

SKAS

1 2016

KIVIKIRKOT YMPÄRISTÖHISTORIAN SILMIN | MASSBYN LATOKARTANON
ASUTUSHISTORIAA | NYKYISYYDEN ARKEOLOGIAA RASTILASSA

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURA
SÄLLSKAPET FÖR MEDELTIDSARKEOLOGI I FINLAND

SKAS-lehti välittää tietoa yhdistyksen toiminnasta ja keskiajan arkeologiaan liittyvistä seminaareista ja tapahtumista. Lehdessä julkaistaan artikkeleita, kirja- ym. arvosteluja ja muita keskiajan ja uuden ajan arkeologiaan liittyviä juttuja. Jäsenlehti ilmestyy neljä kertaa vuodessa.

Kirjoittajia pyydetään toimittamaan julkaistavaksi tarkoitettu aineisto päätoimittajalle viimeistään kuukautta ennen lehden julkaisupäivää. Tekstit toimitetaan sähköpostitse liitetiedostoina Microsoft Word- tai rtf- tiedostomuotoon tallennettuina ilman tekstiin tehtyjä muotoiluja. Pitkiin artikkeleihin liitetään alle 100 sanan englanninkielinen abstrakti.

Värikuvat toimitetaan päätoimittajalle JPG- tai TIFF-tiedostomuodossa ja kuvien koko tulisi olla vähintään n. 15 x 10 cm resoluutiolla 300 ppi (1800 x 1200 pikseliä).

Julkaisija:

Suomen keskiajan arkeologian seura – Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry.
Osoite: C/O Arkeologia, Henrikinkatu 2, 20014 Turun yliopisto.

Päätoimittaja:

Dos. Georg Haggrén
Parrukuja 9 B 26, 02620 Espoo
Puh. 040-771 5640
georg.haggren@helsinki.fi

Toimittajat:

Eva Ahl-Waris
eva.ahlwaris@gmail.com
Tuuli Heinonen
tuuli.t.heinonen@gmail.com
Maija Holappa (taitto)
maija.holappa@helsinki.fi
Tarja Knuutinen
tarja.knuutinen@helsinki.fi
Juha Ruohonen
jukaru@utu.fi

Kannen ja seuran logon suunnittelu:
Mikael Nyholm

Toimituskunta:

Terhi Mikkola
termikkola@gmail.com
Marianna Niukkanen
marianna.niukkanen@nba.fi
Jussi-Pekka Taavitsainen
justaa@utu.fi
Tanja Ratilainen
tanrat@utu.fi
Timo Ylimaunu
timo.ylimaunu@oulu.fi

Abstraktien kieliasun tarkistus:

Rodger Juntunen

skas-lehti@skas.fi

Kannen kuva: Sipoon Massbystä keskiajalla eriytynyt muutaman talon Kallbäckby. Kuva: V.-P. Suhonen

Pääkirjoitus

- 2 Kansalliset tieteet, Humanistiset tieteet
– Uhanalaisia Suomessa?
Georg Haggrén

Tutkimuksia

- 3 Keskiaikaisten kirkkojen kesken-
eräisyys ympäristöhistoriallisessa
tarkastelussa
*Jari Holopainen, Samuli Helama &
Heli Huhtamaa*
- 11 Massbyn latokartano ja autioitunut
asutus
V.-P. Suhonen
- 30 Helsingin Rastilasta löydettyä –
Nykyajan arkeologiaa leirintäalueella
Elisa Väisänen & Joanna Veinio

Ajankohtaista

- 39 Historiebruk och erfarenheter från
medeltidsmarknadernas värld – Förstå
den första marknaden i Vanda 2016
Eva Ahl-Waris & Andreas Koivisto
- 42 Kaupunkitutkimusta kansainvälisellä
historia-alan foorumilla
Liisa Seppänen

Arvosteluja

- 47 Allt mindre forskning, ökad byråkrati –
Berättelsen om Arkeologiska
kommissionens 1900-tal
Eva Ahl-Waris
- 49 Suomalaista keskiajan maaseutu-
arkeologiaa kansainväliselle yleisölle –
vihdoinkin!
Tuuli Heinonen

Jäsenistölle

- 53 Syyskokouskutsu
- 54 Kutsu syysseminaariin Hämeen linnassa

PÄÄKIRJOITUS

KANSALLISET TIETEET, HUMANISTISET TIETEET – UHANALAISIA SUOMESSA?

Humanistinen tiede ja tutkimus ei tunneta ole rahasampo. Harva on rikastunut humanistisella tutkimuksella, jonka tuloksia ei voi rahalla mitata. Kovien arvojen hallitsemassa 2010-luvun Suomessa humanistinen tiede ja tutkimus ovat uhanalaisia.

Valtiovalta, opetus- ja valtionvarainministeriöt etunenässä, on kovalla kädellä uudistanut yliopistoja irrottaen niitä valtiosta, erityisesti valtion budjetista. Niinpä yliopistojen tulisi jatkossa mahdollisimman suurelta osin itse hankkia oma rahoituksensa. Tämä periaate sopii lääketieteeseen ja osaan luonnontieteitä, mutta ei humanistisiin tieteisiin.

Nykyisen yliopistopolitiikan aikana humanistiset tieteet ovat hätää kärsimässä. Eri puolilta kuulee uutisia uusista leikkauksista. Oppiaineita katoaa, henkilökuntaa vähennetään. Samaan aikaan muualla yhteiskunnassa museoita ja muita kulttuurilaitoksia suljetaan. Seuraukset voivat olla kohtalokkaita. Toisin kuin Kekkosen aikaan 2000-luvun kansainvälistyneessä maailmassa ei ole muodikasta puhua ”kansallisista tieteistä”. Monet humanistiset alat kuten kotimainen historia ja arkeologia, suomen kieli ja kirjallisuus, kansatiede ja folkloristiikka ovat pohjimmiltaan ”kansallisia tieteitä”, joiden tutkimus maailmanlaajuisesti tarkasteltuna painottuu Suomeen. Jos me emme sitä tee, ei tee kukaan muukaan.

Oman identiteettimme, kulttuurimme ja kulttuuriperintömme ymmärtämisen kannalta

kansalliset tieteet ovat korvaamattoman tärkeitä. Vaikka ulkopuoliset näkökulmat tuovat tärkeän lisän tutkimukseen, ovat nämä alat pääasiassa kotimaisen opetuksen ja tutkimuksen varassa.

Suomen ulkopuolella – ketä kiinnostaa? Tulevaisuudessa kenties löytyy vieraan huipuyliopiston antropologi, joka muutoin globalisoituneen Suomen syrjäseuduilta kuriositeettina tallentaa katoavan kielen viimeisten osajien kulttuuria. Eli niin kuin liiviläisten osalta jokin vuosikymmen sitten tai vepsäläisten kohdalla tänään.

Kansalliset tieteet ovat eri aikoina olleet oman aikakautensa peilikuvia. Ne edustavat oman sukupolvensa arvoja ja näkökulmia. Tänä päivänä kansallisten tieteiden edustajat asettavat tutkimuksensa usein kansainväliseen ja jopa globaaliin kontekstiin. Ymmärtääksemme oman aikamme maailmaa ja pystyäksemme sijoittamaan kansalliset tieteemme tai suomalaisen kulttuurin laajempaan kontekstiin tarvitaan muita humanistisia tieteitä – aluetutkimusta, kulttuurin ja kielten tutkimusta.

Valtiovalta hoi! Opetus- ja koulutuspoliittisten päättäjien vastuu on suuri. Kansallisia tieteitä ei saa päästää sukupuuttoon – vaikka niiden taloudellista tuottoa ei voikaan mitata. Me tarvitsemme kansallisia tieteitä ja humanistista opetusta ja tutkimusta selviytyäksemme niin kotimaassa kuin globalisoituvassa maailmassa. ♦

KESKIAIKAISTEN KIVIKIRKKOJEN KESKENERÄISYYS YMPÄRISTÖ- HISTORIAALLISESSA TARKASTELUSSA

ABSTRACT

An environmental historical view of unfinished medieval stone churches –

This study reviews the building history of Finnish Medieval stone churches, with special emphasis on unfinished church buildings, in the context of tree-ring based climate and crop yield reconstructions. The period of unfinished church buildings (1495–1560) coincides with a period of cool and wet climate regime. As climate variability mediated crop yield fluctuations and a large part of taxes was paid in grain in medieval and early modern Finland, lowered tax paying ability could have affected the church building processes. We also apply the concept of memes for analyzing the idea of cultural transmissions of unfinished church buildings.

Tässä katsauksessa tarkastellaan keskiaikaisten¹ kivikirkkojen rakentamisaikaisissa ilmasto-olosuhteissa ja niistä riippuvissa satopotentiaaleissa tapahtuneita muutoksia sekä kysymystä keskenjääneistä kivikirkoista. Työ on jatkoa taannoiselle tutkimukselle (Ho-

lopainen & Helama 2012), jossa vertailtiin Lapin männyn vuosilustoista laadittua vuodentarkkaa lämpötilarekonstruktiota **Hiekkanen** (2007) esittämiin kivikirkkojen rakentamisajankohtiin. Rakentamisajankohtien havaittiin noudattavan pääosin lämpimämpiä ilmastovaiheita.

Vanhimpien katolisen ajan perinteeseen kuuluvien kivikirkkojen rakentaminen käynnistyi 1200-luvun lopulla Ahvenanmaalla, ja päättyi Pohjanmaan Keminmaalla ja Närpiössä 1550-luvulla (Hiekkanen 2007, 24–25). Erilaisten historiallisten lähteiden sisältämien sää- ja ilmastotietojen perusteella tiedetään kyseisenä ajankohtana Euroopassa olleen 1000 ja 1200-lukujen välillä suhteellisen lämmintä, mutta viilentyneen laajoilla alueilla erityisesti vuosien 1500 ja 1700 välillä (Lamb 1965). Keski-Euroopassa vallinneen historiallisen ajanjakson mukaan nimettyä lämmintä ilmastovaihetta kutsutaan yleisesti keskiajan lämpökaudeksi ja sitä seurannutta kylmempää ilmastovaihetta pikku jääkaudeksi (Matthews & Briffa 2005). Ilmasto-oloissa tapahtuneet vaihtelut ovat vaikuttaneet monin eri tavoin ympäröivään kulttuuriin. Keskiajan lämpökaudella asutettiin muun muassa Islanti ja Grönlanti. Vastaavasti pikku jääkauden aikana maanviljely hankaloitui tai loppui edellä

¹ Suomessa keskiajan katsotaan käsittävän noin ajan 1150/1200–1520/1540. Tarkkoja vuosilukuja on vaikea antaa, sillä kyse on historiallisista muutosvaiheista. Huomionarvoista on myös se, että puhuttaessa keskiajan lämpökaudesta yleisellä tasolla kausi ajoittuu Suomessa viikinki- ja ristiretkiaikaan.

mainituilla alueilla sekä paikoin Skotlannissa, Alppimaissa ja Skandinaviassa. Rukiin ja ohran satojen tiedetään romahtaneen kyseisenä aikakautena monena vuotena peräkkäin myös Suomessa (Holopainen & Helama 2009) ja niiden sadot heikkenivät myös pitkällä aikajänteellä merkittävästi kohti pikku jääkauden ankarimpia vuosia (Huhtamaa & Helama 2016). Alppien ja Skandinavian vuoristojäätiköt kasvoivat, pohjoisen Atlantin merijää levisi laajemmille alueille ja viljasadot epäonnistuivat (Grove 1988).

Keskiajan lämpökauden optimivaiheen jälkeen käynnistyi pysyvän asutuksen alueilla, Ahvenanmaalla, Etelä-Suomessa ja Pohjanlahden rannikolla, kivikirkon rakentaminen yli sadassa paikassa. Monet 1400-luvun lopulla ja 1500-luvun alkupuolella aloitettuja kirkkohankkeista Pohjanmaalla ja sisämaassa jäivät kuitenkin kesken (Hiekkanen 1994; 2003; 2007). Keskenjääneillä kivikirkkoilla tarkoitetaan kirkkoja, joiden piirteistä voidaan havaita toteutumattoman jatkotyön suunnitelman jäljet (Hiekkanen 2007, 26). Esimerkkinä Hiekkanen mainitsee tiiliholvauksen puuttumisen, jota varten oli kuitenkin rakennettu holvituet sekä muurinsisäiset ullakonportaat. Muita keskenjäämisen merkkejä olivat mm. yksinäiset sakaristot, kivisten ja tiilisten päätykolmioiden sekä kivisten asehuoneiden eli eteisten rakentamattomuus. Määrällisesti keskenjääneitä kivikirkkoja tunnetaan 46 ja näiden lisäksi vielä 10 sellaista, joissa tämä piirre voidaan olettaa (Hiekkanen 2007, 27). Oman ryhmänsä muodostivat seurakunnat, joissa jäätin tyystin puukirkkoasteelle (Hiekkanen 2003, 250).

Keskenjääneet kirkkohankkeet nousivat tutkimuksen kohteeksi 1990-luvun alkupuolella, kun monet kivikirkot ajoituivat vasten aiempaa käsitystä nuoremmiksi ja ryhmityivät piirreanalyysin perusteella kolmeen kirkkosukupolveen (Hiekkanen 1994). Samassa yhteydessä myös käsitykset kirkkojen

rakentamisen kestosta lyhenivät: kun vielä 1970-lopulla kivikirkon rakentamisen ajateltiin kestäneen useita vuosisatoja (Santakari 1979, 12), uudempien tulkintojen mukaan kivikirkot rakennettiin valmiiksi yhtenäisen suunnitelman mukaisesti lyhyen rakennus- ja sesongin aikana. Uudet tulkinnot kirkkojen rakentamisen ajoittumisesta ja edistymisestä käynnistivät vilkkaan keskustelun eri foorumeilla (Holopainen & Helama 2012; Ratilainen 2012). Keskustelujen keskiöön nousivat kirkon rakentamisen kesto, osaksi nuorentuneet ajoitukset ja historiallisen lähdeaineiston kriittinen käyttö sekä luonnontieteelliset ajoitusmenetelmät. Kirkkojen keskenjäämisen syihin ei näissä keskusteluissa juurikaan puututtu.

Kivikirkkojen keskenjäämiseen ovat vaikuttaneet monet syyt. 1490-luvulta lähtien alkaneiden vaikeuksien, kuten huonojen viljavuosien ja sotien, vähittäinen kasautuminen, näiden johtaessa rakennushankkeiden hidastumiseen ja keskeytymiseen. Rakennushankkeita jätti kesken myös kuningas **Kustaa Vaasan** uskonpuhdistuksen nimissä ajama talous- ja kirkkopoliittikka, jota ryhdyttiin toteuttamaan 1520-luvulta lähtien. Kun aikaisemmin osa seurakunnan talonpojilta saamista pysyvistä veroista käytettiin kirkon rakentamiseen ja koristamiseen, ohjautuivat varat enenevässä määrin kruunun tarpeisiin. (Hiekkanen 2001, 55; Hiekkanen 2003, 68–69; 2007, 24–28).

Huonojen viljavuosien merkityksen tutkiminen on aikaisemmin ollut haasteellista satojen vaihtelua kuvaavien yhtenäisten ja riittävän pitkien aineistojen puuttumisen takia. Tuoreessa tutkimuksessa onnistuttiin rekonstruoimaan satopotentialien vaihtelua kuvaava yhtenäinen aikasarja vuodesta 760 kohti nykyhetkeä (Huhtamaa & Helama 2016). Rekonstruktion pohjana oleva männyn kesäpuun maksimitiheysaineisto on peräisin Järvi-Suomesta sekä Lapista ja satoaineisto

Keski- ja Pohjois-Suomesta. Näin ollen tämän rekonstruktion voidaan olettaa parhaiten kuvastavan juuri saman alueen (Keski- ja Pohjois-Suomi) mahdollisia satovaihteluita. Toisaalta tiedetään niin rukiin kuin myös ohran satovaihtelujen olleen noina aikoina korostetun riippuvia nimenomaan laajoilla alueilla vallinneista lämpötilavaihteluista (Helama ym. 2013). Käsillä olevaan työhön on sisällytetty ilmastollista satopotentiaalia kuvaavan rekonstruktion lisäksi myös aikaisempaa yksityiskohtaisempi vertailu kivikirkkojen rakentamisaikaisista lämpötiloista ja sademääristä (Helama ym. 2009; 2014). Kyseisten aineistojen avulla pyrimme vastaamaan seuraaviin kysymyksiin: kuinka paljon nuorimman kirkkosukupolven rakennusajaksiset ilmasto-olosuhteet poikkesivat muiden kirkkosukupolvien vastaavista olosuhteista? Miksi useat nuorimman sukupolven kirkkoista jäivät samanaikaisesti kesken? Miksi kirkkojen keskenjäämisen asteissa ja muodoissa ilmenee vaihtelua? Pyrimme luomaan näköalaa myös uudennlaiselle selitysmallille, joka huomioisi niin edellä mainitut kysymykset kuin kivikirkkojen keskenjäämiseen vaikuttaneet tekijät.

LASKEVAT SATOPOTENTIAALIT JA LÄMPÖTILAT

Taulukkoon 1 on koottu lämpötilojen, sademäärien sekä satopotentiaalien keskiarvoja kivikirkkosukupolvien rakentamisen ajoilta. Sukupolvi C:n (1270–1419) aikana kivikirkkorakentaminen rantautui Suomeen ja kirkot rakennettiin Ahvenanmaalle. Sukupolvi A:n (1420–1494) aikana kirkkorakentaminen levisi mantereen puolelle Varsinais-Suomeen ja Uudellemaalle. Manner-Suomen toinen kirkonrakennusvaihe (1495–1560) käynnistyi edellistä laajemmalla alueella Hämeessä, Satakunnassa sekä Pohjanmaalla.

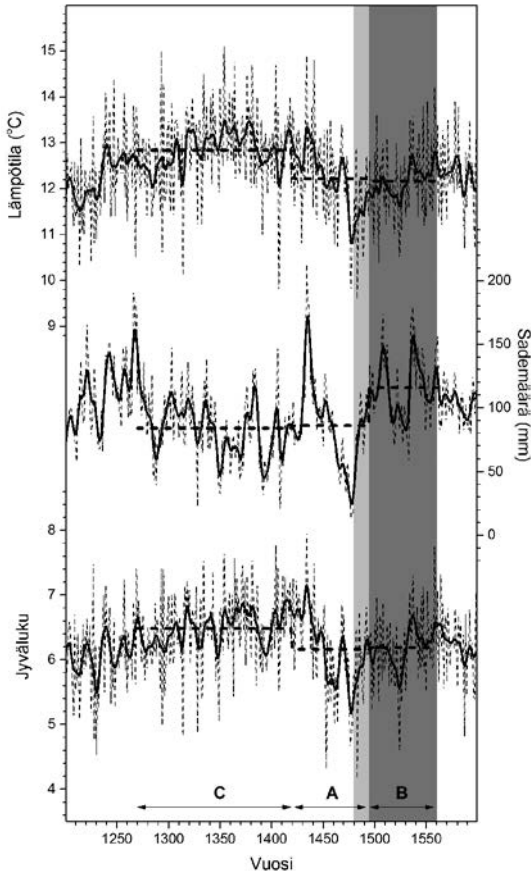
Keskilämpöolojen voidaan havaita viilen-tyneen vanhimman ja nuorimman kirkkosu-
kupolven välillä noin 0,6 °C. Ahvenanmaan vanhimmat kirkot muurattiin muita kirkko-
sukupolvia lämpimämpien ja suotuisampien
satonäkymien aikaan. Keskiarvojen valossa
sademäärät ovat vanhimpien kirkkosukupol-
vien rakentamisen aikoihin samalla tasolla,
mutta nuorimman kirkkosukupolven kohdalla
sateisuus lisääntyy. Sateisinta oli nuorimman
kirkkosukupolven aikoihin. Historiallisen
maanviljelyn mukaista satopotentiaalia ku-
vaava estimaatti olisi niin ikään ollut lähellä
nykyistä tasoa ensimmäisen kirkkosukupol-
ven muurauksen aikaan, mutta sen voidaan
huomata jäävän matalammalle tasolle myö-
hempien kirkkosukupolvien kohdalla.

Sukupolvi C			Sukupolvi A			Sukupolvi B		
1270–1419			1420–1494			1495–1560		
C°	mm	Crop	C°	mm	Crop	C°	mm	Crop
12,8	83,9	0,2	12,2	85,9	-0,3	12,2	115,8	-0,2

TAULUKKO 1. Lämpötilojen, sademäärien sekä sato-
potentiaalien keskiarvoja kolmen kirkkosukupolven
aikana.

Kuvaan 1 on koostettu vuotuisten ke-
sän (kesä-elokuu) keskilämpötilojen, sade-
määrien ja satopotentiaalien kehityskulut
vuosina 1200–1600. Visuaalinen tarkasteltu
osoittaa lämpötilojen nousseen 1200-luvulta
1300-luvun puoliväliin asti. Tämän jälkeen
lämpeneminen pysähtyy ja kääntyy lopulta
viilenevään suuntaukseen noin sadan vuoden
ajaksi. Tavanomaista kylmemmät kesät ajoit-
tuvat sarjassa 1480-luvun seutuville. Tämän
jälkeen lämpötilat kääntyvät nousuun, jos-
kaan 1300-luvun puolivälin tasoa ei saavu-
teta. Sateisuudessa ilmenee kuivempi kausi
kahden vanhimman kirkkosukupolven aika-
na. 1430-luvulla sateisuus nousee jyrkästi,
mutta laskee 1470-luvun loppuun tultaessa.

Vanhimman kirkkosukupolven rakentaminen käynnistyi aikaisempaa todennäköisesti suotuisampien satomäärien aikaan. Sen sijaan pääasiassa Varsinais-Suomeen ja Uudellemaalle rakennettu kirkkosukupolvi ajoittuu murroskohtaan, jonka aikana tapahtuu sato-

KUVA 1. Vuotuisten kesän keskilämpötilojen (Helama ym. 2014), sademäärien (Helama ym. 2009) ja satopotentialien (Huhtamaa & Helama 2016) kehityskulkuja ajanjaksolla 1200–1600. Isot kirjaimet A, B ja C edustavat kirkkosukupolvia Hiekkasen (2007) mukaan. Keskenjääneet kivikirkot edustavat nuorimpia kirkkoja (tumman harmaa alue), joiden rakentaminen aloitettiin aikaisintaan 1480-luvulla (Hiekkanen 2003, 68). Ohuet katkoviivat kuvaavat sarjojen vuotuista vaihtelua, paksut yhtenäiset käyrät vuosikymmenien ja -satojen aikajänteellä tapahtuneita vaihteluita. Vaakatasossa etenevä paksumpi katkoviiva kuvaa kunkin kirkkosukupolven aikaista keskimääräistä lämpötilassa, sademäärässä tai satomäärässä todennäköisesti vallinnutta tasoa.

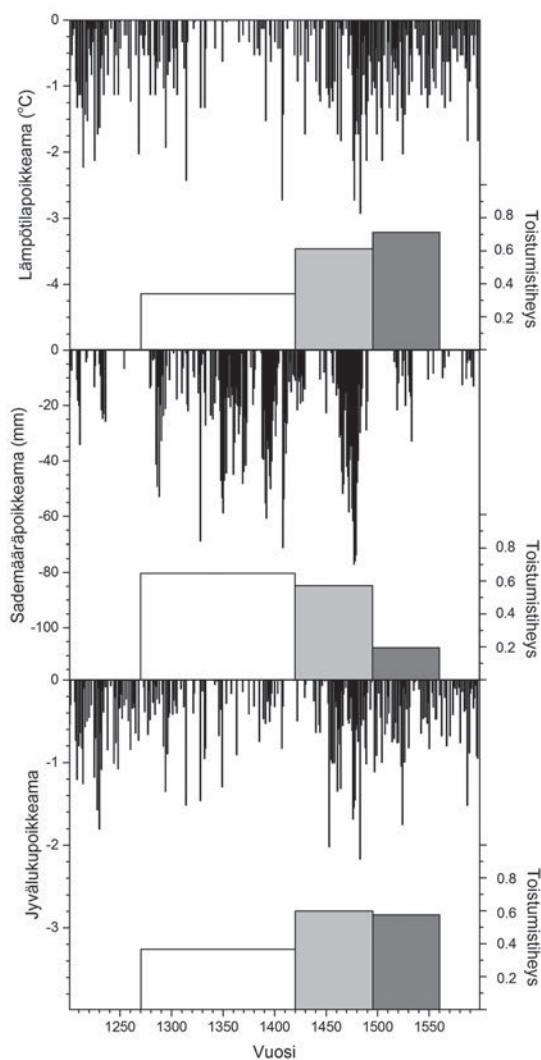
tasojen lasku. Nuorin kirkkosukupolvi Satakunnassa, Hämeessä ja Pohjanmaalla ajoittuu sen aikaisessa satotasossa pääsääntöisesti vaihtelevien satonäkymien aikaan. Vuoden 1500-alussa satopotentialeissa tapahtuu notkahdus, jonka epäsuotuisin vuosi ajoittuu vuoteen 1524.

Viljasadoissa todennäköisesti tapahtunut muutos heikompien satojen suuntaan käynnistyy pitkällä aikavälillä jo 1420-luvun jälkeen; samaan aikaan kun mantereen kirkkojen muuraus Varsinais-Suomeen ja Uudellemaalle käynnistyy. Kuvassa 2 on esitetty rekonstruoitujen lämpötila-, sademäärä- ja satopotentialien negatiiviset poikkeamat tarkastelujakson 1270–1560 keskiarvosta. Lämpötiloissa voidaan havaita tapahtuneen kylmempien aikojen toistumisen kasvua tullessa kohti nuorinta kirkkosukupolvea. Sen sijaan sateisuudessa tapahtuu kuivempien vuosien yleistymistä. Epäsuotuisampia satoja esiintyisi useammin nuorimpien kirkkosukupolvien aikana.

POHDINTAA

Suomeen ryhdyttiin keskiajalla rakentamaan kivikirkkoja yli sadalle paikkakunnalle. Kirkkojen ajoittumisen tarkentumisen myötä esiin nousi kysymys keskenjääneistä kirkkohankkeista, joita nykytietämyksen valossa tunnetaan yli 40. Keskenjäämisestä kertovat muun muassa yksinäiset kivasakaristot, joiden viereen ei koskaan muurattu kivistä runkokuonetta saati asehuonetta. Niillä on kuitenkin yksi yhteinen piirre: keskenjääneet kirkot ovat nuorimpia, aikaisintaan 1480-luvulla aloitettuja Pohjanmaan tai sisämaan kirkkoja Hammarlandin kirkkoa lukuun ottamatta. (Hiekkanen 2001, 55–56; 2003, 68–69; 2007, 24–28).

Kuvasta 2 voidaan havaita tavanomaisesti kylmempien vuosien ja sitä mukaa huo-

KUVA 2. Rekonstruoitujen lämpötila-, sademäärä- ja jyvälukuestimaattien negatiivisen poikkeamat tarkastelujakson (1270–1560) keskiarvotasoon nähden, sekä ko. negatiivisten estimaattien toistumistiheys vuotta kohti kunkin kirkkosukupolven (C, valkoinen; A, vaalean harmaa; B, tumman harmaa) rakennusajakana.

nomprien satojen toistuneen todennäköisesti niin 1400-luvun lopulla kuin 1500-luvun alkupuolella, mutta myös ennen kivikirkkojen rakentamisen käynnistymistä. 1400-luvun puolivälin jälkeen käynnistynyt kuiva ja kylmempi ilmastokausi ja sen myötä todennäköisesti heikentyneet sadot ajoittuvat ajankohtaan, jolloin mantereen vanhemman kirkkosukupolven kirkkojen rakentaminen päättyi. Epäsuotuisimman vaiheen jälkeen lämpötilat kääntyivät nousuun ja sadot todennäköisesti paranivat, mutta molempien muuttujien taso jää aikaisemmasta (Kuva 1). Kymmenien kirkkohankkeiden käynnistäminen samanaikaisesti 1400- ja 1500-lukujen vaihteessa vaikuttaa kylmemmän ilmastovaiheen ja todennäköisesti heikentyneiden viljavuosien näkökulmasta katsottuna riskialttiilta hankkeelta. Kun seurakunnat saivat merkittävimmän tulonsa viljana, voina, turkiksina ja kaloina (Heikkilä & Gardner-Lehmijoki 2004, 359), usein toistuvat huonot satovuodet saattoivat vaikeuttaa hankkeiden läpiviemistä.

Useiden kivikirkkojen keskenjääminen kertoo kulttuurin piirissä esiin nousseesta ilmiöstä, jossa vaikuttavat monet erilaiset tekijät samanaikaisesti, mutta jossa ilmenee myös vaihtelua keskenjäämisen suhteen. Muutokset ympäristössä aiheuttavat muutoksia satotasoiissa, joihin taas kytkeytyvät erilaiset yhteiskunnalliset ja sosiaaliset ilmiöt. Monokausaalisen selitysmallin sijaan yhden varteenotettavan näkökulman moniulotteisen vuorovaikutteisuuden käsittelemiseksi voi tarjota ns. meeminäkökulma (Dawkins 1976)². Sen avulla voidaan tarkastella tietyn

² Richard Dawkinsin evoluutiota käsittelevä teos *Selfish Gene* (suom. Geenin itsekkyyks) ilmestyi ensimmäisen kerran vuonna 1976. Kirjassaan Dawkins pohtii erityisesti evoluution seurauksia ja sen erästä erikoistapausta: itsekkyyden ja altruismin eli epäitsekkyyden biologiaa. Yksi kirjassa esitetyistä keskeisistä väittämistä on, että menestyvän geenin vallitseva ominaisuus on häikäilemätön itsekkyyks. Kyseisessä teoksessa esitettiin ensimmäistä kertaa myös meemin käsite. Meemi tarkoittaa kopioitujaa, johon sisältyy kulttuurin välittymisen yksikön eli matkimisen yksikön idea. Esimerkkeinä meemeistä Dawkins mainitsee sävelmät, ajatukset, hokemat, vaatemuodin sekä saviruukkujen ja rakennusten kaarten muodot.

kulttuuripiirteen kopioitumisen ideaa, miksi se on muodostunut sellaiseksi kuin se on? Meeminäkökulmassa tarkastelun keskiöön nousevat tällöin kulttuurin piirissä liikkuvat virikkeet, jotka ovat yhtäältä edesauttaneet kivikirkkojen runsastumista, toisaalta saattaneet vaikuttaa niiden valmistumiseen. Oma erityinen kysymyksensä meemiaihepiirissä on myös se, kehittykö jokin kulttuuripiirre tietynlaiseksi yksinkertaisesti siitä syystä, koska siitä on kulttuurille etua (Dawkins 1993, 218)?

Meeminäkökulman valossa keskiaikaiset kivikirkot edustavat omanlaista kulttuuripiirrettä. **Dawkinsin** (1976, 1993) teoriaa mukaillen ne kilpailevat yhdessä muiden samaan aikaan vallinneiden kulttuuripiirteiden kanssa ja pyrkivät runsastumaan. Kirkon rakennusmateriaalin valinnassa kilpailevina meeminä ovat ensisijaisesti olleet puu ja kivi, mutta myös tiili. Turun tuomiokirkon ohella Hattulan Pyhän ristin kirkko on ainoa tiilirakenteiseksi suunniteltu ja muurattu keskiaikainen kirkko Suomessa (Hiekkanen 2007, 283–284). Hiekkanen (2003, 26) pitää mahdollisena, että ensimmäinen puukirkkorakennus olisi voinut sijaita Nousiaisissa vuoden 1156 tienoilla. Kun seurakuntien ja niiden alaisten kappeliseurakuntien ja anneksien (apuseurakuntien) määrä lisääntyi 1200-luvun puolivälin jälkeen, niiden myötä ryhtyivät rakentamaan puiset seurakunta- tai kappelikirkot hiippakuntajohdon alaisuudessa (Hiekkanen 2007, 18). Ensimmäiset kivikirkkohankkeet käynnistyivät Ahvenanmaalla, mutta Manner-Suomessa niiden rakentamiseen ryhdyttiin vasta 1420-luvulla. Tuolloin vanhimmat seurakunnat olivat saavuttaneet noin 200 vuoden iän (Hiekkanen 2007, 18).

Suomessa on voitu rakentaa kirkkoja eri materiaaleista rinnan. Puu oli luultavammin ensisijainen rakennusmateriaali, jota kivi ryhtyi vähitellen syrjäyttämään. Mitä vanhempi seurakunta oli kyseessä, sitä todennäköisem-

min sinne keskiajan kuluessa rakennettiin kivikirkko (Hiekkanen 2007, 19). Joskus muutokseen kului aikaa satoja vuosia, joskus puukirkoilla on pärjätty nykyaikaan asti. Mihin ratkaisuun lopulta päädyttiin, riippui todennäköisesti kirkon omistajista, pitäjäläisistä. Meeminäkökulman valossa kirkon rakennusmateriaalin valintaan voi liittyä myös kulttuuripiirteen kopioitumista: mitä useampi kirkko rakennettiin tietyllä alueella kivistä, sen painavampi merkitys kyseille kulttuuripiirteelle syntyi, mikä puolestaan edesauttoi kyseisen piirteen kopioitumista edelleen.

Tämän näkemyksen valossa keskenjääneet kivikirkkohankkeet edustaisivat uudenlaista kulttuuripiirrettä kivikirkkorakentamisessa aiemmin vallalla olleessa jatkumossa. Ympäristössä ja sääoloissa tapahtuneet muutokset edellyttävät uudenlaista suhtautumista aikaisempaan verrattuna ja synnyttävät virikkeitä siitä kuinka muuttuneessa olosuhteissa kannattaa toimia. Mikäli rajallinen määrä seurakuntia päätyi kirkon rakennusvaiheessa tietynlaisiin ratkaisuihin, esimerkiksi holvien muuraamatta jättämiseen, saattoi ratkaisumalli kopioitua yhteiskunnallisten vuorovaiikutusten seurauksena. Rakentamisen keskenjäämiseen saattoi liittyä myös Dawkinsin (1993) esittämä kulttuuripiirteiden kopioitumiseen sisältyvä etunäkökulma. Vallitseviksi muodostuneista tavoista saattoi olla jotakin etua aikakauden kulttuurille. Kun viilentyneet säät vaikuttivat mahdollisesti satomääriä heikentäen, johtivat ne todennäköisesti myös veronmaksukyvyyn heikentymiseen. Ongelmat saattoivat kärjistyä katovuosien kohdalla, johon pitäjäläiset vastasivat jättämällä kirkkojen rakentamisen tiettyyn vaiheeseen, josta työn ajateltiin ehkä jatkuvan parempien aikojen koittaessa. Tällöin he ovat voineet luopua myös kivikirkkorakentamiseen muilla tasoilla liittyvistä tunnuspiirteistä (Kieckhefer 2004), mikä puolestaan on voinut tapahtua enemmän tai vähemmän tietoisesti tai tiedostamatta.

Vaikka meemiteoriaan liittyy omia kiis-
takysymyksiä (Aunger 2000; Kamppinen
2002), voi se silti toimia hyvänä apuvälinee-
nä moniulotteisten kulttuuristen ilmiöiden
hahmottamisessa ja niiden kopioitumisen
ymmärtämisessä. Hiekkasen (2001, 55) mu-
kaan kivikirkkojen rakentamisen ja valmiik-
si saattamisen kannalta kohtalokkainta oli
kirkon verotusoikeuksien takavarikoiminen
kruunulle. Toisaalta, ja reformaatiosta huoli-
matta, kivikirkkojen rakentaminen ei tyystin
tyrehtynyt uuden ajan alussa, vaan kulttuu-
ripiirteen kopioituminen jatkui ensin Uudes-
sakaupungissa 1623–29, jonka jälkeen muu-
rattiin myös Askaisten (1653), Mietoisten
(1641–1643), Paimion (1681–1689) ja Tam-
misaaren (1653–1659) kivikirkot (Hiekkänen
2007, 28). Tällä välin kirkkoja rakennettiin
myös puusta, kuten niitä oli rakennettu läpi
koko keskiajan (Hiekkänen 2007, 28).

Tässä artikkelissa esitimme miten ilmas-
tossa tapahtunut muutos epäsuotuisempiin
olosuhteisiin ja tästä johtuva satotason lasku
ja mahdollinen veronmaksukyvyyn heikkene-
minen saattoivat osaltaan vaikuttaa kivikirk-
kohankkeiden keskenjäämiseen. Keskiajalla
ja uuden ajan alussa ympäristö loi reunaehdot
ihmisen toiminnalle. Kun ympäristöolosuh-
teissa tapahtui muutos, yksilö ja yhteisö pyr-
kivät sopeutumaan uusiin olosuhteisiin, mikä
taas saattoi heijastua kulttuurisiin ilmiöihin
kuten kirkkorakentamiseen.

KIITOKSET

Marko Huttuselle, Alf Lindroosille ja Åsa
Ringbomille kiitokset avusta kivikirkkojen
rakentamiseen liittyvissä kysymyksissä. Puu-
lustopohjaiset rekonstruktiot on tuotettu Suo-
men Akatemian rahoittamissa tutkimushank-
keissa. ♦

Jari Holopainen, FT
jaaholop@gmail.com
Helsingin yliopisto,
Geotieteiden ja maantieteen laitos
PL 64, 00014 Helsingin yliopisto

Samuli Helama, FT
Luonnonvarakeskus
PL 16, 96301 Rovaniemi

Heli Huhtamaa FM
University of Bern, Institute of History &
Oeschger Centre for Climate Change Re-
search, Länggassstrasse 49, 3000 Bern 9,
Switzerland / Itä-Suomen yliopisto, Historia-
ja maantieteiden laitos, PL 111, 80101 Joen-
suu

LÄHTEET

- Aunger, R. (toim.) 2000: *Darwinizing Culture: The status of memetics as a science*. Oxford University Press, Oxford.
- Dawkins, R. 1976: *The Selfish Gene*. Oxford University Press, Oxford.
- Dawkins, R. 1993: *Geenin itsekkyyys*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Heikkilä, T. & Gardner-Lehmijoki, M. 2004: Keskiajan kirkko Suomessa. Teoksessa Heikkilä, T. & Gardner-Lehmijoki, M. (toim.) *Keskiajan kirkko. Uskonelämän muotoja läntisessä kristikunnassa*. Tammer-Paino Oy, Tampere, 350–374.
- Helama, S., Holopainen, J., Macias-Fauria, M., Timonen, M. & Mielikäinen, K. 2013: A chronology of climatic downturns through the mid- and late-Holocene: tracing the distant effects of explosive eruptions from palaeoclimatic and historical evidence in northern Europe. *Polar Research* 32, DOI: 10.3402/polar.v32i0.15866.
- Helama S., Meriläinen J. & Tuomenvirta H. 2009: Multicentennial megadrought in northern Europe coincided with a global El Niño–Southern Oscillation drought pattern during the Medieval Climate Anomaly. *Geology* 37 (2), 175–178.
- Helama, S., Vartiainen, M., Holopainen, J., Mäkelä, H. M., Kolström, T., Meriläinen, J. 2014: A palaeotemperature curve for the Finnish Lakeland based on micro-

- densitometric variations in tree-rings. *Geochronometria* 41 (3), 265–277.
- Hiekkanen, M. 1994: *The stone churches of the medieval diocese of Turku. A systematic classification and chronology*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 101.
- Hiekkanen, M. 2001: Keskiaika ja kivikirkkojen rakentaminen. Teoksessa Lounatvuori, I. & Putkonen, L. (toim.) *Rakennusperintömmme. Kulttuuriympäristön lukukirja*. Karisto Oy, Hämeenlinna, 52–56.
- Hiekkanen, M. 2003: *Suomen kivikirkot keskiajalla*. Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu.
- Hiekkanen, M. 2007: *Suomen keskiajan kivikirkot*. SKS, Helsinki.
- Holopainen, J. & Helama, S. 2009: Little Ice Age Farming in Finland: Preindustrial Agriculture on the Edge of the Grim Reaper's Scythe. *Human Ecology* 37 (2), 213–225.
- Holopainen, J. & Helama, S. 2012: Suomen keskiajan kivikirkot pikku jääkauden kourissa. *Alue ja ympäristö* 41 (1), 108–112.
- Huhtamaa, H. & Helama, S. 2016: Reconstructing crop yield variability in Finland: Long-term perspective of the cultivation history on the agricultural periphery since 760 AD. Painossa *The Holocene*.
- Kamppinen, M. 2002: Meemit, aika ja ikuisuus - uskontojen ajallinen sitkeys. *Tieteessä tapahtuu* 8, 62–68.
- Kieckhefer, R. 2004: *Theology in stone: Church architecture from Byzantium to Berkeley*. Oxford University Press, Oxford.
- Lamb, H. H. 1965: The early medieval warm epoch and its sequel. *Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology* 1, 13–37.
- Matthews, J. A. & Briffa, K. R. 2005: The 'Little Ice Age': re-evaluation of an evolving concept. *Geografiska Annaler* 87 A (1), 17–36.
- Ratilainen, T. 2012: Tiiliä tulkitsemassa. Hattulan Pyhän Ristin kirkon muuraaminen keskiajalla. Arkeologian lisensiaatin tutkielma. Historian, kulttuurin ja Taiteiden tutkimuksen laitos. Turun yliopisto.
- Santakari, E. 1979: *Keskiajan kivikirkot*. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.

MASSBYN LATOKARTANO JA AUTIOITUNUT ASUTUS

ABSTRACT

The royal demesne of Massby and the deserted settlements in its vicinity

Royal demesnes have a very important role in the study of the desertion of villages and farms in Finland. Many villages and farms were deserted because royal demesnes had taken their fields, meadows and woodland. At the same time it seems that at least some of the royal demesnes were founded in places where there were already deserted medieval villages and farms. The royal demesne of Massby in Sipoo parish was founded in 1556 and the peasants were driven from the village. Furthermore, written sources show that the demesne had taken possession of the properties of at least three deserted medieval villages.

The royal demesne in Massby was closed down already in 1561 and some of the peasants moved back to their home village. The rest of the farms were transferred to noblemen and merchants and became the foundation of the Söderkulla and Massby private manors.

JOHDANTO

Kustaa Vaasan aikaisilla kuninkaankartanoilla ja latokartanoilla on Suomessa asutusa-

keologian kannalta mielenkiintoinen ulottuvuus. Kartanoita muodostettaessa autioitui kokonaisia talonpoikaiskyliä. Tunnetuin esimerkki on Espoon Mankby, jonka arkeologiset tutkimukset ovat tuoneet runsaasti uutta tietoa kuninkaankartanon perustamisen seurauksista¹. Arkeologisesti kiinnostava kysymys kuninkaankartanoiden suhteesta autioitumiseen vaatii kuitenkin vielä paljon lisävalaistusta. Kartanoihin liittyvää autioitumista ei ole toistaiseksi tutkittu kattavasti. Kaikkia niiden toiminnan vuoksi autioituneita kyläpaikkoja ei todennäköisesti ole vielä löydetty. Tarkemmin selvittämättä on myös se, kuinka paljon kartanot ovat ottaneet haltuunsa niitä edeltäviä autiotiloja. Tässä artikkelissa käsitellään kuninkaankartanoiden suhdetta autioitumiseen Sipoon Massbyn latokartanon kautta.

Helsingin kartanon alaista Massbyn latokartanoa koskevat historialliset lähteet avaavat poikkeuksellisia näkymiä keskiaikaiseen autioitumiseen. Asiakirjoissa mainitaan jo ennen latokartanon perustamista autioituneita kyliä. Lisäksi lähteissä esiintyvät paikanimet tarjoavat harvinaisen mahdollisuuden sitoa 1600- ja 1700-lukujen karttoja 1550-luvun puolivälin tilanteeseen. Erityisen mielenkiintoiseksi latokartanon tekee myös sen toiminnan rajoittuminen vuosiin 1556–1561. Latokartanon lyhytaikaisuus mahdollistaa sitä edeltävän ja seuraavan asutuksen vertailun verokirjojen avulla. Massbyn talonpoi-

Sipoon Massbyn alue nykyään. Etualalla näkyy Lill-Massbyn edelleen käytössä oleva tonttimaa. Taustalla joen toiselle puolella ovat sijainneet Stor-Massby ja Massbyn latokartano. Kuva. V.-P. Suhonen.

kaiskylä ehdittiin tyhjentää kokonaan vuonna 1556. Osa talonpojista palasi kuitenkin kylään jo 1560-luvun alussa. Voidaan siis sanoa, että kylä elää yli latokartanon ajan. Toisaalta latokartanolla oli voimakas vaikutus siihen, millaiseksi Massby 1500- ja 1600-lukujen kuluessa muotoutui.

MASSBY ENNEN LATOKARTANOA

Sipoon pitäjän kantakylään kuuluva Massby sijaitsee Sipoonjoen alajuoksulla, noin kilometrin Sibbesborgin keskiaikaisesta linnasta pohjoiseen. Massby jakaantuu Sipoonjoen itärannalla olevaan Stor Massbyyn ja sitä vastapäätä joen toisella puolella olevaan Lill Massbyyn. Massby mainitaan ensimmäisen kerran sipoolaisen **Henrik Torstenssonin** perintöä koskevan asian yhteydessä vuonna 1442². Alkuperäisenä säilyneessä pergamentissa esiintyy Tallinnassa kuolleen Henrikin isä "*Torsten j Massaby*". Massby palaa lähte-

siin vuonna 1501, kun sen Boxbyn ja Hangelbyn vastainen raja vahvistetaan³. Asiakirjassa mainitut rajamerkit Djupvarp, Rönneberg ja Orremossnäs näkyvät **Adam Giökenin** vuonna 1727 laatimalla Hangelbyn, Boxbyn ja Eriknäsin jakokunnan kartalla⁴. Rajankulun perusteella Sibbesborgin vierellä idässä oleva Kallbäckby on laskettu 1500-luvun alussa Massbyn osaksi. Kallbäckby on ollut olemassa viimeistään 1400-luvun ensimmäisellä puoliskolla, sillä edellä mainitussa vuoden 1442 lähteessä on todistajien joukossa "*Sigurdher J Kallabæk*". Koska Kallbäckby on merkitty Porvoon läänin vuoden 1540 maakirjaan omaksi kyläkseen⁵, se on eriytynyt Massbystä vasta vuoden 1501 jälkeen. Ero ei kuitenkaan ole ollut täydellinen. Samaa jakokuntaan kuuluvilla Massbyllä, Kallbäckbyllä, Skräddarbyllä ja Hitålla oli yhteiset metsät ja ulkomaat vielä 1700-luvulla⁶.

Sipoon pitäjän Nevasin neljännekseen kuuluneessa Massbyssä oli vuonna 1540 yhdeksän täysveroa ja 18 veronmaksajaa⁷. Mas-

sby oli Sipoon pitäjän toiseksi suurin kylä; ainoastaan Nevasin ja Kirkon neljänneeseen sijoittuneessa Hindsbyssä oli 1540-luvulla enemmän veronmaksajia (21).⁸ Porvoon läänin vuoden 1547 maakirjan perusteella yksi Massbyn täysveroista jakaantui kylässä asuneen **Nils Perssonin** ja ulkokylänmiesten **Erik Larssonin** ja **Nils Perssonin** kesken.⁹

Porvoon läänin vuoden 1550 maakirjassa olevan määritelmän mukaan ulkokylänmiehet eivät asuneet siinä kylässä, missä heillä on ulkokylänmaata.¹⁰ Porvoon läänissä ulkokylänmiehet erotetaan muista kylien veronmaksajista vasta vuoden 1547 maakirjassa¹¹. Lähes kaikki vuoden 1547 ulkokylänmiehet ovat kuitenkin mukana jo vuosien 1540, 1543 ja 1544 maakirjoissa kylien talonpoikien joukossa¹². Koska kylissä asuneita talonpoikia ja ulkokylänmiehiä käsitellään verokirjoissa ennen vuotta 1547 täysin samalla tavalla, on ilmeistä, että he kaikki ovat tilojen haltijoita. Ulkokylänmiesten tulkitsemiselle autioituneiden tilojen hallussapitäjiksi löytyy helposti tukea verokirjoista. Esimerkiksi Helsingin pitäjän Heikbyssä oli vuonna 1543 kolme talonpoikaa. Vuonna 1556 kylässä oli vain yksi talonpoika ja kuusi ulkokylänmiestä. Kaksi tilaa oli autioitunut kokonaan ja kolmannestakin osa oli päätynyt ulkokylänmiehelle.¹³ Porvoon pitäjän Birckebackaby oli puolestaan jo 1540-luvulla kokonaan ulkokylänmiesten käsissä¹⁴.

Ulkokylänmies-nimitys on verotekninen tapa nostaa esiin käytössä olevat ja verotetut autiotilojen maat, ja sitä ei aina pidä ottaa kirjaimellisesti. Sipoosta löytyy esimerkiksi Nickbystä ja Hertsbystä talonpoikia, joilla on ollut kotikylässään oman tilansa ohella ulkokylänmaata¹⁵. Myös Massbyn Nils Persson voi periaatteessa olla yksi ja sama kyläläinen. Myöhemmin tässä artikkelissa kuitenkin ilmenee, että Massbyn ulkokylänmiehet ovat todennäköisesti Gesterbyssä vuonna 1547 sääntövero maksaneet Erik Larsson ja Nils

Persson.¹⁶ Molempien ulkokylänmiesten hallussa oli Massbyssä $\frac{1}{4}$ täysveroa. Ulkokylänmiehillä oli siis yhteensä $\frac{1}{2}$ täysveroa eli yhdeksän kyynärää maata. Massbyn yksittäisten tilojen veroluvut vaihtelivat vuonna 1543 neljäsosan ja yhden välillä.¹⁷ Keskimääräinen veroluku oli $\frac{1}{2}$. Voitaneen lähteä siitä, että Massbyssä on ollut uuden ajan alussa ulkokylänmaata ainakin yhden ja mahdollisesti jopa kahden autiotilan verran.

LATOKARTANON AIKA

Kustaa Vaasa hyväksyi vuonna 1555 Helsingin kuninkaankartanon voudin **Anders Korpín** ehdotuksen latokartanon sijoittamisesta Sipoon pappilaan. Jostain tuntemattomasta syystä latokartano rakennettiin kuitenkin seuraavana vuonna Massbyyn. Kartanon perustamisen seurauksena Massbyn talonpoikien oli muutettava pois kotikylästään. Talonpojille maksettiin rahana yhteensä 119 $\frac{1}{2}$ markkaa. Lisäksi he saivat uudet tilat Sipoosta tai muista pitäjistä.¹⁸ Näistä korvaustiloista ei ole säilynyt luetteloa. Koska Itä-Uudenmaan rannikon kylien talonpoikien nimet olivat 1500-luvulla varsin samantapaisia, Massbyn talonpoikien siirtymisiä ei ole mahdollista jäljittää varmuudella. Joka tapauksessa ainakin Massbyn rajanaapureihin Boxbyyn, Hangelbyhyn ja Immersbyhyn näyttää 1550-luvun jälkipuoliskolla ilmaantuvan massbyläisiä¹⁹.

Massbyn latokartanon toimintaa voidaan tutkia sen tilien avulla²⁰. Tilitiedot eivät kuitenkaan kerro esimerkiksi sitä, missä latokartano rakennuksineen on tarkkaan ottaen sijainnut ja mitä talonpoikien tonteille on tapahtunut. Sen verran ne kuitenkin paljastavat, että Massbyn pellot ovat jakautuneet kaksivuoroviljelyn periaatetta noudattaen lännessä ja idässä oleviin aitauksiin. Latokartano on sijainnut itäisen aitauksen yhteydessä ("*Mas-*

seby Östre gärditt wed Masseby ladegård"). Tieto voi tarkoittaa sitä, että latokartano on sijainnut kylän Sipoonjoen itäpuolisessa osassa. Heikko vihje siitä, että latokartanon aikana on mahdollisesti raivattu uusia tontteja, saattaa sisältyä vuonna 1558 kirjattuun tietoon navetan ja viiden uuden tuvan rakentamisesta.²¹ Mahdollisesti talonpoikien rakennukset olivat olleet joko riittämättömiä tai soveltumattomia latokartanon tarpeisiin. Tätä on kuitenkin vaikea ymmärtää Massbyn kaltaisessa suuressa kylässä, kun ottaa huomioon, että kartanolla on voudin lisäksi ollut vakinaisia palkollisia vuonna 1558 kahdeksan miestä ja seitsemän naista ja vuonna 1559 yhdeksän miestä ja neljä naista²². Massbyn talonpojat ovat mahdollisesti vieneet talonsa mukanaan. Jo keskiaikaisista lähteistä on löydettävissä viittauksia rakennusten siirtämisestä autioituneilta kylänteilta. Esimerkiksi kuningas Kristian määräsi vuonna 1459, ettei autiotonteilta saa viedä pois rakennuksia²³.

Latokartanontileistä käy ilmi, ettei sen toiminta rajoittunut pelkästään peltojen viljelyyn. Latokartano tarvitsi niittyjä, kalastusvesiä, metsiä ja takamaita samalla tavalla kuin lähikylien talonpojat. Tästä syystä johtuen latokartanon käytössä ollut alue oli määritettävä nopeasti sen toiminnan aloittamisen jälkeen. Vuoden 1557 toukokuussa **Nils Michelsson, Anders Korp** ja **Lasse Skalm** tarkastivat yhdessä Helsingin, Porvoon ja Sipoon talonpojista koostuneen lautakunnan kanssa Massbyn rajat. Rajankäynnistä on säilynyt alkuperäisasiakirja, jonka tekstin yhteyteen on piirretty yksinkertainen rajamerkkikartta.²⁴ Se vastaa pääpiirteissään **Samuel Broteruksen** vuonna 1693 laatimaa Massbyn jakokunnan metsäkarttaa ja kattaa siten myös Kallbäckbyn, Skräddarbyn ja Hitån alueet²⁵. Vuoden 1557 kartalle on merkitty Massbyn rajoille Skinnarböle-, Tasnäsböle- ja Tärskogböle-nimiset autiokylät. Asiakirjasta

käy ilmi, että kyseessä ovat naapurikylien käsiin päätyneet autiopyölit (sv. *ödeböle*), joilla on ollut vielä 1500-luvun puolivälissä omat tunnistettavat alueet. Autiokylistä ainoastaan Tasnäsböle eli Tavastnäsböle mainitaan Porvoon läänin vanhimmissa verokirjoissa, ja sekin ainoastaan latokartanon alaisuuteen kuuluneena "*Taffuestaby*" -nimisenä niittynä²⁶. Rajankäyntiasiakirjassa viitataan autiopyölien osalta Nils Michelssonin maakirjaan. Kyseessä ovat ainoat säilyneet tiedot muutoin tuntemattomasta maakirjasta. Nils Michelsson toimi rajankäynnissä kirjurina ja hänet voinee laskea kruunun alempiin virkamiehiin.²⁷

Suomen keskiajan ja uuden ajan alun kirjallisissa lähteissä esiintyy lukuisia bölepäätteisiä kylännimiä. Ensimmäinen niistä, Porvoon Stensböle, mainitaan jo vuonna 1327²⁸. Ruotsin kielen böle on johdannainen bol-sanasta, joka puolestaan juontuu verbistä bo eli asua. Böle voi tarkoittaa laidunta, asutusta, tilaa, uudistilaa, torppaa sekä joko kylän yhteismaalle tai ulkomaalle rakennettua tilaa. On muistettava, ettei böle-nimi välttämättä kerro asutuksesta, vaan sitä on käytetty myös pelkistä niityistä.²⁹ Tosin ammuin autioituneesta kylästä voi 1600- ja 1700-lukujen kartoilla olla muistona pelkkä niitty.

Böle- ja by-päätteet merkitsevät usein samaa asiaa eli kylää. Joissakin tapauksissa kylällä voi olla molemmat päätteet, kuten Porvoon läänin vuoden 1540 maakirjassa Helsingin pitäjän Skomarbölebyllä³⁰. Keskiajalta on säilynyt myös lähteitä, joissa böle-sanaa käytetään pelkästään yleismerkityksessä paikan tai tilan tarkempaa nimeä mainitsematta. Söderbirkbyläinen talonpoika **Niklis** luovutti yhdessä vaimonsa **Torlaffin** kanssa vuonna 1382 Lohjan Pyhän Laurin kirkolle yhden tilan, "*itt böle*"³¹. Oikeusistuvin vahvisti vuonna 1429 **Peder Smedin** oikeuden kahteen hänen ostamaansa tilaan. Toinen on ilmeisesti nimeltään Piparböle, kun taas

toisesta tilasta todetaan yleisesti "*eth annadh böle*."³²

Autiopyöli-nimitystä käytettiin autiotiloista jo keskiajalla. Esimerkiksi kahta Paimion Askalassa sijaitsevaa tilaa kuvataan vuonna 1480 autiopyöleiksi, "*tuå ödess bole*". Samassa asiakirjassa nimitetään tiloja myös autiotorpiksi, "*ödes tårp*"³³. Porvoon läänistä säilyneisiin 1500-luvun maakirjoihin ei ole merkitty autiopyölejä. Läntisen Uudenmaan rannikkopitäjien maakirjoissa mainitaan ainoastaan yksi autiopyöli Espoossa ja toinen Pohjassa³⁴. Varsinais-Suomen vanhimmissa maakirjoissa sen sijaan ulkokylänveroja kutsutaan usein autiopyöleiksi. Varsinais-Suomessa autiopyölit liittyvät joko uudisasutukseen tai -raivaukseen. Kyse voi olla joko asutetusta tai asuttamattomasta viljelmästä. Verokirjojen autiopyölien joukossa tiedetään olevan monia autioituneita 1300- ja 1400-lukujen uudistiloja.³⁵ Länsi-Uudellamaalla on puolestaan arkeologisissa tutkimuksissa voitu todeta se, että vanhojen karttojen böle-paikannimet viittaavat usein autioituneeseen asutukseen. Samoin on havaittu, että naapurikylät ovat jakaneet autiopyölien maita.³⁶

Sipoon Massbyn latokartanon vuoden 1557 rajankäyntiasiakirja todistaa kiistatta sen, että myös Itäisellä Uudellamaalla on ollut autiopyölejä. Muista historiallisesta lähteistä saadaan puolestaan tukea sille, etteivät Sipoon pitäjän autiopyölit ole poikkeustapaus Porvoon läänissä. Esimerkiksi Sipoon läntisestä naapurista Helsingin pitäjästä löytyy kaksi kirjallisten lähteiden perusteella varmaa keskiaikaista autiopyöliä.

Raaseporin läänin vuoden 1540 maakirjan viimeisellä sivulla mainitaan "*ett böle som kallas Hijrböle*". Hirböle on sijainnut Helsingin pitäjään kuuluvan Otnäsin ja Espoon pitäjään lasketun Gräsan välillä³⁷. Samuel Broteruksen vuosina 1692 ja 1706 laatimat Otnäsbyn ja Björnvikbyn kartat vahvistavat Hirbölen asutuksi³⁸. Hirbölelle kuulunut alue

on rajattu molemmille kartoille. Vuoden 1692 kartalla on lisäksi kirjoitettu kylän rajojen sisäpuolelle "*hirböhls tomt ställe*". Hirbölellä ei ollut vuonna 1692 peltöjä, ja sen niityt olivat Otnäsin käytössä.

Toinen varma Helsingin pitäjän autiopyöli on sijainnut Vantaan Rekolassa. "*Anders i Reckhals*", "*Hans Madelin*" ja "*Michell Redeswijn*" luovuttivat vuonna 1401 Räckhalsbölestä Helsingin pitäjän Pyhän Laurin kirkolle veromarkan verran maata³⁹. Osa Räckhalsbölestä pysyi mahdollisesti yksityisomistuksessa, sillä Helsingin pitäjässä 1492 pidetyillä käräjillä käsiteltiin Reckhalsbölessä ja Simonsbölessä sijainneen veromarkan kokoisen maan kauppaa⁴⁰. Lähteestä ei ilmene sitä, oliko Räckhalsböle tuolloin asuttuna.

Räckhalsböleä ei mainita Porvoon läänin 1500-luvun verokirjoissa. Vanhat kartat kuitenkin todistavat sen, että Räckhalsböle on autioitunut kylä. Räckhalsbölen alueesta on säilynyt Samuel Broteruksen vuonna 1699 laatima kartta maanmittauskonseptineen⁴¹. Molemmille kartoille on merkitty Räckhalsbölen tonttimaa. Maanmittauskonseptilla on pieni pallo ja teksti "*tompten*". Puhtaaksi piirretyllä kartalla on samalla kohdalla ruskea täplä. Räckhalsbölen tontti löytyy myös vuodelta 1776 peräisin olevalta Räckhalsin ulkokylämaata kuvaavalta kartalta⁴².

Ennen kuin syvennyttään tarkemmin Massbyn autiopyöleihin, todettakoon vielä, että Itä-Uudellamaalla on ollut autiopyölejä muuallakin kuin Helsingin ja Sipoon pitäjissä. Porvoon läänin maanmittareina 1600- ja 1700-lukujen taitteen tienoilla toimineiden Lars Forsselin, Samuel Broteruksen ja Adam Giökenin kartoilta ja niiden selitysosista löytyy Porvoon ja Pernajan pitäjistä lukuisia böle-nimiä. Monet pyölit ovat varmuudella kadonneiden kylien tai talojen paikkoja. Esimerkiksi Broteruksen Pernajan pitäjän Farsarbyn vuoden 1700 kartan selitysosasta käy

ilmi, että muusta kylästä 1,6 kilometrin etäisyydellä sijainneen Böls åkern-nimisen niityn yhteydessä on ollut myös "*Böls tompen*"⁴³. Myös karttojen nimistö saattaa silloin tällöin kertoa hylätyn tontin olemassa olost. Broteruksen vuonna 1710 laatiman Wålxin kartan eteläosassa, kilometrin päässä kylän tuolloisista tonteista on "*Kugböhls åcker*", "*Kub-böhls åcker*" ja "*Kubböhls äng*". Vieressä on pelto "*tompt gierdan*".⁴⁴

Porvoon läänin itäisimmän pitäjän Pyhtään osalta autiopyölien etsimistä vaikeuttaa aluetta koskevien 1600-luvun lopun ja 1700-luvun alun karttojen vähäisyys. Myös Pyhtäältä on kuitenkin esimerkkejä keskiaikaisesta autioitumisesta. Tessjöbyn talonpojat maksoivat vuonna 1547 yhdessä 1 1/2 täysveroa Torstecktt-nimisestä niitystä⁴⁵. Kyseessä on muisto 1400-luvulle, mahdollisesti vuoteen 1422, ajoittuvassa lähteessä mainitusta Thorstäktin autiotilasta⁴⁶.

MASSBYN AUTIOPYÖLIT

Tasnäsböle-Tavastnäsböle-Tavastby-Tassby

Tasnäsböle oli Nils Michelssonin maakirjan mukaan ollut yhden savun ja yhdeksän kyyvärin kokoinen. Vuoden 1557 rajankäyntiasiakirjan mukaan Tasnäsbölestä ei kuitenkaan ollut maksettu viime aikoina veroja.

Sipoonjoen suun tuntumassa ja Sipoonlahden pohjukan itärannalla sijainneella Tasnäsböllelle oli kolme rajamerkkiä siten, että kylän alue muodosti kolmiomaisen kiilan. Etelässä olevan Eriknäsin vastaisen rajamerkin kohdalla on asiakirjan kartalla reikä. Kylän pohjoisrajana oli "*Åströmbäargs*" ja itärajana "*Röönbärgs*". Tasnäsbölen halki kulki vuonna 1557 rajalinja Rönnergistä Djupvarppiin. Kyseessä on edellä mainittu vuonna 1501 vahvistettu Massbyn, Boxbyn ja Hangelbyn välinen raja. Koska Tasnäsbölen

maat on voitu jakaa, sen on täytynyt olla jo vuonna 1501 jonkin aikaan autiona. Muis-to Tasnäsbölestä jäi elämään niityn nimenä. Niitty kuului Massbyn latokartanolle. Samuel Broteruksen vuonna 1693 laatiman Massbyn kartan selostusosasta käy ilmi, että Massbyn kartanolla ja kuudella tilalla oli osuus joko Tassby- tai Tavastby-nimisestä niitystä⁴⁷. Myös Skräddarbyn säterin niittyjen joukossa oli 1600-luvun lopulla "*Tafwestby äng*"⁴⁸

Vuoden 1557 rajamerkeistä Djupvarp ja Rönnerg esiintyvät useilla 1600- ja 1700-lukujen kartoilla⁴⁹. Tiedot Tasnäsbölen etelä- ja pohjoisrajoista ovat sen sijaan parin vuosisadan kuluessa lähes täysin kadonneet. Samuel Broteruksen 1600- ja 1700-lukujen taitteesta laatimalle Porvoon läänin rannikkokartalle hahmotellun rajalinjan perusteella pohjoisraja ja Åströmberg on todennäköisesti Sipoonjoen suulla ja on ilmeisesti jokin sen itärannan kallioista⁵⁰. Vuoden 1557 asiakirjan mukaan Tasnäsböle on sijainnut Rönnergin, Åströmbergin ja Djupvarpin välillä. Kyseiselle alueelle on merkitty Massbyn jakokunnan 1760- ja 70-lukujen kartalle Tassby äng, jonka yhteydessä on yksittäisiä peltolohkoja.⁵¹

Tasnäsbölen ajoituksesta ei ole tarkempaa tietoa. Hämeeseen viittaavan nimensä perusteella kylä saattaa liittyä Sipoon rannikon ruotsalaissiirtolaisuutta edeltävään suomalaisasutukseen, ja sen juuret voivat siten ulottua jopa 1000-luvulle⁵². Asiaan ei luultavasti koskaan tulla saamaan vastausta. Tassbyn niityn lävistää tänä päivänä Porvoon moottoritie ramppeineen. Kaikilla tonttimaiksi sopivilla kohdilla on nykyään omakotitaloja tai muita rakennuksia.

Skinnarböle

Skinnarböle on sijainnut lännessä Massbyn latokartanon ja Östersundomin kylän rajalla. Vuoden 1557 rajakäyntiasiakirjaan kirjatun Nils Michelssonin maakirjan tiedon mukaan

Sipoon Skinnarbölen todennäköiselle paikalle perustettiin torppa 1700-luvun lopulla. Kuva. V.-P. Suhonen.

Skinnarböle oli yhdeksän kyynärän ja $\frac{1}{2}$ savun kokoinen. Koska veroyksikkö savu on merkinnyt asuttua tilaa, kertoo sen puolittuminen alkuperäisen talon jakaantumisesta ja mahdollisesti myös autioitumisesta kuluneesta ajasta. Vain puolet autiopyölin pelloista oli ollut Nils Michelssonin aikana verotettuna. Kylän halki virrannut puro, "*Skinnar Bööles Bäakk*", jakoi sen alueen kahteen osaan. Massbyn talonpojat olivat maksaneet puron itäpuolisesta alueesta veroa viidestä kyynärästä ja $\frac{1}{4}$ savusta. Östersundomin asukkaat eivät sen sijaan olleet maksaneet veroa hallussaan olleesta puron länsipuolesta. On mahdollista, että Skinnarböle on toinen Massbyn ulkokylänmaista. Tulemme kuitenkin myöhemmin huomaamaan sen, että Massbyn ulkokylänmaille on löydettävissä kaksi muutakin selitystä.

Skinnarbölen aluetta reunusti vuonna 1557 seitsemän rajamerkkiä. Östersundomin vastaisen rajan muodostivat "*Stoor Strand stæn*", "*Maan Skoog stæn*" ja "*Skinnar Qvarn*". Massbyn ja Skinnarbölen rajalla olivat "*Råttne Kællda*", "*Raam bärrg*",

"*Rååtalls*" ja "*Stw nääs bærgs*". Vertaamalla näitä rajamerkkejä 1600- ja 1700-lukujen karttoihin paikantuu Skinnarböle tuolloiselle Östersundomin ja Immersbyn rajaseudulle. Skinnarbölen tarkkaa aluetta ei ole enää mahdollista määrittää, sillä vain osa vuoden 1557 rajamerkeistä oli enää jäljellä 1600- ja 1700-luvuilla. Lars Forsselin vuonna 1690 laatiman Östersundomin kartan itäosassa on puro, jonka rannoilla on "*Böls ängen*". Östersundomin itärajoina ovat "*Rofwelsten*" ja "*Stufwaenäs*"⁵³. Samuel Broteruksen vuonna 1698 piirtämän Immersbyn kartan lounaisrajalla on maakaista, josta Immersby ja Östersundom kiistelevät⁵⁴. Riidanalaisia rajamerkkejä olivat "*Skinnar qvarn*" ja Immersbyn alueella sijainneet "*Rambsten*" ja "*Stufvunäs*". Suurin piirtein sama maa-alue on merkitty latokartanon vuoden 1557 kartalle Massbyn käyttämäksi Skinnarbölen puoleksi. Jo vuoden 1557 rajankäyntiasiakirjasta ilmenee, että Immersbyn talonpojat ovat pyrkineet ottamaan Skinnarbölen maita käyttöönsä. Tullessa 1600-luvun lopulle he olivat onnistuneet samaan käsiinsä aiemmin Massbylle kuuluneen osan.

Skinnarbölen tonttimaan tarkkaa sijaintia ei voida määrittää vanhojen karttojen avulla. Maastoinventoinnin perusteella näyttää ilmeiseltä, että Östersundomin vuoden 1781 kartalle merkitty Bölen torppa olisi keskiaikaisen Skinnarbölen seuraaja.⁵⁵

Teskoböle-Tärskogböle

Teskoböle eli Tärskogböle oli Nils Michelssonin maakirjan mukaan savun ja yhdeksän kyynärän suuruinen tila, josta oli maksettu äskettäin veroa. Vuoden 1557 rajankäyntiasiakirjan perusteella Tärskogbölen alueella oli Spjutsund-niminen niitty, josta Massby maksoi 12 vanhaa äyrytyistä (örtuga). Sama niitty mainitaan vuonna 1581 Mats Bengtssonin ja Erik Sigfredssonin Massbyn omis-

tuksiin kuuluvaksi⁵⁶. Niityn nimi saattaa olla muisto rannikolla yli kymmenen kilometrin päässä sijaitsevan Spjutsundin kylän sisämaassa olleesta nautinta-alueesta. Gesterbyn tai Massbyn 1600- ja 1700-lukujen kartoilta ei löydy Spjutsund-nimistä niittyä⁵⁷.

Tärskogbölen ympärillä oli vuonna 1557 rajamerkit "*Röön Bærgh*", "*Orrmååsa*", "*Sabæl Tals Stææn*", "*Falsenda*" ja "*Täskoholmera*". Falsendan ja Täskogholmin välisen rajamerkin kohdalla on asiakirjan kartalla reikä. Rönnbergin ja Orrmåsan ohella myös Sabeltal löytyy monilta 1600- ja 1700-lukujen kartoilla⁵⁸. Rajojen perusteella Tärskogböle on sijainnut pohjoisessa Massbyn ja Gesterbyn välisen rajan tienoilla. Samuel Broteruksen 1690-luvulta peräisin olevalle Uudenmaan rannikkokartalle on merkitty Massbyn tuolloisen pohjoisrajan ulkopuolelle "*Terskoholm*" ja samalle kohdalle kylän rajan sisäpuolelle "*Massby Stoor måssan*", joka ulottuu Gesterbyn alueelle.⁵⁹

Ensimmäiset tarkat kartat Tärskogbölen sijaintialueesta ovat vasta 1700-luvun jälkipuoliskolta. Paikalla ei ollut tuolloin enää peltoja, vaan ainoastaan niittyjä. Vuosina 1758–59 laaditulla Gästerbyn kartalla on Massbyn vastaisen rajan pohjoispuolella Norkullan kartanolle kuulunut Tärskoäng⁶⁰. Massbyn 1760- ja 70-luvun kartalla on samoilla tienoilla Holmängen⁶¹. Massbyn latokartanon niittyomistusten joukossa mainitaan vuosina 1560–61 Holmängen⁶². Tässä yhteydessä on huomionarvoista, että gesterbyläisillä Erik Larssonilla ja Hans Perssonilla oli mahdollisesti ½ täysveroa eli yhdeksän kyynärää ulkokylänmaata Massbyssä⁶³. Erik Larsson oli Norkullan ja Söderkullan kartanon perustaneen Hans Erikssonin isä⁶⁴. Tärskogböle saattaa olla Massbyn ulkokylänmaa. Se on kuitenkin vain yksi vaihtoehto kolmesta mahdollisesta ulkokylänmaan selityksestä.

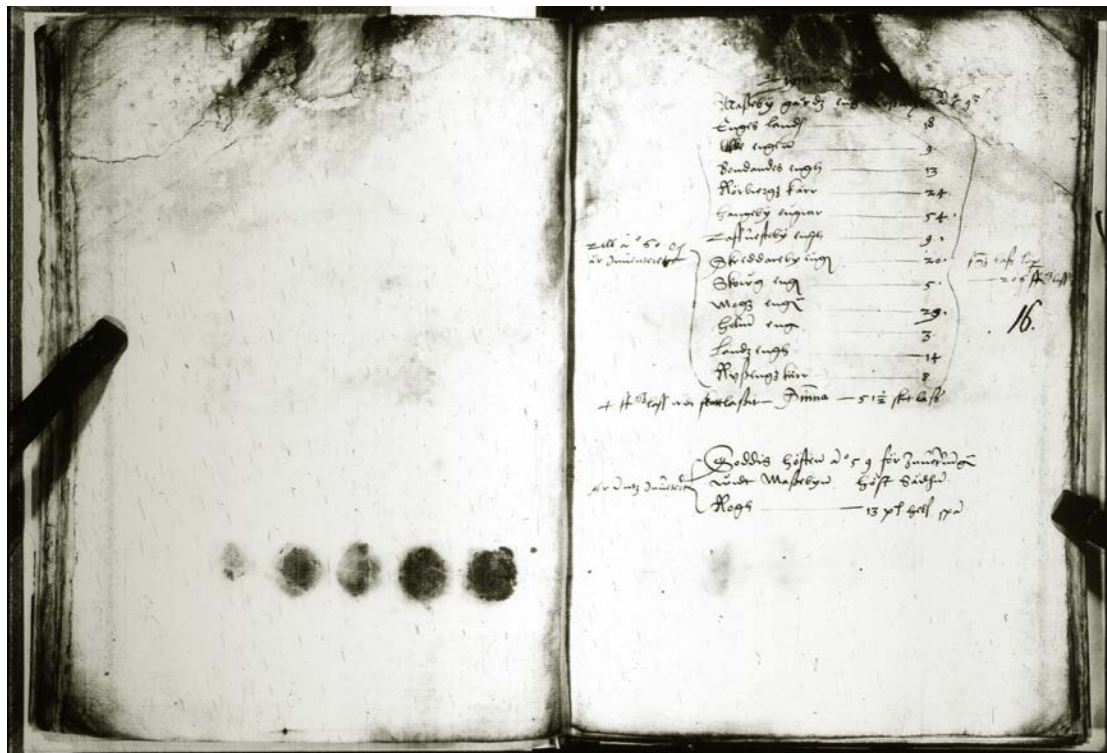
Tärskogbölen ajoitusta ei tunneta. Nimistötutkija Saulo Kepsu on kuitenkin esittänyt,

että Tärskogböle-nimen alkuperäinen muoto olisi Tavastskogböle⁶⁵. Mikäli tulkinta on oikea, voisi myös tämä autiopyöli liittyä Siipoon vanhaan suomalaisasutukseen. Tärskogbölen tonttimaata ei ole kyetty etsinnöistä huolimatta paikantamaan. Todennäköisesti se on kuitenkin sijainnut nykyisen Holmgårdin tienoilla.

Massbyn latokartanon niityt

Helsingin kartanon vuosien 1557–1561 tilien mukaan Massbyn latokartanon omistuksessa olivat Bondals-, Änges land-, Getenäs-, Hangelby-, Holm-, Labbe-, Lands-, Lill-, Mågs-, Ryssängs kärr-, Rönbergs kärr-, Skog-, Skreddarby-, Stor- ja Tavastby-nimiset niityt⁶⁶. Niityistä Bondals mainitaan latokartanon vuoden 1557 rajakäyntiasiakirjassa Tasnäsbolelle kuuluvana. Kun kartanon niittyjen joukossa on myös Tavastby, näyttää siltä, että kruunu on ottanut ainakin Massbyn talonpojilla olleet autiopyölin niityt haltuunsa. Kun muistetaan, että Holmängen saattaa liittyä Tärskogböleen, herää kysymys onko latokartanolla myös muiden autioituneiden asutusten niittyjä? Selittyvätkö latokartanon naapurikylissä Hangelbyssä ja Skräddarbyssä olevat niityt autioitumisella? Kysymyksen mielenkiintoisuutta lisää se, että molemmista kylissä on merkkejä keskiaikaisesta autioitumisesta. Hangelbyssä oli 1540-luvulla ulkokylänmaata ½ täysveroa ja Skräddarbyssä ¼ täysveroa⁶⁷.

Massbyn latokartanon niityt antavat tutkimukselle tärkeää paikkatietoa, sillä monet niistä voidaan tunnistaa 1600- ja 1700-lukujen kartoilta. Latokartanon hallussa olleet ulkoniiityt kertovat sijaintialueidensa avoimuudesta ja hyötykäytöstä keskiajan ja uuden ajan taitteessa. Sen sijaan tarkempia tutkimuksia tarvitaan selvittämään sitä, ovatko ulkoniiityt yhteydessä 1600-luvun lopulla ja 1700-luvun alussa sijainneet kylien ulko-

Helsingin kartanon ja voutikunnan vuoden 1560 tilikirjasta löytyy luettelo Massbyn latokartanolle kuuluneista niityistä. Lähde: Kansallisarkisto.

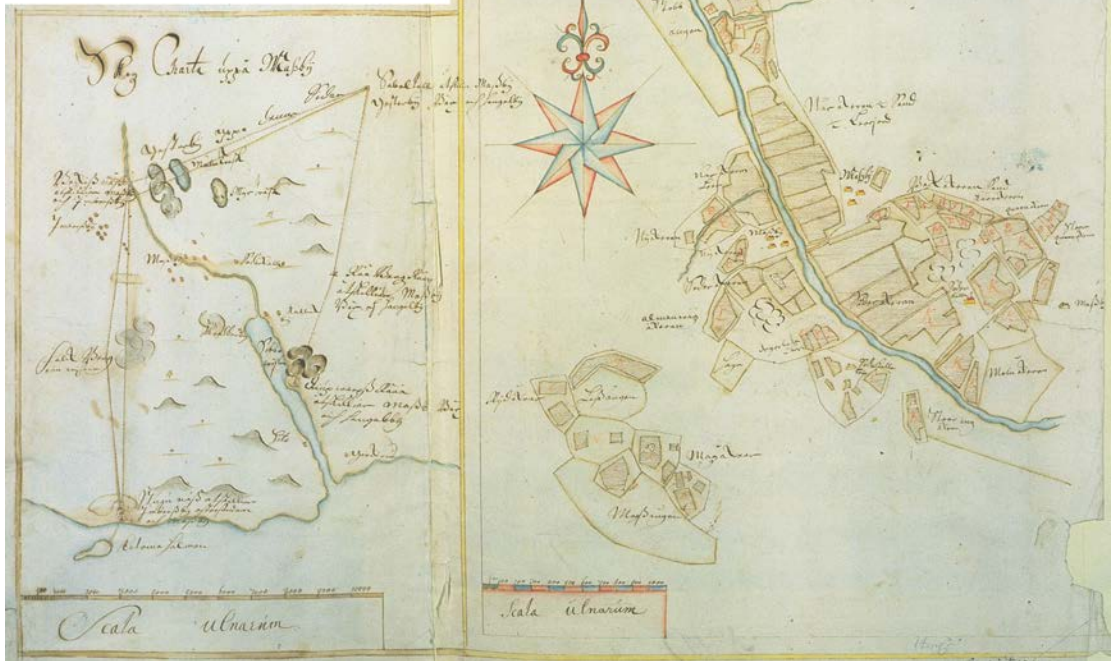
pellot olleet olemassa latokartanon aikana. Tässä vaiheessa ainoa todiste ulkoniittyjen yhteydessä olleista pelloista ovat Tasnäsbölen ja Tärskogbölen kyynärluvut. Historiallisista taustaa vasten voidaan kuitenkin olettaa, että 1600-luvun lopun ja 1700-luvun alun kartoille merkityt ulkopellot ovat ainakin pääosin keskiaikaista perua. Uusien peltöjen raivaaminen maaseudulla vallinneen voimakkaan taantuma- ja autioitumisvaiheen aikana 1500-luvun jälkipuoliskolta 1700-luvun alkuun ei vaikuta uskottavalta. Tälle löytyy vahvistusta vertaamalla uuden ajan alun verokirjojen ja 1600-luvun lopun karttojen kyynärlukuja toisiinsa.

Latokartanon alueen osalta vertailu voidaan tehdä ainoastaan Massbyssä ja Skräddarbyssä, koska Hangelbyn 1600-luvun kartan selitysosaa ei ole säilynyt ja koska Gesterbyn vanhin kartta on 1750-luvulta, eli

ajalta jolloin maaseudun asutus oli jo elpynyt ja laajentunut⁶⁸. Massbyn ja Skräddarbyn tilojen yhteenlaskettu kyynärluku on pysynyt samana 1540-luvulta 1690-luvulle. Mikäli uusia peltöjä on raivattu, on vanhoja jäänyt pois käytöstä. On kuitenkin todennäköisempää, että kartat vastaavat hyvin uuden ajan alun tilannetta.

Samuel Broteruksen vuonna 1693 laatimalta Massbyn kartalta tai sen selitysosasta löytyvät kaikki muut latokartanon niityt paitsi Lill, Rönbergs, Hangelby, Skreddarby ja Getenäs.⁶⁹ Massbyn jakokunnasta 1760- ja 70-luvuilla piirretyltä kartalta ilmenee, että monet Broteruksen pelkästään karttansa selostukseen kirjaamista niityistä ovat sijainneet joko kylän reuna-alueella tai kokonaan sen rajojen ulkopuolella. Massbyn kylän tai Söderkullan kartanon omistamia niittyjä näkyy sekä Skräddarbyn että Hangelbyn

Samuel Broteruksen vuonna 1693 laatimalla Massbyn kylän kartalla ei ole enää mitään merkkejä latokartanosta tai sitä ympäröineistä autiopyöleistä. Kartan selitysosassa mainitaan kuitenkin Tavastby ja Fastböle-nimiset niityt. Karttalähde: Kansallisarkisto.

1600-luvun lopun ja 1700-luvun kartoilla⁷⁰. Hangelbyn pohjoisosassa muusta kylästä erillään oli vuonna 1694 Söderkullan niittyjä, joista yhden nimi oli Skogsäng. Samalla paikalla on myös Rönberg-niminen pelto- ja niittykokonaisuus.⁷¹ Skreddarbyn alueella irrallaan kylän keskusalueesta oli vuonna 1699 Massbylle kuulunut Skogsängen, jonka yhteydessä oli Ängesland ängen ja peltoryhmä⁷². Myös Massbyn laita-alueella sijainnut Mågs ängen liittyy ulkopelto- ja niittykokonaisuuteen⁷³. Massbyn jakokunnan 1760- ja 70-luvun kartan perusteella tähän samaan kokonaisuuteen kuuluvat myös Labbängen ja mahdollisesti Lill ängen.

Kaikilla kolmella Massbyn latokartanoon liittyvällä ulkoniitty ja -peltokokonaisuudella on yksi yhteinen piirre; niille perustettiin

torppa viimeistään 1700-luvulla⁷⁴. Tulevissa tutkimuksissa on selvittävä, onko näiden torppien paikkojen edeltäjinä keskiaikaiset autiotilat. Kun huomioidaan Massbyn rajoilla olevat autiopyölit, vaikuttaa siltä, että Sipoon pitäjän keskiaikainen asutusrakenne on olla huomattavasti oletettua pirstaleisempi. Vielä Porvoon läänin vanhimmissa maakirjoissa on rannikkoalueella ja Sipoonjokilaakson eteläosissa useita pieniä yhden tai kahden talon kyliä (Broböle, Borg, Gerknäs, Löparö, Kitö, Kärrby, Norsby, Noringsböle, Norsökärr, Hiitå, Palojoki-Rosendal, ja Vajportby)⁷⁵. Ilmeisesti näitä pikkukyliä tai yksittäistaloja on aiemmin ollut enemmän. Alueella on edellä mainittujen autiopyölien lisäksi muita böle-kohteita, joiden yhteydessä saattaa olla kadonnutta asutusta.

Varmimmin asutusta liittyy Spjutsundin Starrböleen. Sipoon Gästerbyn kartanossa 18.11.1639 pidetyillä syyskäräjillä käsiteltiin Nevasin ja Spjutsundin välistä rajariitaa. Tuomiokirjassa kerrotaan Spjutsundin talonpoikien esi-isien asuneen Riwassen-nimisen rajapaikan läheisyydessä.⁷⁶ Rajapaikka, "*Riwassaråå*", on merkitty Samuel Broteruksen vuoden 1692 Nevas-kartalle⁷⁷. **Johan Bonejin** 1770- ja 80-luvuilla laatimalla Spjutsundin kartalla on kyseisellä alueella Starrböle-niminen niitty ja muutama pieni pelto-lohko⁷⁸.

Myös Massbyn rajanaapureilla Hangelbyllä, Immersbyllä ja Kallbäckbyllä on omat pyölinensä. Samuel Broteruksen vuonna 1694 mittaamaa Hangelbyn karttaa tarkastellessa huomio puolestaan kiinnittyy siihen, ettei kylän halkaisevan joen länsipuolella ole tonttimaita, vaikka siellä on runsaasti pelloja ja niittyjä⁷⁹. Näyttää ilmeiseltä, että joen länsipuolella voisi olla autiotontteja. Vaikutelmaa lisää se, että alueella on Bastböle-niminen pelto. Broteruksen vuoden 1699 Immersby-kartalle on merkitty kylän luoteisosassa sijaitsevan Wägräskin rannalle muusta kylästä erilleen sekä Bööls äng että Bööls åker-niminen peltoryhmä.⁸⁰ Broteruksen vuoden 1693 Massby-kartan selitysosassa mainitaan metsittynyt niitty "*Festböhle*".⁸¹ Vertailu uudempiin karttoihin osoittaa sen, että niitty on sijainnut Broteruksen kartalle kuvatun alueen ulkopuolella kaakossa. Massbyn jakokunnasta 1760- ja 1770-luvuilla laaditulla kartalla on Fastböhle-niminen niitty Kallbäckin kylän pohjoisosassa⁸². Paikalla oli 1930-luvulla Fästbacka-niminen talo. Hiukan lähempänä Sipoonjokea oli 1700-luvun lopulla torppa.

Vaikka tässä artikkelissa syvennyttään Massbyn latokartanon ympäristöön, on tässä kohtaa syytä muistuttaa, että Sipoon pitäjässä on ollut joitakin autiopyölejä myös rannikkoalueen ulkopuolella. Kauempaa

sisämaasta löytyy esimerkiksi Ali-Keravan Svartböle⁸³. Lisäksi on muistettava, että keskiaikainen autioituminen näkyy historiallisissa lähteissä muillakin tavoin kuin pelkinä pyöleinä.

Kun tarkastellaan ulkokylänmiesten ja kaantumista Sipoon pitäjässä vuonna 1547, käy ilmi, että ulkokylänmiesten osuus veronmaksajista on Sundomin neljänneksessä 4 %, Nevasin neljänneksessä 17 %, Kirkon neljänneksessä 16 % ja Kaukjärven neljännessä 6 %. Monissa Sipoon kylissä on huomattavan paljon ulkokylämaata. Ulkokylänmiesten osuus kylän täysveroista on Boxbyssä 23 %, Husössä 33 %, Härtsbyssä 30 %, Mårtensbyssä 33 %, Nackskogissa 20 %, Nickbyssä 23 % ja Pigbyssä 33 %. Veronmaksajista ulkokylänmiehiä on Boxbyssä 25 %, Härtsbyssä 38 %, Husössä 67 %, Mårtensbyssä 33 %, Nackskogissa 20 % Nevasissa 25 %, Nickbyssä 38 %, Pigbyssä 50 % ja Skräddarbyssä 20 %. Ei ole yllätys, että näiden samojen kylien vanhoja karttoja tarkastellessa löytyy usein merkkejä kadonneesta asutuksesta. Esimerkiksi Samuel Broteruksen vuonna 1695 laatiman Sipoon Nickbyn kartan maanmittauskonseptille on merkitty Swidiby-niminen niitty⁸⁴. Kyseessä on muisto jo keskiajalla autioituneesta kylästä.

MASSBY LATOKARTANON JÄLKEEN

Massbyn latokartano mainitaan viimeisen kerran Helsingin kartanon ja voutikunnan vuoden 1561 tilikirjassa⁸⁵. Latokartanon toiminta-aika kesti siis ainoastaan viisi vuotta. Latokartanon lakkauttamisen jälkeen kotikyläänsä palasi yhdeksän talonpoikaa. Kaikki Porvoon läänin vuoden 1563 maakirjaan Massbyn kohdalle merkityt veronmaksajat ovat joko latokartanon tieltä muuttaneita isäntiä tai heidän poikiaan. Talonpojista viisi sai takaisin saman verran maata kuin heillä

oli lähtiessään. Neljällä muulla uusi tila oli vanhaa joko hiukan suurempi tai pienempi. Kylän alkuperäisestä yhdeksästä täysverosta talonpojille palautui neljä. Lopuista viidestä täysverosta muotoutuivat Söderkullan ja Massbyn kartanot⁸⁶.

Massbyn vuoden 1563 yhdeksästä talonpojasta seitsemän tilat (Kafvals, Styrmans, Kuus, Staffans, Glamars, Glassas ja Jeppas) olivat jäljellä Samuel Broteruksen kartoittaessa kylän vuonna 1693⁸⁷. Kaksi vuoden 1563 tiloista autioituu ja mainitaan viimeisen kerran vuonna 1634. Samoihin aikoihin kylään ilmaantuvat kuitenkin tilat Ifvars ja Pelas. Massbyn talonpoikaistilat olivat 1500-luvun jälkipuoliskolla alkaneen maatalouden taantumana aikana enemmän tai vähemmän vaikeuksissa ja ne kaikki olivat 1630-luvulle tultaessa päätyneet rälssin käsiin. Massbyn asutusvolyyymi vaihteli 1500-luvun jälkipuoliskolla ja 1600-luvulla riippuen kylässä kulloinkin olleiden lampuotien määrästä. Kylän asutusvolyyymi ei latokartanon jälkeen missään vaiheessa enää saavuttanut 1540-luvun ja 1550-luvun alun asutusyksikkötasoa 16, vaan pysytteli koko 1600-luvun lopun sitä 6-7 asutusyksikköä alempana.⁸⁸

Samuel Broteruksen vuoden 1693 Massby-kartalla on Sipoonjoen itärannalla Söderkullan kartano, kolmen talon Stor Massby ja yksi erillinen yksinäistila. Sipoonjoen länsipuolella kartalla on kolmen talon Lill Massby ja Söderkullan kartanon alainen torppa. Kartan selitysosassa mainitaan lisäksi neljä muuta tilaa. Mistään ei ilmene syytä siihen, miksi vain osa tiloista on huomioitu itse kartalla. Kaiken lisäksi Broterus ei ole merkinnyt kartalleen sen selitysosassa olevia tilojen tunnuskirjaimia. Tämän vuoksi kartalla olevia tiloja ei ole mahdollista tunnistaa varmuudella. Mikäli Massbystä 1760- ja 1770-luvuilla laaditun kartan tontit vastaavat vuoden 1693 tilannetta, puuttuvat Broteruksen kartalta Stor Massbyn tonttimaan eteläpäässä sijainneet

kantatilat Ifvars, Staffans ja Jäppas. Karttoja vertaamalla selviää myös, että Söderkullan torpan nimi on Danielsbacka ja että yksittäistila on Glamars.⁸⁹

Sipoonjoen itäranta

Gesterbystä kotoisin ollut rälssimies Hans Eriksson perusti Söderkullan kartanon pian Massbyn latokartanon lakkauttamisen jälkeen, sillä se mainitaan hänen säterinään jo vuonna 1564⁹⁰. Hans Eriksson oli gesterbyläisen sääntöveromiehen Erik Larssonin poika. Suvun maanomituksset Sipoossa olivat uuden ajan alussa voimakkaassa kasvussa. Erik Larssonilla oli vuonna 1556 ulkokylänmaata Pigbyssä ja Hindsbyssä. Hans Erikssonilla oli samana vuonna rälssimaata Sipoon Hindsbyssä, Kyrkobyssä, Hangelbyssä, Pigbyssä ja Gesterbyssä⁹¹. Hans Erikssonin asema vahvistettiin, kun Kustaa Vaasa myönsi hänelle vuonna 1558 rälssi- ja kilpikirjeen. Hans Erikssonin sai rälssiksi yhden täysveron Gesterbystä, 2/3 täysveroa Pigbystä ja Pignäistä, 1/2 täysveroa Hindsbystä, 2/3 täysveroa Bölestä ja Nickbystä sekä Husön, Björnön ja Busön.⁹²

Söderkullan varhaisvaiheista on säilynyt joitakin aikalaistietoja. Massbyn latokartanon vuoden 1557 rajakäyntiasiakirjan perusteella Massbyssä oli yhdeksän kyynärän kokoinen tila, jonka Hans Eriksson oli saanut vaihtokaupassa Hangelbyn talonpojilta. Tilan pellot olivat olleet sarkajaossa Massbyn muiden tilojen kanssa mutta sen niityt olivat sijainneet Hangelbyn puolella.⁹³ Vuodelta 1578 olevan tiedon mukaan latokartanon toiminnan päätyttyä oli Hans Eriksson ostanut yhdessä poikansa Henrik Hanssonin kanssa Massbystä toisen yhdeksän kyynärän kokoisen tilan. Tila oli kuulunut Hans Sigfredssonille, joka oli latokartanon perustamisen yhteydessä saanut Massbyssä sijainneesta tilastaan korvaukseksi ulkokylänmaan Nevasista. Koska

hän ei halunnut palata kotikyläänsä, oli hänen tilansa annettu boxbyläiselle Nils Michelssonille, joka puolestaan myi sen eteenpäin.⁹⁴

Voudintilien perusteella Boxbyssä oli 1550-luvun lopulla Nils Michelsson ja 1560-luvulla Michel Nilsson. Massbystä tai Nevasista ei sen sijaan löydy Hans Sigfredsonia. Massbyn alle on kuitenkin 1540- ja 1550-luvuilla kirjattu Sigfred Andersson, jolla oli ½ täysveron eli yhdeksän kyynärän tila. Todennäköisesti sama Sigfred Andersson ilmestyy 1550-luvun lopulla Nevasiin isännöimään yhdeksän kyynärän kokoista tilaa. Sigfred Andersson ei palannut Massbyyn latokartanon lakkauttamisen jälkeen.⁹⁵ Hans Eriksson on ilmeisesti ostanut Sigfred Anderssonin tilan; Hans Sigfredsson on luultavasti hänen poikansa. Hans Erikssonin aiempi omistus on puolestaan luultavasti ollut gesterbyläisillä sääntöveromiesten nimiin kirjattu yhdeksän kyynärän kokoinen ulkokylänmaa. Söderkullan kartano koostuu siis luultavasti ulkokylämaasta ja Sigfred Anderssonin tilasta.

Söderkullan kartano sijaitsi vuonna 1693 erillään Stor Massbyn kylästä samalla paikalla kuin nykyään. Kartanon pellot olivat ryhmittyneet sen ympärille. Kartanolla ei ollut osuutta kylän sarkajakoisista pelloista. Kuten edellä mainittiin, kartanon toisena perustana olleen tilan pellot ovat olleet sarkajaossa muun kylän kanssa. Massbyn kyynärluku oli sama vuosina 1563 ja 1693, ja uusia pelloja ei siis ilmeisesti ole raivattu. Kartanon pellot voivat täten olla keskiaikaista perua. Kartano on siis luultavasti vaihtanut peltomaan siten, että lopputuloksena on ollut oma erillinen peltokokonaisuus. Hans Eriksson on voinut haluta näyttää statustaan rakentamalla kartanon muusta kylästä erilleen. Toisaalta on täysin mahdollista, että kartano olisi perustettu vanhalle tonttimaalle. Tässä kohtaa on muistettava Massbyn suuri koko. Kaikki keskiaikaiset tilat eivät välttämättä ole mah-

tuneet Stor Massbyn ja Lill Massbyn tonttimaille.

Samuel Broteruksen Massby-kartan selostukseen on kirjattu **Ivar Blåfältin** kaksi tilaa, joilla on yhteensä 54 kyynärää maata. Nämä tilat muodostivat yhdessä Massbyn kartanon nimellä 1600-luvulla tunnetun kokonaisuuden. Kartanon perustana olivat helsinkiläisten porvareiden **Mats Bertilssonin** ja **Erik Sigfredssonin** käsiin latokartanolta siirtyneet vanhat talonpoikaistilat.⁹⁶ Mats Bertilsson ja Erik Sigfredsson vaihtoivat vuonna 1563 Porvoossa sijainneet perintörälssimaansa kruunun omistamiin yhdeksään tankoon Massbyssä ollutta maata⁹⁷. Yhdeksän tankoa vastaa kolmea tuolloista täysveroa ja 54 kyynärää⁹⁸. Mats Bertilsson ja Erik Sigfredsson esiintyvät sääntöverollisina jo Porvoon läänin vuoden 1563 maakirjassa⁹⁹. Mats Bertilssonin ja Erik Sigfredssonin sääntöveromaat koostuivat todennäköisesti latokartanon alle joutuneista **Frans Larssonin**, **Jöns Anderssonin**, **Mats Jönssonin**, **Bent Olssonin** ja kylän toisen **Jöns Perssonin** tiloista ja 48 kyynärästä maata. Lisäksi sääntöveromiehillä oli kuusi kyynärää **Michel Henrikssonin** ja **Nils Perssonin** latokartanoa edeltävistä tiloista.¹⁰⁰

Mats Bertilssonilla on ollut Massbyssä omistuksia jo ennen latokartanoa, sillä vuoden 1557 rajankäyntiasiakirjassa mainitaan hänelle kuulunut Stor Massbyn puolella jokea sijainnut erillinen maa¹⁰¹. Tietoa ei ole mahdollista verifioida muista lähteistä, ja maan sijaintia tai luonnetta ei tunneta.

Massbyn kartano sijaitsi vuonna 1693 samalla tonttimaalla Stor Massbyn kantatilojen kanssa. Syynä siihen on luultavasti kartanon muotoutumisprosessi. Mats Bertilsson ja Erik Sigfredsson ovat porvareina hoidattaneet maitaan lampuodeilla ja palkkaväellä. Kyseessä ei ollut asuinkartano, jonka herrojen olisi pitänyt näyttää asemaansa pitämällä etäisyyttä talonpoikiin. Luultavasti

kartano on perustettu jonkun sen pohjana olleen talonpoikaistilan tontille. Stor Massbyn tonttimaan keskiaikaisuudesta kertovat sen ympärillä olevat sarkajakoiset rintapelot. Massbyn kylänpaikka on nykyään täysin autiona. Paikalla 1880-luvulta 1950-luvulle toiminut Söderkullan tiilitehdas on kuitenkin todennäköisesti tuhonnut osan vanhoista kylärakenteista¹⁰².

Sipoonjoen itärannalla oli vuonna 1693 myös muusta kylän asutuksesta erillään sijaitseva **Clas Anderssonin** kuuden kyynärän tila Glamars¹⁰³. Koska Glamarsilla oli osuus Stor Massbyn sarkajakoisista rintapelloista, se on jossain vaiheessa sijainnut kylän yhteisellä tonttimaalla. Glamarsin historia ulottuu Porvoon läänin vuoden 1540 maakirjassa olevaan **Nils Perssoniin**, jonka tila oli puolen täysveron eli yhdeksän kyynärän kokoinen. Latokartanon lakkauttamisen jälkeen Massbyn palasi Nils Perssonin poika **Mats Nilsson** hallitsemaan kuuden kyynärän kokoista tilaa. Kolme kyynärää alkuperäisestä tilasta siirtyi Massbyn kartanolle. Mats Nilsson on mahdollisesti raivannut itselleen uuden tontin talonsa ulkopeltojen luokse. Glamars on nykyään autiona, joten se ajoitus olisi mahdollista selvittää arkeologisilla tutkimuksilla.

Sipoonjoen länsiranta

Helsingin kartanon vuoden 1558 tilikirjan mukaan Massbyn latokartanon pellot olivat itä- ja länsiaitauksessa¹⁰⁴. Maininnalla saatetaan viitata Sipoonjoen länsirannan Lill Massbyyn ja itäpuolen Stor Massbyyn. Massbyn kaksiosaisuus periytyy varmuudella keskiajalta. Vuoden 1557 rajankäyntiasiakirjassa puhutaan Kafvalsin ja Massbyn puolesta jokea¹⁰⁵. Porvoon läänin vuoden 1540 maakirjaan on kirjattu Massbyn alle talonpojat **Olof** ja **Tomas Kavall**¹⁰⁶. Heistä on verolähteissä katkeamaton jatkumo Broteruksen vuoden

1693 kartalle joen länsirannalla Lill Massbyn merkittyihin **Hindrik Anderssonin** ja **Anders Hinderessonin** tiloihin Kafvals ja Styrmans. Myös vuoden 1693 kartan **Hindrich Nilssonin** Lill Massbyssä sijainneen tilan (Kuus) vaiheita on mahdollista seurata ajassa taaksepäin aina vuonna 1540 veroa maksaneeseen **Michel Henrikssoniin** saakka.¹⁰⁷

Michel Henriksson jakoi ennen Massbyn latokartanon aikaa täysveron **Frans Larssonin** kanssa.¹⁰⁸ Latokartanon perustamisen jälkeen Frans Larsson muutti pysyvästi Hangelbyhyn, ja hänen vanhoista maistaan tuli osa Massbyn kartanoa¹⁰⁹. Lill Massbyssä on todennäköisesti ollut 1540-luvulla ja 1550-luvun alussa ainakin neljä tilaa ja kaksi täysveroa. Näistä ainoastaan kolme tilaa näkyy Broteruksen kartalla. On mahdollista, että Frans Larssonin tilan paikalla on ollut jossain 1500- tai 1600-luvun vaiheessa lampuotitila. Vuoteen 1693 mennessä Frans Larssonin tila ja sen mahdolliset seuraajat olivat kuitenkin jo ehtineet kadota kokonaan. Vertaamalla Lill Massbyn vuoden 1693 tilannetta 1760- ja 1770-lukujen tilanteeseen käy lisäksi ilmi, että tilat ovat jonkin verran siirtyneet tonttimaan sisällä¹¹⁰. Kafvals, Styrmans ja Kuus

Sipoon Massbyn Glamarsin tonttimaan on nykyään täysin metsittyä. Paikalla on kuitenkin näkyvissä ainakin kolme rakennuksen pohjaa ja mahdollinen kellari. Kuva. V.-P. Suhonen.

Sipoon Hangelbyn Fransbackan tonttimaan historia saattaa juontua Massbystä latokartanon alta pois muuttaneeseen Frans Larssoniin. Kuva. V.-P. Suhonen

seisoivat 1700-luvulla vierekkäin joen rannalla. Vuonna 1693 vain yksi tiloista reunusti jokea. On siis täysin mahdollista, että myös Stor Massbyn tonttimaalla on tapahtunut samanaikaisesti tonttien liikkumista.

Massbyn Sipoonjoen länsipuoleisessa osassa on mahdollisesti ollut jo keskiajalla muitakin tonttimaita kuin Lill Massby. Söderkullan kartanon alaisuudessa oli 1500- ja 1600-luvuilla Sipoonjoen länsirannalla sijainnut lampuotitila, jota kutsuttiin 1570-luvulla Jöransbackaksi. Kun lampuotitilasta muodostettiin seuraavalla vuosisadalla torppa, se sai nimekseen Danielsbacka.¹¹¹ Danielsbackan torpalla ja Söderkullan kartanolla oli vuonna 1693 kummallakin 18 kyynärää maata.¹¹² Danielsbackaa enemmän maata oli ainoastaan Massbyn kartanolla. Torpan suuri koko saattaa kertoa sen olevan alun perin jokin kylän kantatiloista. Danielsbacka saattaa olla Porvoon läänin maakirjassa vuosina 1540–1553 esiintyvän **Jöns Perssonin** täysveron eli 18 kyynärän kokoisen tilan seuraaja¹¹³. Tulkintaa tukee se, että kyseessä on ainoa talonpoikien täysin menettämä täysvero. Kylän kaikista muista täysveroista on säilynyt jonkin kokoinen murto-osa talonpojilla myös latokartanon jälkeen.

Söderkullan kartanon yhteys Danielsbackaan näyttää ulottuvan latokartanoa edeltävään aikaan. Vuoden 1557 rajankäyntiasiakirjassa mainitaan kaksi Hans Erikssonin Kafvalsin puolella jokea ollutta pelto-omistustaan. Niistä toisen koko oli 15 kyynärää. Toisen kyynärluvun kohdalla on asiakirjassa harmillisesti reikä niin, että ainoastaan kirjaimet "tr" erottuvat selvästi. Olisi luontevaa, että kyseessä olisi kolme kyynärää. Hans Erikssonin Massbyssä olleista omistuksista ei ole säilynyt mitään merkintöjä 1540- ja 1550-lukujen maakirjoissa. Hänen muissa Sipoon kylissä olleita rälssimaita on kirjattu vasta vuoden 1556 maakirjaan, josta Massbyn kylä latokartanon vuoksi puuttuu kokonaan¹¹⁴. Hans Erikssonin maaomaisuus on mahdollisesti karttunut Sipoossa vasta 1550-luvulla. Hän on ilmeisesti samoihin aikoihin hankkinut maata myös Massbyssä. Asia täytyy kuitenkin muiden lähteiden puuttuessa jättää avoimeksi.

Danielsbackan torppa sijaitsi vuonna 1693 erillään Lill Massbystä oman peltoryhmän keskellä. Paikka sopisi sijainniltaan yhdeksi kylän vanhoista tonttimaista. Toisaalta ryhmäkylästä tapahtuneeseen ulosmuuttoon viittaa se, että torpalla on osuus Lill Massbyn sarkajakoisista pelloista. Hans Erikssonin haltuun on mahdollisesti päätynyt Lill Massbyn tonttimaalla sijainnut Jöns Perssonin tila. Siirtyminen ulos Lill Massbystä on tapahtunut viimeistään Söderkullan alaisen Danielsbackan torpan perustamisen myötä. On myös mahdollista, että Söderkullan kartano on vaihtanut kyläläisten kanssa maata siten, että ulkopelloista on muodostunut torpalle oma peltokokonaisuus.

LOPUKSI

Vaikka Massbyn latokartanon aika oli ohimenevän lyhyt, sen toiminta ehti jättää jälkipolville monia asutushistorian tutkimuksen

kannalta mielenkiintoisia lähteitä. Massbyn latokartanon vuoden 1557 rajankäyntiasiakirja tuo esille kolme Sipoon pitäjässä sijainnutta autiopyöliä. Latokartanon tilit kertovat puolestaan sen, että kruunun hallussa on ollut useita Massbyn ja naapurikylien välisellä rajavyöhykkeellä sijainneita ulkoniittyjä. Ne ovat mahdollisesti tulleet kruunulle Massbyn talonpoikaistilojen mukana. Se, että samat ulkoniityt saattavat liittyä myös autioituneeseen asutukseen, voi olla pelkkää sattumaa. Toisaalta ei voida sulkea pois mahdollisuutta, että kylmenneiden tilojen maiden hankkiminen ja hyötykäyttöön saattaminen olisi ollut täysin tietoista kruunun politiikkaa.

Tässä yhteydessä syytä nostaa esiin se, että myös Helsingin kartanon alueella Viikissä on vahvoja viitteitä keskiaikaisesta autioitumisesta. Porvoon läänin vuoden 1547 maakirjan mukaan Östervikbyn 12 veronmaksajasta kuusi oli ulkokylänmiehiä (50 % veronmaksajista/40 % kylän täysveroista)¹¹⁵. Västervikbyn vuoden 1547 kahdeksasta veronmaksajasta oli vuonna 1547 viisi ulkokylänmiehiä (63 % veronmaksajista/50 % kylän täysveroluovusta)¹¹⁶. Ulkokylänmaan suuri määrä kertoo siitä, että Viikin alueella on luultavasti ollut useita autiotiloja ennen Helsingin kartanon alle päätymistään.

Kustaa Vaasan kartanoilla tai kuninkaan-kartanoilla ylipäänsä on hyvinkin voinut olla kahdenlainen suhde autioitumiseen. Toisaalta niiden perustaminen on autioittanut kyliä ja toisaalta niiden perustana saattaa olla jo aiemmin autioituneita tiloja. Kruunun kannalta on ollut tärkeää saada autioituneiden tilojen maat käyttöön ja verolle. Autiotilojen haltuun otto on ollut kruunun kannalta helpompaa ja halvempaa kuin talonpoikien käyttämien tilojen lunastaminen. ♦

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Kansalliskirjasto (K)

K 1557 = Ägodelnings karta från Finland 1557; Ägodelnings karta från Eriknäs m.fl. egedomer i Sibbo socken.

Kansallisarkisto (KA)

Voudintilit

Porvoon läänin maakirja 1540 (KA 2920)

Raaseporin läänin maakirja 1540 (KA 2948)

Porvoon läänin maakirja 1543 (KA 2936)

Porvoon läänin maakirja 1544 (2943)

Porvoon läänin maakirja 1547 (KA 2961)

Porvoon läänin maakirja 1550 (KA 2986)

Porvoon läänin maakirja 1553 (KA 3021)

Helsingin voutikunnan tilikirja 1556 (KA 3041)

Helsingin voutikunnan tilikirja ja maakirja 1556 (KA 3044)

Porvoon voutikunnan maakirja 1556 (KA 3066)

Helsingin voutikunnan tilikirja 1557 (KA 3070)

Helsingin kartanon tilikirja 1558 (KA 3095)

Helsingin voutikunnan tilikirja 1558 (KA 3101)

Helsingin voutikunnan tilikirja 1559 (KA 3151)

Helsingin kartanon ja voutikunnan tilikirja 1560 (KA 3175)

Helsingin kartanon ja voutikunnan tilikirja 1561 (KA 3196)

Porvoon läänin maakirja 1563 (KA 3230)

Maanmittaushallitus

Alue- ja rajakartat

Broterus, Samuel: Uudenmaan rannikko. MH 78.

Broterus, Samuel: Porvoon läänin rannikko. MH 80.

Uudistushakemisto

Bonej, Johan 1758–59: Geometrisk Charta öfver Gästerbys Åker och Äng. Belägen uti Nylands Län, Borgå Härad och Sibbo Sohn. MH B42 2/3a.

Bonej, Johan 1774, 1778, 1781: Geometrisk charta öfver Spiutsunds byss ägor uti Sibbos socken och en Borgå härad och Nylands län afmätte åhr 1774, 1778 och 1781 ut af Johan Bonej, Jonas Wikzen och Ernest Johan Salmén. MH B43a 8/2.

Bonej, Johan 1776: Charta öfver Gesterbyss Ägor belägne uti Sibbo socken Borgo härad och Nylands län.

MH B42 3/7-14.

Bonej, Johan 1781: Charta öfver Östersundom byss ägor uti Sundom Capelle och Sibbo socken Borgå härad Nylands län afmätte år 1781. MH B43 a 11/7-8.

Bonej, Johan; Hagström, Carl & Wikzen, Jonas 1767–77: Charta öfwer första delen af Massby samfällighets ägor i Nylands län, Borgå härad, Sibbo socken. Afmätte åren 1767 och 1768 Jonas Wikzen. Till åker, änger och en del skog delade åren 1770 och 1771 af Johan Bonej och ängarne jemte hela skogen å nye omdelte åren 1776 och 1777 samt chartan renritad af Carl Hagström. MH B43 7/1.

Lemberg, Isaac & Hagström, Carl 1776: Charta öfwer andra delen af Räckhals Utmark belägen in Nylands Län Borgå Härad och Hälsinge Socken. MH B9 9/19–20.

Broterus, Samuel 1692a: Geometrisk carta öfwer Otnäs i Esbo s:n och Raseborgs östraherad. Affmätt 1692. MH B8a 6/1-2 (maanmittauskonsepti MMA Espoo Ibd* 2.)

Broterus, Samuel 1692b: Nevas; Egokarta med beski-fning. MH B43a 3/1-2. (Maanmittauskonsepti MMA Sipoo Ixb* 24.)

Broterus, Samuel 1693: Geometrisk Charta och Afrit-ning uppå Massby Beklägit i Sibbo S och Bårge Lähn affmätt år 1693 wid Söderkulla gård. MH B43 7/1.

Broterus, Samuel 1694: 9:1. Geometrisk Charta och Afritn. uppå Båx och Hangelby Byar med Gircknäss Sätterij Belägit i Sibbo Sochn och Bårge Lähn (Maanmittauskonsepti MMA Sipoo Ibx 9: 1-2.)

Broterus, Samuel 1695: Geometrisk Charta och Afrit-nings uppå Nickby belägit i Borgo Län af Sibbo sochn affmätt år 1695. MH B43a 1/1. (Maanmittauskonsepti, Sipoo MMA Ixb, Sipoo 26.)

Broterus, Samuel 1698: Carta uppå Imbersby belägit i Bårge Härad Sibbo Sochn afmätt år 1698. MH B43 2/1-2. (Maanmittauskonsepti MMA Sipoo Ibx 16.)

Broterus, Samuel 1699a: Reckhalss utbys jord i Hel-sings sochn. MH B11a 4/5. (maanmittauskonsepti KA, MMA Helsinki.)

Broterus, Samuel 1699b: Charta uppå Skräddarby med dess underliggiande bönder i Sibbo sochn och Borgå lähn, Afmätt år 1699. MH B43a 7/1. (Maanmittaus-konsepti MMA Sipoo Ibx 34.)

Broterus, Samuel 1699c: Charta Uppå Sibbo sochns Kyrckeby utj Bårge Lähn, Bestående af Hemmantal och Lägenheter som her byfogat beskrifning åtsvijsar, affmätt Åhr 1699. MH B43 4/1-2 (Maanmittauskonsep-ti MMA Ibx Sipoo 18:1)

Broterus, Samuel 1700: Charta uppå Fasarby i Pärno sochn och Bårge häradh afmätt år 1700. MH B38 8/1-4.

Broterus, Samuel 1702: Carta uppå Ytterkärffwo i Sibbo Sochn. af Åhr 1702. MH B 50a 2/1-3

Broterus, Samuel 1706: Geometrisk charta uppå Otnäs och Biörnwickj i Helsing s:n. MH B8a 6/3.

Broterus, Samuel 1710: Cartha uppå Wålaax by i Bårge Lähn och sochn afmätt år 1710. MH B3 17/1 (maanmittauskonsepti MMA Porvoo Ibu* 88.)

Forssell, Lars 1690: Geometrisk afritnings på Östersun-doms by. MH b43a 11/1-2.

Giöken, Adam 1727: Geometrisk Charta öfwer Hangel-byes ägor uthi Nyland, Borgå Härad och Sibbo sochn. MH B42a 7/2.

Giöken, Adam 1727: Geograpisk afrijtnings uppå Erik-näs, Hangelby och Box byas Skiärgiegård och sko-gmark med des omgående rån. MH B42a 7/1

Winter, Timoth. 1783: Geometrisk charta öfver Hinds-by ägor uti Nylands Län Borgo Härad och Sibbo Sokn. MH B42a 8/7-32.

SAY = Suomen asutuksen yleisluettelo

Kansallisarkisto, digitaaliarkisto: <http://digi.narc.fi/digi/>

Painetut lähteet

B = Bidrag till Finlands historia I-V. Samlade i tryck utg. af Finlands Statsarkiv genom Reinh. Hausen. Hel-singfors 1881-1917.

FMU = Finlands medeltidsurkunder I. – VIII. Samlade och i tryck utgifna af Finlands Statsarkiv genom Reinh. Hausen. Helsingfors 1910-1935.

KK = Kuninkaankartasto Suomesta 1776–1805. Toi-mittajat Timo Alanen ja Saulo Kepsu. Suomen kirjalli-suuden seuran toimituksia 505. Tampere 1989.

REA = Registrum ecclesiae Aboensis eller Åbo Dom-kyrkans Svartbok. Facsimile version with additions to the 1890 edition. Published by the state archives of Fin-land. Jyväskylä 1996.

Kirjallisuus

Haggrén, Georg 2011: The Colonization of Western Uusimaa in the Middle Ages. Colonists on the shores of the Gulf of Finland. *Vantaan Kaupunginmuseon julkai-suja* 22. Lahti.

Haggrén, Georg, Aki Pihlman & Henrik Jansson 2003: Snappertunan Kullakerrbacken. Unohtunut tutkimus-kohde unohtetulla alueella. *Muinaistutkija*, 2003, nro 3. Suomen arkeologinen seura.

Granlund, Åke 1956: Studier över östnylandska ort-namn. *Svenska Litteratursällskapet studier* 358 = *Studi-er i Nordiskt filologie* 44. Borgå.

Hausen, Greta 1920-24: *Nylands ortnamn, deras for-mer och förekomst till år 1600*. Utgivna av Greta Hau-

sen. Svenska litteratursällskapet i Finland CLII, CLX, CLXXVII.

Kepsu, Saulo 2005: Uuteen maahan, Helsingin ja Vantaan vanha asutus. *Suomen kirjallisuuden seuran toimituksia* 1027. Helsinki.

Kuvaja, Christian & Rantanen, Arja 1994: *Sipoon historia* 1-2. Jyväskylä.

Nyberg, Paul 1931: *Sibbo sockens historia* I. Helsingfors.

Nyberg, Paul & Åkerblom, Bror 1950: *Sibbo sockens historia* II, 1700-1868. Helsingfors.

Orrman, Eljas 1972: Några synpunkter på utbysjordarna i Raseborgs län. *Historisk tidskrift för Finland*, 1973:3. 91-99.

Orrman, Eljas 1973: Utbysjordar – ödegårdar? *Historisk tidskrift för Finland*, 1973:3. 120-132.

Orrman, Eljas 1986: Bebyggelsen i Pargas, S:t Mårtens och Vemo socknar i Egentliga Finland under senmedeltiden och på 1500-talet. *Historiallisia tutkimuksia* 131.

Pirinen, Kauko 1951: *Uusia keskiaikaisia tietoja Rekolasta. Muutamia tietoja Helsingin pitäjän vaiheista 1351–1951*. Koonnut L. Korpinen Helsinki.

Salminen, Tapio 2014: *Vantaan ja Helsingin pitäjän keskiaika*. Keuruu.

Sarkamo, Jaakko 1983: *Historiallinen aika seurakunnan perustamiseen. Suur-Tuusulan historia, Tuusula-Kerava-Järvenpää I, esihistoriallisesta ajasta seurakunnan perustamiseen 1643*. Järvenpää.

LOPPUVIITTEET

- ¹ Ks. esim. Haggren 2011, s. 22-23.
- ² FMU 2486; Nyberg 1931, s. 338, viite 59.
- ³ FMU 4926.
- ⁴ Giöken 1727.
- ⁵ KA 2920, f. 161-162.
- ⁶ Bonej, Hagström & Wikzen 1767-77.
- ⁷ KA 2920, f. 162-168.
- ⁸ SAY.
- ⁹ KA 2961, f. 60-61, 87.
- ¹⁰ Ks. KA 2986, f.14. "*Tesse eft:ne äre utbyes men ty the boor icke vdi sameby.*"
- ¹¹ KA 2961.
- ¹² KA 2920; KA 2936; KA 2943; SAY.
- ¹³ Orrman 1972, s. 91-99; Orrman 1973, s. 126-127; KA 2936, f. 192-193; KA 2961, f. 41; SAY.
- ¹⁴ KA 2961, f. 129; KA 3066, f. 22; SAY.
- ¹⁵ KA 2961, f. 68-71.

- ¹⁶ KA 2961, f. 60-61, 87.
- ¹⁷ KA 2936, f. 133-134.
- ¹⁸ Kuvaja-Rantanen 1994, s. 25; Nyberg 1931, s. 68-72; KA 3041, f.6.
- ¹⁹ SAY. Sigfred Andersson/Boxby, Frans Larsson/Hangelby ja Erich Olsson/Immersby.
- ²⁰ KA 3044, 3095, 3175 ja 3196.
- ²¹ KA 3095, f. 20, 81. "*westre masseby gärdett*", "*Masseby Östre gärditt*".
- ²² KA 3101, f. 21-22; KA 3151, f. 12-13.
- ²³ Ks. FMU 3104. "*ok ey husen ther borth av forats.*"
- ²⁴ K 1557.
- ²⁵ Broterus 1693.
- ²⁶ KA 3175, f. 37; Hausen 1920-24, s. 639.
- ²⁷ Tunnistus ei ole aukoton, sillä Nils Michelsson on varsin tavallinen nimi keskiajan ja uuden ajan taitteen Ruotsissa. Maakirja saattaa liittyä myös Viipurin linnan käskynhaltijana 1480-luvun lopulla toimineeseen Nils Michelssoniin, jonka alaisiin alueisiin myös Sipoon pitäjä laskettiin (FMU 4079; Hallintohistoria ks. Salminen 2014, s. 50-52).
- ²⁸ FMU 352.
- ²⁹ Granlund 1956, s. 279-281.
- ³⁰ KA 2920, f. 14-15.
- ³¹ FMU 905.
- ³² FMU 1879.
- ³³ FMU 3821.
- ³⁴ Haggren, Pihlman & Jansson 2003, s. 15.
- ³⁵ Orrman 1972, s. 97-113; Orrman 1986, s. 45-59.
- ³⁶ Haggren 2011, s. 21-22.
- ³⁷ KA 2948, f. 149-150.
- ³⁸ Broterus 1692a; Broterus 1706.
- ³⁹ FMU 1145.
- ⁴⁰ Pirinen 1951, s. 94; Salminen 2014, s. 398 viitteineen.
- ⁴¹ Broterus 1699a.
- ⁴² Lemberg & Hagström 1776.
- ⁴³ Broterus 1700.
- ⁴⁴ Broterus 1710.
- ⁴⁵ FMU 2961, f. 96. Vuoden 1540 maakirjassa (2920, f. 436) niityn nimi on "*Torsto*".
- ⁴⁶ FMU 2365, 6628.
- ⁴⁷ Broterus 1693.
- ⁴⁸ Broterus 1699b.
- ⁴⁹ Broterus 1693; Broterus MH 78 & 80; Giöken 1727; Bonej, Hagström & Wikzen 1767-1777.
- ⁵⁰ Broterus, Uudenmaan rannikko MH 80.
- ⁵¹ Bonej, Hagström & Wikzen 1767-77.

- 52 Kepsu 2005, s. 44.
- 53 Forssell 1690.
- 54 Broterus 1698.
- 55 Bonej 1781.
- 56 B V, 275.
- 57 Bonej 1758–59; Broterus 1693; Bonej, Hagström & Wikzen 1767–77.
- 58 Broterus 1694; Giöken 1727.
- 59 Broterus 1694, Uudenmaan rannikko MH 78.
- 60 Bonej 1758–59.
- 61 Bonej, Hagström & Wikzen 1767–68, 1776–77.
- 62 KA 3175, f. 10, 16; KA 3196, f. 16.
- 63 KA 2961, f. 60–61.
- 64 Nyberg 1931, s. 205.
- 65 Kepsu 2005, s. 44.
- 66 KA 3070, f. 9; KA 3095, f. 21; KA 3175, f. 10, 16; KA 3196, f. 16.
- 67 KA 2961, f. 53–54, 61; SAY.
- 68 Bonej 1759–59; Broterus 1693, 1694 & 1699b; SAY.
- 69 Broterus 1693.
- 70 Broterus 1694, Broterus 1699b, Giöken 1727.
- 71 Broterus 1694.
- 72 Broterus 1699b.
- 73 Broterus 1693.
- 74 Ks. esim. KK, s. 70.
- 75 KA 2920.
- 76 Kansallisarkisto, Kihlakunnan oikeudet, Porvoo 1636–43, bb3, 1719, f. 95b.
- 77 Broterus 1692b.
- 78 Bonej 1774, 1778, 1781.
- 79 Broterus 1694.
- 80 Broterus 1698.
- 81 Broterus 1693.
- 82 Bonej, Hagström & Wikzen 1767–77.
- 83 Broterus 1699c; Broterus 1702; Sarkamo 1983, s. 58. Sipoon Kirkonkylän yksi Ali-Keravan vastaisista rajoista oli vuonna 1699 nimeltään Svartböle. Samuel Broteruksen Ali-Keravan vuoden 1702 kartalle on merkitty Sårtilan ylimuistoisesti autiot pelot. Sårtilan nimen pohjalla saattaa olla svart-sana. On arveltu, että kyseessä olisi myöhemmän Keravan asutuksen alkupiste, Svartböle. Sortillan maista muodostettiin 1760-luvulla kruunun uudistila, Svartböle. Se ei kuitenkaan sijaitse alkuperäisen Keravanjoen varrella olleen Sårtilan paikalla.
- 84 Broterus 1695.
- 85 KA 3196, f. 15–16, 18.
- 86 KA 3021, f. 81–82; KA 3230, f. 17; Kuvaja-Rantanen 1994, s. 21–26; Nyberg 1931, s. 68–72; SAY.
- 87 Broterus 1693.
- 88 Massbyn asutusta koskevat tiedot SAY.
- 89 Bonej, Hagström & Wikzen 1767–77; Broterus 1693; SAY.
- 90 B IV, 231.
- 91 KA 3044, f. 61–62, 67–69; Nyberg 1931, s. 209–210; SAY.
- 92 KA 3095, f. 14; Kuvaja-Rantanen 1994, s. 139–140; Salminen 2014, s. 120. 286–287. Björnö ja Busö ovat Samuel Broteruksen Uudenmaan rannikkokarttojen (MH 78, 80) perustella sijainneet Sipoonlahden suulla. Niiden nykyiset nimet ovat Söderkullalandet ja Norkullalandet. Saaret ovat kuuluneet keskiajalla Viipurin linnalle.
- 93 K 1557.
- 94 Nyberg 1931, s. 209–210.
- 95 SAY.
- 96 Nyberg 1931, s. 215–219.
- 97 B IV, 142.
- 98 Täysveroista, tankoluvuista ja kyynäristä ks. esim. vuoden 1558 Helsingin kartanon tilikirja KA 3095, f. 8. "*och är 3 stångar jord wdi hvar hells katt och hvar stång är 6 alnar långh.*"
- 99 KA 3230, f. 45.
- 100 SAY:
- 101 K 1557.
- 102 Muinaisjäännösrekisteritunnus 1000001378.
- 103 Broterus 1693; Tilan tunnistaminen SAY.
- 104 KA 3095, f. 20.
- 105 K 1557.
- 106 KA 2920, f. 164.
- 107 KA 2920, f. 166; Broterus 1693; SAY.
- 108 KA 2920, 166; f; KA 2936, f. 134; KA 2961; f. 61; KA 3021, f. 81; SAY
- 109 SAY.
- 110 Bonej, Hagström & Wikzen 1767–77; Broterus 1693.
- 111 Kuvaja-Rantanen 1994, s. 139–140. Kylässä oli 1570- ja 80-luvuilla lampuoti Jören Bengtsson (SAY).
- 112 Broterus 1693.
- 113 SAY.
- 114 KA 3044, f. 62, 68–69; SAY.
- 115 KA 2961, f. 1–2.
- 116 KA 2961, f. 2.

HELSINGIN RASTILASTA LÖYDETTYÄ NYKYAJAN ARKEOLOGIAA LEIRINTÄALUEELLA

ABSTRACT

Found from Rastila in Helsinki – Contemporary Archaeology on a Camping Site

The Rastila camping site is situated in Eastern Helsinki, the capital of Finland. It was established in the 1950s. Small-scale archaeological excavations were introduced on the site in the summer of 2015 by a few students of the University of Helsinki. One of the most important aims was to figure out the applicability of archaeological field methods on a modern site. Another aim was to get information about the modern camping life and the material traces that it leaves during a few decades. In the research of modern and present day archaeology the potential of archaeology becomes highlighted especially in the perspectives of material culture. Rastila is still an active camping site and new cultural layers are evolving constantly.

JOHDANTO

Helsingin yliopiston arkeologian oppiaine antoi vuonna 2015 ensimmäistä kertaa opiskelijoille mahdollisuuden järjestää alusta asti omat kaivaukset syventävien opintojen Kaivaus II-kurssin puitteissa. Kohteeksi valittiin muinaisjäännöksen sijaan Helsingin Rastilassa sijaitseva moderni matkailumiljöö. Rastila-

an leirintäalueen henkilökunta oli aiemmin ilmaissut kiinnostuksensa siitä, että kaivaukset voitaisiin järjestää siellä. Myös Helsingin kaupungin liikuntavirasto oli halukas yhteistyöhön. Lupa-asioiden selvittämisen jälkeen kaivaukset toteutettiin 8.6.–18.6.2015.

Tarkoituksena oli selvittää arkeologisten menetelmien toimivuutta modernissa kohteessa ja lisäksi saada esimerkinomaista tietoa siitä, millaista leirintäelämä on ollut 1970-luvulta alkaen ja millaisia aineellisia jälkiä se on jättänyt. Tarkoitus oli myös tuoda lisätietoa suomalaiseen arkeologiaan modernin ajan arkeologisen tutkimuksen mahdollisuuksista. Modernin tai nykyajan arkeologisia (engl. contemporary archaeology) tutkimuksia on Suomessa tehty vielä kovin niukasti.

Koska tutkimuksen tavoitteena oli selvittää lähihistoriaa, päätettiin alueella tehdyn katselmoinnin jälkeen valita kaivauskohdeeksi paikka alueelta, josta oli purettu leirintäkäyttöön tarkoitettu mökki. Se kuului useamman mökin ryhmään, jotka kaikki on tarkoitus purkaa tulevien vuosien aikana, kun alueen kehittämistä leirintäalueen käyttöön jatketaan.

Tavoitteiden mukaisesti kaivausalue sijoitettiin vuonna 1971 rakennetun ja vuonna 2010 puretun puurakenteisen leirintämökin kohdalle. Alue kattoi sekä mökin sisäpuolista että terassialuetta. Näin haluttiin myös selvittää, eroaako näiden kahden eri alueen löytökanta toisistaan.

Yleiskuva alueesta. Kaivausalue kuvassa keskellä. Kuvaaaja Joanna Veinio.

RASTILAN LEIRINTÄALUE

Rastilan leirintäalue sijaitsee Itä-Helsingin Vuosaaressa. Saaren liittää muuhun kaupunkiin vuonna 1966 valmistunut silta, jonka vieressä leirintäalue sijaitsee. (Lampi 2005, 14.) Helsinki osti vuonna 1951 Rastilan kartanon maa-alueen ja neljä vuotta myöhemmin Rastilaan rakennettiin mm. 12 pientä vuokrattavaa kesämajaa. (Lampi 2005, 136.) Kaupungin oston päättyi tällöin Rastilan ainakin kuusisataa vuotta kestänyt aika maatilana (Lipponen 2010, 13).

Leirintäalue perustettiin vuonna 1971. Tuolloin jäljellä oli paikalla jo 1950-luvulta lähtien olleita kesämajoja sekä vuokrattavia pikkumökkejä. Tullisaareen ja Särkiniemeen 1940-luvun lopulla perustetut leirintäalueet kävivät liian pieniksi kasvaviin kävijämääriin nähden ja kaupunki päätti keskittää toiminnan Rastilaan. Saimme tietää vasta useita kuukausia kaivausten päättymisen jälkeen, että kohteenamme olleen mökkialueen mökit oli siirretty sinne 1950-luvulla Tullisaaresta

(Rastilan historia, Liikuntaviraston arkisto). Lisäksi Rastilan alue oli suosittu telttailijoiden keskuudessa jo ennen vuoden 1966 alueliitosta Helsinkiin. (Lampi 2005, 20.) 1800-luvun alussa rakennettu Rastilan kartanon kartanorakennus sijaitsee yhä alueella. Asemakaavassa 1990-luvun alussa pihapiiri on varattu virkistyskäyttöön ja se on merkitty säilytettäväksi alueeksi. (Kailari 2000, 32–34, Rastilan leirintäalueen yleissuunnitelman tarkistus 1997, 6.)

Rastilan leirintäalueen kohtalo tulevana vuosina riippuu Helsingin kiinteistövirastosta. Alueelle kaavaillaan asuintaloja, minkä seurauksena leirintäalue siirtyisi Vuosaaressa sataman lähelle. Tavoitteena on tiivistää asutusta ja hyödyntää jo valmiina olevaa Rastilan metroasemaa. Tosin uudessa yleiskaavaluonnoksessa Rastilan leirintäalue on edelleen merkitty matkailun ja virkistykseen alueeksi. (HS 26.2.2015)

Rastilan leirintäalueella ei ole aiemmin tehty varsinaisia arkeologisia tutkimuksia. Vaikka alueen leirintään perustuva käyttö ei

olekaan pitkäaikainen, itse alueen maankäytön historia ulottuu kuitenkin vähintään keskiaikaan. Tuolloin alue on ollut lähinnä viljelykäytössä.

Alueella tehdyn inventoinnin perusteella tiedetään, että keskiaikainen kyläpaikka on tuhoutunut uudemman maankäytön seurauksena, ja sen paikalla ovat nykyään Rastilan metroasema ja osa Vuotietä (Suhonen & Heironen 2011 kohdeluettelo: 136).

Lähialueelta löytyy merkkejä myös esihistoriallisesta ajasta, sillä leirintäalueelta on linnuntietä noin 1,5 km Vanttikallion alueella noin 33 metriä merenpinnan yläpuolella sijaitsevaan Merikorttikujan pronssikaudelle ajoitetulle pahoin tuhoutuneelle röykkiölle. Lisäksi leirintäalueelta on linnuntietä noin 2,5 km Vartiokylän linnavuorelle, joka ajoittuu keskiajalle.

Vaikka alueella onkin potentiaalia myös esihistoriallisen tai keskiajan tutkimukselle, oli kesällä 2015 toteutetun kaivauksen tavoitteena tutkia arkeologisin menetelmin lähihistoriaa. Lisäksi moderni kohde oli sopiva Kaivaus II-kurssille, sillä sille ei tarvinnut hakea erikseen tutkimuslupaa. Lähihistoria koskettaa ihmisiä luonnollisesti hieman erilaisesta näkökulmasta kuin vaikkapa kaukainen esihistoria. Lähihistorian arkeologisella tutkimuksella voidaan tavoittaa yhteisöarkeologian näkökulmasta aiemmin ehkä saavuttamattomissa olleita kohderyhmiä ja tuoda muutenkin esille ajatusta, ettei arkeologia välttämättä ole vain muinaisen historian tutkimusta (vrt. Kunnas et. al. 2011: 31–32).

Lähihistorian tutkiminen arkeologisin keinoin voi parhaimmillaan lisätä tutkittavan yhteisön tai lähiympäristön kiinnostusta ei pelkästään arkeologiaan ja menneisyyden tutkimukseen vaan yleisemmin kulttuuri-perintöön ja sen erilaisiin ilmenemismuotoihin. Lähimenneisyyden tutkiminen voi herättää monien mielessä halun tutkia vaikkapa omaa lapsuuden tai nuoruuden aikaansa arke-

ologisilla kaivauksilla tai vastaavilla menetelmillä.

Rastilan kaivaus oli myös osoitus siitä, että aihe kiinnostaa mediaa ja ihmisiä ja oman "koukkunsa" siihen toi se, että kaivauksilla tutkittiin lähihistoriaa. Mikä olisikaan lähestyttävämpi tapa popularisoida arkeologiaa, kuin tutkia modernia populaaria materiaalista kulttuuria arkeologian keinoin? (Severine 2007)

MODERNIN ARKEOLOGIAN YHTEISÖARKEOLOGINEN NÄKÖKULMA

Nykyajan tai modernin ajan arkeologian (eng. *contemporary archaeology*) harjoittaminen on kansainvälisesti kasvussa. Sen tarkoituksena on tutkia lähimenneisyyttä ja modernia aikaa itsearvoisesti, ei sen vuoksi että sen toivoisi antavan analogioita ja tietoa kaukaisemman menneisyyden tutkimiseen (Buchli & Lucas 2001). Nykyajan arkeologian kohdeaikana ovat 1900- ja 2000-luvut, ja sen voidaan nähdä sisältyvän historiallisen ajan tutkimuksen kenttään.

Nykyajan arkeologian tutkimuksessa korostuu arkeologian ulottuvuus ja potentiaali materiaalsen kulttuurin näkökulmasta. Arkeologian avulla on mahdollista tutkia ilmiöiden prosesseja, tarkastella syntymekanismeja ja vaikkapa roskien kertymistä ja leviämistä. Modernien roskien paikantaminen, tutkiminen ja niistä tulkintojen muodostaminen onkin yksi nykyajan arkeologian lähtökohdista ja ytimistä; tästä osoituksena on Arizonan yliopiston jo 1970-luvulla luotsaama Garbage-projekti, jossa tutkittiin Tusconin asukkaiden heittämiä jätteitä ja sitä kautta yritettiin tehdä joitain päätelmiä heidän kulutusikäyttyymisestäään (Rathje & Murphy 2001).

Lähihistorian arkeologista tutkimusta on tehty Suomessa vasta vähän. Yksi harvoista ja tuoreimmista tutkimuksista on Provinssi-

rock-festivaalitapahtuman yhteydessä tehty arkeologinen roskien paikantaminen ja inventointi (Kunnas et. al. 2011). Tutkimuksesta on tehty ainakin kaksi artikkelia. Muinaistutkijan (1/2011) artikkelissa *Sinusta jää jälki. Arkeologit tutkimassa Provinssirockin festivaalialuetta* kirjoittajat määrittelevät tutkimuksen kuuluvan juhlapaikkojen tutkimuksen kenttään (Kunnas et. al. 2011:21). Aineistoa kerättiin myös festivaalikävijöiltä haastattelujen muodossa (Kunnas et. al. 2011: 28–29). Haastattelut ovatkin yksi sopiva ja antoisa lähde nykyajan arkeologian tutkimuksessa (Kauhanen 2011; Harrison & Schofield 2010:4). Ylipäänsä poikkitieteellisyyden roolia ei voi korostaa tutkimuksen tekemisessä tarpeeksi (Graves-Brown, Harrison & Piccini 2013:2).

Provinssirockin arkeologisen tutkimuksen keskeisin anti on se, että löytöaineiston muodostumiseen voivat vaikuttaa yllättävät syyt (Kunnas et. al. 2011: 32). Kun muodostumisen prosessit tiedetään, se antaa aivan uutta näkökulmaa tutkimukselle, ja sama pätee varmasti useampaan nykyajan arkeologian tutkimukseen. Tutkimus kertoo myös Provinssirockin alueesta, sen käytöstä ja käyttäjistä ja antaa niistä monimuotoisen kuvan, ehkä monimuotoisemman kuin jos alueesta ja sen funktioista ei tiedettäisi valmiiksi mitään. Provinssirockin tutkimus osoittaa, että arkeologiaa voidaan käyttää lähihistorian tutkimisen lisäksi nimenomaan nykyisyyden tutkimisessa; arkeologisesti voidaan tutkia myös *tätä hetkeä*, joka tapahtuu nyt (mm. Graves-Brown, Harrison & Piccini 2013:10).

Rastilan leirintäalueella on pitkäaikainen käyttöhistoria vähintään keskiajalta nykypäivään. Leirintäalueena se on ollut 1950-luvulta lähtien ja tutkimuksemme rajautuu tähän aikaan, lähihistoriaan. Leirintäaluekäytössä alue on vielä nykyään, mutta kaivausalueemme osalta rakennettu vaihe päättyy mökin purkamiseen eli vuoteen 2010. Nykyajan

arkeologian kentässä tutkimus voisi kuulua asuinalueiden tutkimuksen kenttään, ja vielä tarkemmin määriteltynä vapaa-ajan asumisen tutkimukseen. Rastilan leirintäalue on siitäkin mielenkiintoinen tutkimuskohde, että asukkaiden vaihtuvuus ja määrä ovat olleet suuria.

KAIVAUSTEN TOTEUTUS

Kaivausalueeksi valikoitui paikka, jossa ennakkotiedon mukaan oli sijainnut vuoteen 2010 asti mökki. Kohdassa oli vieläkin pinnalle asti näkyvillä sähkökaapeleita sekä lautoja ja parruja. Kaivausalue mitattiin kohtaan, jossa arvioimme rakennuksen sijainneen. Purkamisesta ja sitä seuranneesta raivauksesta alueelle oli jäänyt joitain puurakenteita, joiden arvioimme kuuluneen rakennuksen perustukseen. Halusimme selvittää kaivauksen keinoin, mitä löytyy sekä mökin alta että sen ympäriltä. Näin haluttiin nähdä eroavatko esim. löydöt ja löytötiheys toisistaan. Terasirakenne on ilmeisesti ollut kiinteä sivureunoilta, joten terassin alle pudonneita esineitä ei ole voitu helposti poistaa. Terassin alustaan on siten muodostunut luontaisesti ns. suljettu konteksti. Ja varmaankin tästä syystä kyseinen alue olikin huomattavan löytörikas ylimmistä kerroksistaan. Mökkiin pääsi aikanan sisään vain terassin kautta ja siten alue oli otollinen myös hukatulle tavaralle. Melko lähellä purettujen mökkien aluetta oli vastaavia mökkejä vielä odottamassa purkamista, ja niihin kaivauksilta paljastuneita rakentuneita voitiin verrata.

Kaivausalue ruudutettiin ja löytöjä otettiin 50 cm x 50 cm ruudun tarkkuudella ja kooltaan se oli yhteensä 9 m². Pintakerroksen poiston jälkeen aluetta tarkemmin katsottaessa näytti, että alueen keskellä meni kosteampi ojamainen alue, kun reuna-alueet ovat vastaavasti maa-ainekseltaan kuivempia ja

hiekkasekoitteisia. Ojamainen alue osoittautui kaivausten aikana kosteammaksi, hieman upottavaksi sekä ajoittain haisevaksi. Kaivausten edetessä vahvistui oletus siitä, että alueen itäreuna on mitä ilmeisimmin ollut mökin terassin aluetta. Jo kaivausten aluksi hahmottelemamme hypoteesi mökin paikasta sai vahvistusta kaivauksien edetessä. Löysimme kaivausten aikana alueelta kolmesta eri kohdasta puurakenteita, jotka ilmeisesti liittyivät purettuun rakennukseen.

Kaivaus suoritettiin tasokaivauksena ensin 5 cm ja myöhemmin 10 cm kerroksissa. Päättös siirtyä pois 5 cm kerroksista syntyi koe-kuoppien sekä kairanäytteen perusteilla. Ne paljastivat kaivettavan alueen syvyyden sekä potentiaalisen löytömäärän. Kaivausten edetessä kävi ilmi osan alueesta olevan selvästi löytömäärältään vähäisempää. Lisäksi maan rakenne muuttui ja löytöjen tyyppi muuttui. Nämä yhdessä saivat meidät epäilemään, että maa on mahdollisesti täyttömaata eli kohtaan siirrettyä. Ensimmäisen viikon loppupuolella muovilöydöt lähes loppuivat. Sen sijaan valtaosa vähenevistä löydöistä oli lasinsiruja ja keramiikanpalasia. Keramiikasta osa on lasitettua, ehkä astian siruja. Löytöaineisto tuntui olevan selvästi ajoitukseltaan vanhempaa kuin ylemmissä kerroksissa. Lasi- ja kera-

Kaivausalue kuvattua oletetun terassin suunnasta. Näkyvillä paljastuneet rakenteet. Kuvaaja: Elisa Väisänen.

miikkapaloista osa oli niin suuria että niiden tunnistusta voitiin yrittää.

Toisella kaivausviikolla saimme paikalle päiväksi metallinilmaisimen. Sen avulla kartoitimme kaivetun maan kasoja sekä kaivaus-alueetta. Tulosten perusteella päätimme, että pohjaan kaivetaan vain metrin levyinen pohjois-eteläsuuntainen kaistale kuistin alueelta itäpäädyistä. Metallinilmaisimen toimi kohteessa kartoittavana ja poissulkevana apuvälineenä rajaten tutkittavan alueen. Sen antamien signaalien kohdat merkittiin kaivausalueelle. Kaivoimme niihin seuraavana päivänä koe-kuopat. Tosin alue sekä koe-kuopat kävivät löydöiltään yhä vähäisemmiksi. Alue kaivettiin pohjaan eli tasoon 5. Loppu alkuperäisestä alueesta kaivettiin tasoon 3 ja lisäksi alueelle tehtiin koe-kuoppia. Totesimme, että koe-kuopat riittävät osoittamaan, ettei aluetta tarvitse kaivaa kokonaan auki.

ODOTETTUA LÖYTÖMATERIAALIA JA YLLÄTTÄVIÄ AJOITUKSIA

Kaivausten löytöaineisto osoittautui monipuoliseksi. Varsinkin ensimmäisen kaivausviikon aikana tuli runsaasti löytöjä. Tuolloin löytyi mm. mökin purkamisesta jäänyttä rakennusmateriaalia kuten: rautanauvoja, puunpaloja, bitumia, kaapelinpätkiä, ikkunalasiasia. Tiuhaan vaihtuvien asukkaiden jäljiltä löytyi mm. erimaalaisia rahoja, pelikortteja, koruja, metallisia ja muovisia ruokailuvälineitä, tupakantumppeja ja pullonkorkkeja. Kaivauksilta löytyi jo ensimmäisten päivien aikana erikoisia löytöjä mm. rintaliivit, jotka hajoamisasteestaan huolimatta olivat tunnistettavissa. Rintaliivit löydettiin kaivausalueen pohjoisreunalta. Lisäksi samasta pohjoisreunan profiilista löytyi myös toinen vaatekappale, toppi tai vastaava. Kaivausten edetessä syvemmälle tämän kaltainen suhteellisen nuori materiaali sekä mm. muovi

Kaivausalue kuvattuna oletetun terrasserakenteen suunnasta. Koekuopitus käynnissä. Kuvaaja: Uine Kailamäki.

loppui hiljalleen kokonaan ja vaihtui tasaisesti eri puolilta kaivettavaa aluetta löytyviin keramiikan- ja lasinpaloihin.

Jälkitöiden aikana löydöt jaoteltiin pääryhmiin: keramiikka, lasi, metalli, muovi, raha sekä rakennusaine ja muu. Tämän avulla oli mahdollista vertailla löytöaineiston muutosta ja vaihtelua eri puolella aluetta ja eri tasoissa. Aivan pinnasta ja jo käytännössä osittain turvekerroksesta tuli runsaasti löytöjä kaikista löytöryhmistä, mm. 5 kolikkoa. Tästä kerroksesta löytyi myös runsaasti erilaista rakennusmateriaalia kuten kattuhuopaa ja puuta. Puumateriaalissa oli runsaasti paloja, joissa oli jäänteitä vihreästä maalista. Tulkitimme materiaalin olevan puretusta rakennuksesta, sillä kyseiset mökit on maalattu vihreiksi.

Pintakerroksesta löytyi myös 11 pullonkorkkia, se on noin kolmasosa kaikista kaivauksissa löydetystä pullonkorkeista. Pullonkorkkeja ei löytynyt enää kerroksen 2 jälkeen. Korkkien määrä, 36 kpl, on ehkä hieman vähäisempi kuin ennakoimme. Metallisena ne säilyvät pitkään, ja koska kyse on lomamökistä, olimme hahmotelleet sinne ennako-odotuksissa riehakkaan lomaisan menon.

Kaivauksilta löytyi myös runsaasti erilaisista lasia (ikkuna-, pullo- ja astialasia), yhteensä 263 palaa. Yllättäen pintakerroksessa oli vain 20 palaa lasia ja seuraavissa kolmessa kerroksessa kussakin 72, 59 ja 65 sirua. Osa lasimateriaalista, mm. ikkunalasista on ilmeisesti kohteessa rikkoutunutta. Tähän ryhmään voi laskea myös suhteellisen reseritit olutpullojen palat. Näiden lisäksi löytöaineistossa oli runsaasti lasi- ja keramiikkafragmentteja, jotka näyttivät siltä, etteivät ne ole tuhoutuneet paikan päällä, vaan alkuperäiset astiat ovat rikkoutuneet tai ne on rikottu jossain muualla. Tähän viittaa materiaalin monimuotoisuus: saman astian paloja ei käytännössä löytynyt yhtä kappaletta enempää. Myös pullolasin paloista voi hahmotella, että lasia on eri-ikäistä; vanhaa, paksumpaa lasia ja modernimpia olutpullojen paloja.

Kaivausten yllättävä ja samalla suurin löytöryhmä oli keramiikka. Sitä löytyi yhteensä 613 palaa, joiden yhteispaino on noin 1384 grammaa. Keramiikan määrä oli vähäinen pintakerroksessa mutta palojen määrä kasvoi syvemmälle mentäessä. Osa keramiikasta oli koristeltua, osa lasitettua ja osa oli poltettua punasavea. Lasitetta oli fragmenttien pinnalla eriväristä – valkoista, sinistä sekä punaista. Keramiikan tyyli muuttui kaivauksen edetessä ja koska keramiikan siruja löytyi tasaisesti koko alueelta, päädyimme epäilemään että kaivausalueen maa oli muualta tuotua täyttömaata.

Jälkitöiden aikana kuvasimme fragmentteja ja osassa niistä oli tunnistusta helpottava koristelu. Saimme tunnistusapua Design-museosta. Amanuenssi **Susanna Thiel** tunnisti palasista kolme eri Arabian tehtaan tuotannossa ollutta koristetta sekä fragmentissa olleen leiman. Tunnistetut kuparipainokoristeet: Spets, Japan sekä mahdollisesti Helga, ovat olleet tuotannossa 1880-1893 ja 1930 sekä 1876–1906. Tunnistettu leima on ollut käytössä vuosina 1878–1910. Frag-

menttien ajoitus tuki jo kaivausten sekä jälkitöiden aikana herännyttä epäilyä siitä, että osa maa-aineksesta ei ole alkuperäistä vaan se on tuotu jostain muualta. Selvittämättä jäi milloin ja mistä sekä miksi ja kenen toimesta kyseinen täyttömaa on alueelle tullut. Arvauksemme on kuitenkin alueen kartanoaika. Nykyisin Rastilan vanhan kartanon rakennuksista valtaosa on hävinnyt uudemman rakentamisen alle. Jäljellä on päärakennus, jonka runko on 1800-luvun alkupuolelta. Sitä on kuitenkin muutettu ja täydennetty mm. 1900-luvun alkupuolella. (Lampi 2005, 20.) Ajallisesti tuo aktiivinen aika osuu yhteen täyttömaan löytömateriaalin ajoituksen kanssa.

Ennakkoon odotimme, että kaivauksilta löytyy myös muovia. Sitä löytyikin paljon erilaisia tyyppejä – muovisista veitsistä roskaan sekä rakennusmateriaaleihin. Hieman odottamatonta oli, että muovia ei löytynyt enää kerroksen 3 jälkeen. Ilmeisesti alueen maapohja ei ole sekoittunut rakentamisen ja käyttöänoton aikana eikä myöskään mökin purkamisen aikana. Yrityksistämme huolimatta emme saaneet selville mökin purkutapaa.

Kaivausalueelta löytyi myös metalliesineitä sekä metallista rakennusjätettä. Esineitä olivat mm. veitsi ja sytytin. Rakennusjätteessä metalli oli käytännössä erikokoisia nauloja. Kahdesta ylimmästä kaivauskerroksesta löytyi myös odottamaton ajoittava löytöryhmä eli pussinsulkijat. Pussinsulkijoissa on päiväys ja teoreettisesti päiväystä olisi voinut käyttää ajoittavana elementtinä. Sulkijoita löytyi yhteensä 14 kpl. Ne olivat eri vuosilta ja siten niistä saattoi luoda eräänlaisen aikajanan käyttöajasta. Ajoitettavuutta haastaa sulkijoiden uudelleenkäytön mahdollisuus. Muita yksittäisiä löytöjä olivat kynä, tupakan filtit sekä tölkin vetimet.

Kaivauksilta tehtiin yhteensä kolme luulöytöä, jotka kaikki löytyivät oletetun

täyttömaan yläpuolisista kerroksista. Olisivatko luut kulkeutuneet paikalle maantäytön ja mökin rakentamisen välisenä aikana? Ennakko-oletuksena oli, että luita voisi löytyä enemmänkin. Nimenomaan enemmän palaneita luita esim. grillausjätteenä. Leirintä-alueella grillaaminen on kuitenkin oletettavasti tapahtunut yhteisillä grillausalueilla ja niiden yhteydessä on ollut jätehuolto. Varmaankin tästä johtuen mökin luona grillaaminen on ollut vähäisempää, mahdollisesti myös säännöin rajoitettua. Grillausjätettä ei myöskään ole päätynt mökin alle koska terassirakenne on ollut sivustoilta suljettu. Tästä samasta syystä villieläimetkään eivät ole rakentaneet pesää talon alle. Näistä kaikista syistä johtuen osteologiset löydöt ovat vähäisiä.

Kaivausalueelta löytyi kaikkiaan 46 kolikkoa, jotka on kaikki lyöty aikavälillä 1963–2002. Suurin osa on Suomen pennejä (20 kpl) ja markkoja (6 kpl). Tuoreimpia 2000-luvun alun senttirahoja löytyi 5 kpl. Loput rahoista ovat ulkomaisia, mm. venäläisiä, brittiläisiä ja tanskalaisia. Kaikista erikoisin rahalöytö oli yksi uruguaylainen peso. Rahalöydöt ovat kaikki kaivaustasoista 0–2 ja yhtä poikkeusta lukuun ottamatta kaikki löytyivät terassikonkretistista. Tämä viittaa siihen, että leirintämökin asukkailta on pudonnut muun tavaran joukossa myös rahoja terassilautojen välistä. Suurin määrä rahoista on lyöty 1990-luvulla. Samalle vuosikymmenelle osuu myös rakennuksen useasti vaihtuvien asukkaiden kansainvälisin aika – jos mittarina käyttää rahoja. Oletuksemme on, että ainakin osa rahoista on kulkeutunut alkuperämaasta sen asukkaiden mukana. Tällä periaatteella 1990-luvulla mökissä on asunut brittejä, uruguaylaisia, latvialaisia sekä venäläisiä suomalaisten asukkaiden lisäksi. 1960–1970-luvuilta ei ole kuin suomalaisia ja ruotsalaisia rahoja. Osa suomalaisista rahoista saattaa hyvin olla ulkomailta tulneiden matkailijoiden pudottamia.

Euron myötä tämän tyyppinen vieraan valuutan vaihto on vähentynyt.

Kaiken kaikkiaan löytömateriaali kertoi tarinan, jossa siirryimme muovin valtakaudesta aikaan jolloin muovia ei käytetty. Alueen todennäköinen täyttömaa toi mukanaan uuden ja ennakoimattoman löytömateriaalin. Yritimme selvittää mistä ja milloin tämä täyttömaa on tullut. Asiasta ei ollut Helsingin kaupungilla dokumentaatiota ja on hyvin mahdollista, että se on tuotu paikalle jo ennen leirintäalueen perustamista.

Löydöt palautettiin raportin valmistuttua Rastilan leirintäalueen käyttöön. Leirintäalueen henkilökunnan on tarkoitus koostaa niistä pienimuotoinen näyttely ja jättää näin näkyville uudenlainen muisto leirintäalueen ja sen käyttäjien historiasta.

LOPUKSI- RASTILASTA OPITTUA

Rastilan leirintäalueen kaivaukset ovat osa artikkelin kirjoittajien arkeologian opintoja. Tästä syystä koemme tarpeelliseksi pohtia myös haasteitamme ja oppimaamme. Jälkikäteen voimme todeta, että valitsemamme tutkimuskysymys oli relevantti: arkeologinen kaivaus voi tuottaa tietoa myös nykyajan kohteesta. Se mitä emme olleet ennakoineet oli, että kohteen pintakerrokset olisivat niin täynnä löytäjä. Näin jälkikäteen meidän olisi ehkä kannattanut ensin pintapoimia alue sekä käyttää metallinpaljastinta pintakerrokseen. Näin mahdolliset turpeen mukana menetetyt löydöt olisivat tulleet talteen. Lisäksi tämän kohteen pinnassa olevat löydöt olisivat olleet sananmukaisesti nykyaikaisia. Kohde on käytössä oleva leirintäalue, joten se kerrosta jatkuvasti.

Toinen seikka, joka näin myöhemmin analysoidessamme kaivausta tulee esille, on yhteisö ja sen mukaan ottaminen. Ennen kaivausten aloittamista lähetimme Helsingin

yliopiston viestinnän kautta tiedotteen kaivauksista. Tämän lisäksi teimme kaivausalueen reunoille sekä leirintäalueen ilmoitustaulua varten erilliset tiedotteet mahdollisia kiinnostuneita varten. Julkaisemamme tiedote poikikin useita yhteydenottoja eri median edustajilta, ja heitä kävi kaivauksilla useina päivinä. Jälkikäteen ajatellen emme olleet varautuneet näin suureen huomioon.

Etukäteen olimme arvelleet että kaivaus herättäisi ihmetystä ja kiinnostusta alueella liikkuvien keskuudessa. Näin kävikin, sillä kaivausten aikana paikalla kävi useita henkilöitä kysymässä: mitä teemme ja mitä oli löytynyt. Halusimme huomioida heitä ja esittelimme vuorotellen sekä kaivauksia että tutkimuskysymystämme heille. Lisäksi vastasimme kysymyksiin. Kaiken kaikkiaan yleisön kiinnostus kaivauksia kohtaan oli kohtuullinen ja saamamme palaute oli positiivista.

Meidät yllätti kaivausten saama huomio sekä vierailijoissa, lehdistössä ja leirintäalueen henkilökunnassa. Olisimme voineet ottaa heidät paremmin mukaan tutkimukseen. Samalla olisimme voineet saada vielä lisätietoa leirintäalueen lähihistoriasta ja kävijöistä. Rastilan kaivaus olisi voinut olla nykyajan arkeologian kohdetutkimuksen lisäksi vielä voimakkaammin yhteisöarkeologinen projekti. ♦

Elisa Väisänen
elisa.vaisanen@helsinki.fi

Joanna Veinio
joanna.veinio@helsinki.fi

LÄHTEET

Painamattomat lähteet

Suhonen, V-P. & Heinonen, J. 2011. Helsingin keskiaikaiset ja uuden ajan alun kyläpaikat. Inventointiraportti 2011. Museovirasto/KYH.

Liikuntaviraston arkisto. Helsingin Kaupunki
Rastilan historia-mappi.

Kirjallisuus

Beck, Anna Severine (2007) "Popular archaeology as archaeology of modern popular culture?". *Kontaktstencil* 46, *Public Archaeology*, pp. 33–40.

Berg, Antti (2015) *Helsingin Sanomat* 26.2.2015 Kara-
vaanarit ehkä Vuosaareen.

Buchli, Victor & Lucas, Gavin (2001) "The absent
present. Archaeologies of the contemporary past".
Archaeologies of the Contemporary Past. Toim. Victor
Buchli & Gavin Lucas. London: Routledge. pp. 3–18.

Graves-Brown, P., Harrison, R. & Piccini, A. 2013. In-
troduction. *The Oxford Handbook of The Archaeology of
the Contemporary World*. Oxford University Press.

Harrison, Rodney & Schofield, John (2010) *After Mo-
dernity. Archaeological Approaches to the Contem-
porary Past*. Oxford: Oxford University Press.

Kailari, Kyllikki 2000. Itä-Helsingin kartanot. *Itä-Hel-
singin vaiheita ja nähtävyyksiä*. Forssan Kirjapaino,
Forssa. pp. 13–34.

Kunnas, O., Kuokkanen T., Mönkkönen, R., Perttola
W. & Äikäs, T. 2011. Sinusta jää jälki. Arkeologit tut-
kimassa Provinssirockin aluetta. *Muinaistutkija* 1/2011.
pp. 21–34

Lampi, Pertti 2005. *Helsingin Vuosaari –kaupungi-
nosan historia, nykypäivä ja tulevaisuus*. Gummerus,
Jyväskylä.

Lipponen, Matti 2010. *Rastböle Maiseman historiaa
Vuosaarella*. Kellastupa Oy, Vantaa.

Rathje, W. L. & Murphy, C. 2001. *Rubbish! The
Archaeology of Garbage*. New York.

Henkilökohtaiset tiedonannot

Amanuenssi Thiel, Susanna. Designmuseo. Sähköposti
21.12.2015

HISTORIEBRUK OCH ERFARENHETER FRÅN MEDELTIDSMARKNADERNAS VÄRLD

FÖRSTÅ DEN FÖRSTA MARKNADEN I VANDA 2016

Sommaren skapar utomhusevenemang i vårt svala Finland, däribland en mängd historiebrukande dagar, evenemang och marknader. Medeltidsmarknaden i Åbo firade 20-årsjubileum i år, medan yngre marknader lockade publik på andra orter. Den nyaste marknadsdagen, Helsinga medeltidsdag arrangerades vid Helsing kyrka S:t Lars i Vanda, för att sprida ljus över huvudstadsregionens medeltida bakgrund. Marknaderna är en form av historiebruk som sedan några decennier tillbaka har kommit för att stanna.

Finlands äldsta medeltidsmarknad, Medeltidsmarknaden i Åbo (www.keskiaikaiset-markkinat.net), firade 20-årsjubileum i år. Då den första marknaden arrangerades 1996 stod Åbo stad bakom evenemanget och det splittrerna Pendolinotåget tog huvudstadsborna till marknaden. Mycket snart arrangerades det marknader även på andra håll i landet, däribland en vid de gamla magasinerna i Helsingfors redan följande år, 1997. Marknaden i Helsingfors var ett engångsevenemang, eftersom medeltiden under slutet av 1990-talet hade genomgått något av en renässans, men mycket snart igen tappade något av det publika intresset. Sedan dess verkar intresset för medeltiden dock inte drastiskt ha minskat – tvärtom väckte Rundradions satsning på medeltiden i juli 2016 stort intresse (Yle: Keskiajan heinäkuu).

Marknaderna och medeltidsevenemangen i Åbo, Raseborg och bland annat Tavastehus

Andreas Koivisto intervjuas av Hufvudstadsbladets journalist. Foto: Eva Ahl-Waris.

Marknadsstämning på Helsinga medeltidsdag i Vanda 13.8.2016. Foto: Eva Ahl-Waris.

har bestått och Åboevenemanget är fortfarande det absolut mest kända och största, med exempelvis så många som 180 000 besökare ifjol och 155 000 besökare i år. Många av

I Helsinge kyrka S:t Lars fick man höra på BRQ Vanda festivalens lutkonsert. Foto: Eva Ahl-Waris.

Andreas Koivisto föreläste i kyrkan om Vandas medeltid. Foto: Eva Ahl-Waris.

evenemangen varar mellan två till fyra dagar, vilket naturligtvis även höjer antalet besökare.

Idén till Helsinga medeltidsdag föddes då två stora projekt stod färdiga för Vanda stadsmuseum, dvs. **Tapio Salminens** bok om Vandas medeltid på finska (2013) och svenska (2015). För att samla material till dessa böcker hade museet redan 2006 börjat fors-

ka intensivare i bygdens medeltid och frambringat mycket ny information med hjälp av arkeologiska utgrävningar. Ivriga av de nya forskningsrönen, arrangerade Vandasällskapet i samarbete med Vanda församlingar och BRQ-Vanda festivalen redan mindre medeltidsevenemang i Helsinge kyrkoby under Vanda stadsfest i maj 2014 och 2015.

Efter att i 27 år ha ordnat sin traditionella hantverkmarknad, Laurentius skördefest, i Helsinge kyrkoby, meddelade Vantaan kansanperinteen ystävät att de åldrande föreningsmedlemmarnas krafter började sina och att marknaden 2015 skulle bli deras sista. Vandasällskapet ville inte se en fin marknadstradition gå i stöpet, utan beslöt att fortsätta traditionen, men med en twist av medeltid. Den fina stämningen i Kyrkobyn med den medeltida kyrkan i bakgrunden var en perfekt omgivning för ett medeltidsevenemang.

Laurentius skördefest, som ordnats nära Larsdagen (10.8), ligger alltså som grund för valet av tidpunkt. Detta är en form av historiebruk. Ett annat sorts bruk är att skapa symboler med historisk bakgrund. Marknadens tuppsymbol fick sin inspiration från ett fynd som gjorts i närheten, på gården Lillas: en tupprydd ölkran från senmedeltiden.

Hösten 2016 omvandlades alltså Laurentius skördefest till Helsinga medeltidsdag för första gången, men vädret råkade tyvärr bli regnigt. Trots det lockade evenemanget omkring 600 deltagare i alla åldrar, vilket överträffade våra förväntningar. De olika programpunkterna hölls av olika samarbetspartners och fem försäljare dykte upp och förevisade sina produkter i medeltida stil. Evenemanget fick god synlighet i medierna och bloggar (HS 13.8.2016; Hbl 14.8.2016; Kivaa tekemistä).

De flesta medeltidsmarknader består av olika typer av program: amatörer förevisar sin kunskap, försäljare saluför sina produkter i medeltida stil, musiker uppträder med med-

eltida musik och vetenskapsmän finns med både bland arrangörer och i egenskap av föreläsare. Under Helsinga medeltidsdag drog arkeologer guidningar i kyrkans medeltida omgivning för både vuxna och barn samt en föreläsning om Vandas medeltid lockade närmare ett femtiotal personer till själva kyrkan. Program arrangerades även av församlingen i form av kähphästverkstad för barn. Musikprogrammet förverkligades i samråd med Vanda BRQ – barockmusikevenemanget, som redan har drygt tjugo år på nacken – vilket var mycket lyckat.

Arbetet med att arrangera nästa års marknad har redan kört igång. Ta kontakt ifall ni är intresserade att medverka på ett eller annat vis! ♦

Medeltidsföreningen Hucca bidrog till en fin stämning. Foto: Eva Ahl-Waris.

Eva Ahl-Waris
eva.ahlwaris@gmail.com

Andreas Koivisto
andreas.koivisto@vantaa.fi

Skribenterna är fil.dr respektive fil.mag. och medlemmar av arbetsgruppen för Helsinga medeltidsdag.

REFERENSER:

Litteratur

Salminen, Tapio 2013: *Vantaan ja Helsingin pitäjän keskiaika*. Vantaan kaupunki.

Salminen, Tapio 2015: *Medeltiden i Vanda och Helsinga socken*. Vanda stad.

Elektroniska (senast sedda 19.8.2016)

Helsinga medeltidsdag, FaceBook: <https://www.facebook.com/Helsingankeskiaikapaiva/>

Helsingin Sanomat (HS) 13.8.2016: <http://www.hs.fi/ihmiset/a1470971460675>

Hufvudstadsbladet (Hbl) 14.8.2016: <https://www.hbl.fi/artikel/en-annan-tid-ar-som-en-annan-kultur/>

Kivaa tekemistä: <http://www.kivaatekemista.fi/blog/kivaa-tekemista-koki-jannittavan-aikamatkan-vantaalla/>

Medeltidsmarknaden i Åbo: <http://www.keskiaika-setmarkkinat.net/Yle:Keskiajanheinakuu:> <http://areena.yle.fi/radio/ohjelmat/30-283>

KAUPUNKITUTKIMUSTA KANSAINVÄLISELLÄ HISTORIA-ALAN FOORUMILLA

Elokuun lopussa Helsingissä järjestetty nelipäiväinen *European Association of Urban History* -verkoston EAUH-konferenssi (24.–27.8.2016) kokosi yhteen satoja kaupunkihistorian tutkijoita ympäri maailmaa. EAUH-konferenssi järjestetään joka toinen vuosi jossakin Euroopan kaupungissa, ja tämä kerran 13. tapaamisen järjestämisestä Helsingissä vastasivat Helsingin ja Tampereen yliopistot sekä Helsingin kaupunki, jotka onnistuivat tehtävässään erinomaisesti. Suomessa järjestetty kokous ei kuitenkaan tavoittanut kovin monia suomalaisia arkeologeja, vaikka ohjelma olisi voinut tarjota historiallisen ajan arkeologeille paljonkin kiinnostavaa seurattavaa. Tämän artikkelin tavoitteena onkin lisätä arkeologien tietämystä tästä kansainvälisestä kaupunkitutkijoiden verkostosta sekä EAUH-konferensseista, jotka tarjoavat todennäköisesti tulevaisuudessakin kaupunkitutkimuksen parissa työskenteleville arkeologeille paljon mielenkiintoista ohjelmaa.

EAUH -VERKOSTON TOIMINNASTA JA TAVOITTEISTA

European Association of Urban History -verkosto (EAUH) perustettiin vuonna 1989 Euroopan Unionin avustuksella ja tuella. Tällöin Suomi ei ollut vielä Euroopan Unionin jäsen, mutta etenkin viime vuosina Suomen rooli

verkostossa on ollut hyvin näkyvä. Järjestö rekisteröitiin virallisesti vasta vuonna 2014, ja nykyisin sen virallinen kotipaikka on Helsinki. Tampereen yliopiston historian professori **Marjaana Niemi** on toiminut EAUH:n presidenttinä viimeiset kaksi vuotta ja hän toimi myös Helsingin kokouksen järjestelykomitean puheenjohtajana.

Verkkosivuilla annetun tiedon mukaan (<http://www.eauh.eu/>) EAUH:n tavoitteena on tarjota monitieteinen foorumi historioitsijoille, antropologeille, maantieteilijöille, sosiologeille, taidehistorioitsijoille, arkkitehtuurin historiasta kiinnostuneille tutkijoille, kaupunkisuunnittelijoille ja muille tutkijoille, jotka työskentelevät kaupunkihistorian tutkimuksen parissa keskiajalta nykyaikaan. Toimijoiden listassa ei mainita tällä hetkellä arkeologeja, mikä mahdollisesti on rajannut tai ainakin jossakin määrin vähentänyt arkeologien osallistumista verkoston toimintaan.

Verkoston näkyvin toimintamuoto on joka toinen vuosi järjestettävä konferenssi, joista ensimmäinen pidettiin Amsterdamissa 1992. Sain itse tietää verkoston olemassaolosta ja toiminnasta vasta vuonna 2012. Olin saanut jo siinä vaiheessa kaupunkiarkeologiaan liittyvän väitöskirjani käsikirjoituksen valmiiksi ja löysin sattumalta tämän foorumin, josta olisi voinut olla hyötyä omalle tutkimukselleni jo aiemminkin. Otin tällöin yhteyttä järjestön sihteeriin ja tiedustelin mahdollisuuksiani liittyä järjestön jäseneksi. Saamani vastaus

paljasti yhden mahdollisen syyn sille, miksi arkeologit eivät ole osallistuneet järjestön tapaamisiin runsain joukoin: Järjestöön voidaan liittyä vain osallistumalla aktiivisesti EAUH -konferensseihin erityisesti pitämällä esitelmää ja järjestämällä sessioita. Konferensseista tiedotetaan aktiivijäseniä, ja tietoa tulevista konferensseista on nykyisin saatavilla myös järjestön verkkosivuilta (<http://www.eauh.eu/>) sekä EAUH:n facebook- ja LinkedIn-sivustoilla.

Vallitseva käytäntö voi tuntua tämän päivän avointa ja monitieteistä yhteistyötä korostavassa akateemisessa ilmapiirissä hie- man vanhanaikaiselta, mutta järjestelyllä on ilmeisesti pyritty rajoittamaan osallistujien määrää sekä luomaan yhteenkuuluvaisuutta ja tiiviimpää yhteistyötä verkoston toimintaan aktiivisesti osallistuvien henkilöiden välille. Vallitsevasta käytännöstä huolimatta ja Helsingin kokoukseen osallistuneena voin sanoa, että verkosto on avoin myös uusille kaupunkitutkimuksesta kiinnostuneille jäsenille – mukaanlukien kaupunkitutkimuksesta kiinnostuneet arkeologit. Järjestöllä ei ole jäsenmaksua, mutta konferenssiin osallistumisen edellyttää rekisteröintiä ja osallistumismaksun maksamista. Vuoden 2016 osallistumismaksun suuruus oli noin 300 €, joka sisälsi myös lounaat ja pari iltatilaisuutta. Järjestö tukee nuorten tutkijoiden osallistumista kokouksiin myöntämällä avustuksia, jotka kattavat osallistumismaksun ja mahdollisesti joissakin tapauksissa myös konferenssiin liittyvä matkat.

European Association of Urban History -verkosto on nimestään huolimatta globaali tutkijaverkosto, johon voivat osallistua myös Euroopan ulkopuoliset tutkijat. Helsingissä elokuussa järjestetty konferenssi on tähän mennessä ollut kaikkein kansainvälisin EAUH -verkoston tapaaminen, jonka 718 osanottajaa edustivat kaikkiaan 50 eri maata. Edustettuina olivat lähes kaikki Euroo-

pan maat, ja lisäksi osanottajia oli saapunut Helsinkiin 20:stä Euroopan ulkopuolisesta maasta. Vaikka konferenssi järjestettiin Suomessa, suomalaisia osanottajia oli konferenssissa suhteellisesti vähän, vain noin 7 %, mikä ei välttämättä anna todellista kuvaa siitä, miten aktiivista kaupunkihistorian tutkimus on tämän päivän Suomessa.

KAUPUNKIEN UUDELLEEN TULKINTAA KANSAINVÄLISESTI HELSINGISSÄ

Helsingissä järjestetty konferenssi keskittyi teemallisesti kaupunkien uudelleentulkintaan *Reinterpreting Cities – Réinterpréter les villes*. Verkoston virallisina kielinä ovat englanti ja ranska, mikä konkretisoitui selvästi myös tämän vuoden konferenssin ohjelmassa ja esitelmissä. Kaupunkien uudelleen tulkinnan teemaa käsiteltiin eri näkökulmista kaikkiaan 76 eri sessiossa tai workshopissa, minkä lisäksi teemasta keskustelivat neljä kutsuttua keynote -puhujaa yhteisissä luentotilaisuuksissa. Konferenssin ohjelmassa oli sessioiden ja esitelmien lisäksi runsas sosiaalinen ohjelma illanviettoineen ja ekskursioineen, jotka tutustuttivat osallistujia Helsinkiin, Tampereelle, keskiaikaiseen Tallinnaan ja keisarikuntaan Pietariin.

Sessioissa ja workshoppeissa olivat edustettuina kaikki kaupunkitutkimuksen aikakaudet antiikista nykypäivään (taulukko 1). Lisäksi mukana oli pari sessiota, missä keskityttiin tarkastelemaan kaupunkitutkimuksen metodologiaa aikakausista riippumatta. Helsingin konferenssin ohjelman perusteella vaikuttaa siltä, että kaupunkitutkimuksen painopiste on historian alalla tällä hetkellä vahvasti modernissa aikakaudessa ja nykyajan kaupunkitutkimuksessa, sillä yli puolet sessioista käsittelivät uuden ajan kaupunkihistoriaa. Ohjelman painottumiseen uudelle ajalle on voinut vaikuttaa myös konferenssin

Käsitelty aikakausi	Sessio lkm	Edustavuus %
antiikki	1	1,3
keskiaika	3	3,9
keskiaika–uuden ajan alku	8	10,5
uuden ajan alku	6	7,9
uuden ajan alku – uusi aika	8	10,5
uusi aika	38	50
kaikki aikakaudet ja metodiikka ilman aikarajausta	12	15,8
yhteensä	76	100

Taulukko1. Helsingin EAUH-konferenssissa tarkastellut aikakaudet sessioittain.

pitopaikka, Suomi ja Helsinki, jotka yleisesti yhdistetään pääasiassa uudemman ajan historiaan. Mielenkiintoista onkin nähdä, mikä on seuraavan kokouksen aikakausipainotus, sillä kokous järjestetään vuonna 2018 Roomassa.

Vaikka myös tulevien kokousten ajallinen painotus olisikin tuoreimmissa vuosisadoissa, painotus ei sulje pois arkeologien osallistumista näihin kokouksiin, sillä kaupunkiarkeologian piirissä tutkitaan nykyisin paljon myös nykyajan kaupunkeja ja kaupunkien lähihistoriaa niin materiaalsen, morfologisen kuin mentaalisenkin muutoksen näkökulmista.

Tämän konferenssin järjestäjät olivat nähneet paljon vaivaa suunnitellessaan ohjelmaa siten, että eri aikakausien sessiot tarjosivat osanottajille ohjelmaa mahdollisimman monipuolisesti ja koko konferenssin ajaksi. Kun samaan aikaan on yli 10 sessiota, on kuitenkin täysin mahdotonta päästä seuraamaan kaikkia mielenkiintoisia esitelmiä. Sessioden aiheet käsittelivät mm. luostareita keskiaikaisissa kaupungeissa, kaupunkien materiaalista kulttuuria ja kulutusta, kaupunkeihin liittyviä muistoja ja muistitietoa, kaupunkilaisten identiteettiä ja eri ryhmien välisiä suhteita, kaupunkilaisiin kohdistuneita asenteita ja

toimia, eri kaupunkien välisiä suhteita, kaupunkien kehitystä jne. Tiedot sessioista ja esitelmistä löytyvät toistaiseksi vielä Helsingin konferenssin verkkosivuilta (<https://eauh2016.net/programme/sessions/>), mistä löytyvät myös sessioiden abstraktit. Esitelmien abstraktit eivät valitettavasti ole saatavilla muille kuin konferenssiin osallistuneille ja rekisteröityneille jäsenille. Konferenssin järjestäjät edellyttivät esitelmän pitäjiltä myös esitelmän kirjallisen version toimittamista artikkelin muodossa konferenssin verkkosivuille noin viikkoa ennen konferenssin alkamista, mikä mahdollisti osallistujille tutustumisen toisten esitelmien teemoihin jo ennen konferenssia. Osanottajat voivat tutustua toisten esitelmän pitäjien artikkeleihin vielä tämän vuoden ajan konferenssin verkkosivuilla.

Pidin oman esitelmäni **Jaap Evert Abrahamsen** (Cultural Heritage Agency of the Netherlands), **Heidi Denewethin** (Vrije Universiteit Brussel, Belgium) ja **Reinout Rutten** (Faculty of Architecture, Delft University of Technology, the Netherlands) järjestämässä sessiossa, missä keskityttiin käsittelemään kaupunkien rakenteen ja kaupunkimaisen sisäistä kehitystä pitkällä aikavälillä (*Inner City Redevelopment 1300–1800: Transformations of the Structure and Appearance of Pre-modern Towns*). Sessiossa pyrittiin tarkastelemaan sitä, miten kaupunkeja kohdanneet poliittiset, taloudelliset, ideologiset ja sosiaaliset muutokset heijastuivat ja konkretisoituivat niiden fyysisessä ulkoasussa ja morfologiassa. Kaupunkien kehitys ja toisaalta taantuminen on näkynyt ja näkyy edelleenkin usein nopeasti kaupungin kasvussa, sen pysähtyneisyydessä tai kaupungin kutistumisena, uuden rakentamisen aktiivisuutena tai passiivisuutena, infrastruktuurin kehityksessä ja kaupunkien toimintojen määrässä ja laadussa. Näistä muutoksista on lukuisia esimerkkejä Turussa, johon itse omassa esitelmässäni keskityin.

Ideologiset, sosiaaliset, kulttuuriset ja toiminnalliset muutokset heijastuvat helposti myös yksittäisten rakennusten tai rakennuskompleksien muuttumisena. Esimerkiksi 1500-luvulla tapahtunut reformaatio aiheutti monia muutoksia useissa Pohjois- ja Länsi-Euroopan kaupungeissa, kun konventit ja muut katolisen kirkon ylläpitämät instituutiot hävitettiin ja niitä varten rakennetut rakennukset ja rakennuskokonaisuudet otettiin uuteen käyttöön. Sitä vastoin muualla Euroopassa, missä vastareformaatio oli voimissaan, tulokset olivat toiset ja konventtien koko kasvoi muun rakentamisen kustannuksella. Toisaalta samakin ideologinen ja uskonnollinen muutos, kuten reformaatio, saattoi heijastua ja konkretisoitua samankin maan sisällä eri kaupungeissa eri tavalla, kuten **Anna Anisimova** omassa myöhäiskeskiajan ja uuden ajan alun englantilaisia luostari-kaupunkeja käsittelevässä esitelmässään totesi.

Muut sessiomme esitelmät käsitelivät keskiajalla tapahtuneita muutoksia Hullissa ja Bristolissa (**Catherine Casson & Mark Casson**: *Enterprise and Urban Development in Medieval Hull and Bristol: An Analysis of the Urban Land Market*), 1200–1500-luvuilla tapahtuneiden muutosten vertailua Bolognan ja Strasbourgin kaupunkien välillä (**Colin Arnaud**: *Continuity in change. A comparison between the centres of Bologna and Strasbourg 13th–16th centuries*), julkisen terveydenhuollon ilmentymistä 1300–1500-luvuilla neljässä hollantilaisessa kaupungissa, Ghentissä, Leidenissä, Dordrechtissä ja Deventerissä (**Janna Coomans**: *Urban Redevelopment & Public Health in the Late Medieval Low Countries*), Kööpenhaminan muutoksia 1500–1800-luvuilla (**Jørgen Mikkelsen**: *Structural transformations of a growing capital: Copenhagen c. 1500–1800*) ja Palermossa historiallisen keskustan morfologisia muutoksia 1600–1700-luvuilla (**Valeria Viola**: *A*

Reading of Historic Palermo's Morphology 17th-18th Centuries).

Vaikka sessiossamme puhuivatkin lähinnä historioitsijat, ja useimpien esitelmän pitäjien näkökulma oli vankasti historiallisissa lähteissä, sessiomme oli mielestäni erinomainen esimerkki siitä, miten tämänkaltaisen teema voi yhdistää historian ja arkeologian tutkimusta ja edellyttää molempien tieteenalojen aineistojen sekä erilaisten lähteiden, menetelmien ja näkökulmien hyödyntämistä. Oma esitelmäni noteerattiinkin erityisesti siitä, että olin ottanut huomioon myös arkeologiset lähteet ja tarkastelin aihetta myös tämän tieteenalan problematiikasta.

MEIDÄN JA TEIDÄN VERKOSTOT VAI YHTEISET FOORUMIT?

Vaikka monet muutkin Helsingin EAUH-konferenssin sessiot olisivat tarjonneet arkeologeille sekä esitelmätilaisuuksia että tiedonjyviä, ei kokouksen osanottajien joukossa ollut kovinkaan monta arkeologia tai historioitsijaa, joilla oli takanaan myös arkeologin koulutus tai arkeologian alan tuntemusta. Oma taustani molemmilla tieteenaloilla herätti kansainvälisissä keskustelukumppaneissani enimmäkseen positiivista hämmästyä, sillä tänä päivänä monissakaan yliopistoissa ei ole mahdollista suorittaa enää tuplatutkintoa. Tutkintojen puute ei kuitenkaan yleensä rajaa osallistumista toisten tieteenalojen kokouksiin ja verkostoihin, jos tutkimustematiikka on yhteinen. Tästä huolimatta tilanne on usein edelleen se, että arkeologit eivät löydä tietään historia-alan verkostoihin ja konferensseihin ja päinvastoin – monet arkeologian nimeä kantavat verkostot ja kokoukset eivät vedä osanottajia historian alalta. Missä siis vika? Emmekö vain tiedä toisistamme vai onko vain raja jostakin syystä vedettävä johonkin?

Onko yksinkertaisesti helpompaa osallistua oman alan tapaamisiin vai luoda sitä kautta yhteisellä kielellä pienempiä piirejä?

Historiallisen ajan arkeologialla on josta-kuinkin yhtä pitkä historia kuin arkeologialla yleensä, vaikka muodollisesti historiallisen ajan arkeologia jäsenyi erilliseksi arkeologian sisällä toimivaksi tieteenalaksi vasta 1960-luvun puolivälissä. Tänä päivänä historiallisen ajan arkeologian sisällä on lukuisia omia temaattisia, kulttuurisia ja tutkimuskohteiden mukaisia erikoisalojaan (ks. esim. Majewski & Gaimster 2009), joiden piirissä kehitetään omia historiallisen ajan arkeologian menetelmiä ja lähestymistapoja ja tehdään monitieteistä yhteistyötä eri alojen asiantuntijoiden kanssa. Suomessa historiatieteen vankka hegemonia historiantutkimuksessa on vaikeuttanut historiallisen ajan arkeologian ankuroitumista ja legitimoimista maassamme. Tilanne on viime vuosien kuluessa muuttunut selvästi arkeologian kannalta positiivisempaan suuntaan, kun arkeologisen tutkimuksen merkitys on tunnustettu vähitellen myös muissa historiatieteissä. Tästä huolimatta yleisesti vallitsevat näkemykset arkeologisesta tutkimuksesta voivat olla hyvinkin rajoittuneita ja leimallisia. Rajanylityksistä ja yhteistyöstä huolimatta tieteenalojen välillä on vielä kynnyksiä ja kategorisointeja, joista joko halutaan pitää kiinni tai joista on vain vaikea päästä eroon.

Kynnysten höyläminen ja raja-aitojen murtaminen edellyttää sitä, että tiedotamme aktiivisemmin tavalla tai toisella historiallisen ajan arkeologian parissa tehtävästä monipuolisesta tutkimuksesta ja tuomme esille erilaisia yhteistyömahdollisuuksia, joita historiallisen ajan arkeologian tutkimus

tarjoaa. Sekä kansalliset että kansainväliset konferenssit tarjoavat monia mahdollisuuksia raja-aitojen kaatamiseen ja tieteenalojen väliseen verkostoitumiseen. Osallistumalla rohkeasti eri alojen tapaamisiin – verkostojen nimistä ja mahdollisista alakohtaisista määritelmistä välittämättä – voimme itse kukin osaltamme vaikuttaa siihen mitä tieteenvälisille raja-aidoille tulevaisuudessa tapahtuu ja miten käsitykset arkeologiasta esimerkiksi historiatieteen tutkimuksen kentällä mahdollisesti muuttuvat. Toivon mukaan tulevaisuudessa, ehkä jo vuoden 2018 Rooman konferenssin jälkeen, EAUH-verkoston verkkosivuilla verkoston mainitaan tarjoavan yhteistyöfoorumin myös kaupunkihistorian tutkimuksen parissa työskenteleville arkeologeille muiden mainittujen tieteenalojen harjoittajien mukana. Tätä nopeampaa kehitystä voimme saavuttaa kuitenkin omakohtaisesti osallistumalla ennakokuluulottomasti ja kategorisoinneista välittämättä erilaisiin verkostoihin, seminaareihin ja konferensseihin ja laajentamalla sitä kautta omaa tutkimusperspektiiviämme ja tiedostamalla erilaisia yhteistyömahdollisuuksia niin kansallisella kuin kansainväliselläkin tasolla. ♦

LÄHTEET

Majewski, Teresita & Gaimster, David. 2009: *International handbook of Historical Archaeology*. Springer.

Liisa Seppänen
liseppa@utu.fi
Turun yliopisto

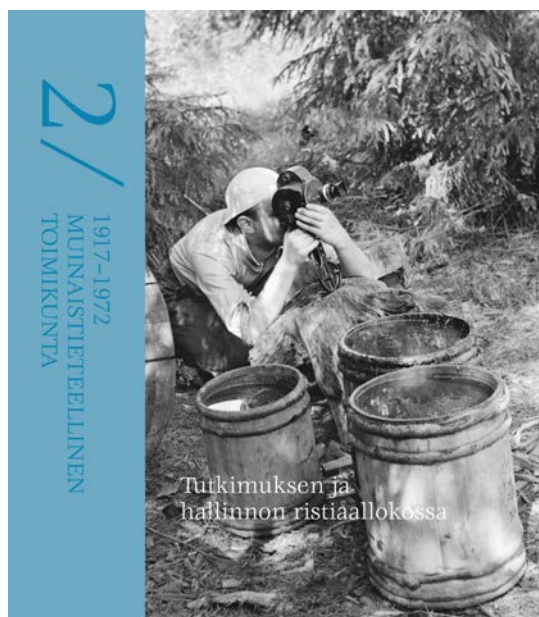
ALLT MINDRE FORSKNING, ÖKAD BYRÅKRATI

BERÄTTELSEN OM ARKEOLOGISKA KOMMISSIONENS 1900-TAL

Immonen, Visa 2016: *Tutkimuksen ja hallinnon ristiaallokossa. Muinaistieteellinen toimikunta 2/1917-1972*. Museoviraston julkaisuja 3. Helsinki. ISBN 978-951-616-268-6. 318 s.

Museiverkets bakgrund i uppkomsten av en antikvarisk verksamhet och särskilt efter den första lagen om fornminnen 1882 har varit intresse för forskning under de senaste åren sedan docent **Juhani Kostet** tog över rodret som överdirektör år 2010. I föreliggande verk, del 2 av Museiverkets historia, behandlar docent **Visa Immonen** Museiverkets föregångare, Arkeologiska kommissionen, från och med år 1917 fram till att kommissionen blev Museiverket år 1972. I likhet med vad rubriken antyder, reflekteras kommissionens verksamhet mot det som pågick inom forskningen och vad tjänstemännen kunde frambringa, samt hur den byråkratiska delen av kommissionens verksamhet omorganiserades under loppet av 1900-talet.

Boken är indelad i fyra huvudkapitel där Immonen särskilt fokuserar på olika teman kronologiskt: den allmänna synen på kulturarvet, förändringar i lagstiftningen, de olika avdelningarnas särskilt utformning och historia samt avslutande konklusioner. Immonens röda tråd genom verket är hur kommissionens principer för verksamhet och praxis omsattes från 1917 till 1972 och hur detta belyser bevarandet av kulturarvet i Finland. Immonen ser en klar linje: de som arbetade för

kommissionen var till en början tudelade som vetenskaps- och ämbetsmän, men efter kriget kom allt större fokus att landa på tjänstemannarollen. Detta sammanfaller med en ökad särprägel och expertis både inom själva kommissionen som inom universiteten, samtidigt som välfärdssamhället byggdes upp och lagstiftningen kring kulturarvet skapades. Kopplingen mellan ämbetsverket och Helsingfors universitet var ännu stark under den beskrivna perioden, eftersom lärarnas och forskarnas arbetsrum fanns på Finlands nationalmuseum och en del av undervisningen även hölls här, med tillgång till utställningarna och samlingarna. Forskarna kanske började som ämbet-

smän, men fortsatte sedan på universitetet i olika tjänster, eller tvärtom. På något vis ger det ett stygn i hjärtat att inse att denna dynamik verkar så gott som förlorad i dagens akademiska värld.

Personligen har jag svårt med den stil att beskriva händelseförlopp där individerna tonas ner och 'kommissionen' gör det ena eller andra. Detta har Immonen lyckats luckra upp genom bruk privata brev, arkiv och det fotografiska materialet som källor. Han lyckas lyfta fram de olika aktörernas verksamhet och roller i detta sammanhang samt beskriva en del av deras starka reaktioner i sitt arbete. Intressant är till exempel att antalet fasta tjänster i övrigt var tämligen lågt under hela den beskrivna perioden, medan antalet anställda ändå stadigt ökade. Tjänster söktes i flera år av endast en person. Detta är annorlunda mot idag, då sökanden för en enda tjänst kan uppgå till drygt hundra. Immonen beskriver också att tjänstemännen ständigt klagade på brister i resurser oavsett vilket decennium det är fråga om – detta bildar ringar på vattnet fram till idag. Man får många tankeställare verket igenom.

Till det yttre är boken en tung pjäs, men läsningen är njutbar tack vare Immonens löpande text och en otroligt lätt layout samt ett lyckat bildval. Ännu fler fotografier och te-

ckningar, titelblad etc. kunde gärna ha utnyttjats. Förhoppningsvis utkommer verket även på svenska för en nordisk och på engelska för en internationell publik. Ett dylikt verk torde kunna få god spridning och användning i jämförande forskning. Det vore nämligen ännu mer intressant i museologisk bemärkelse att göra fler jämförelser med motsvarande ämbetsverks historia såväl i Norden och Baltikum som på övriga håll i världen. Jag hade personligen gärna sett ytterligare referenser till internationell forskning kring t. ex. nationalmuseer samt antikvariska ämbetsverks roll i nationsbygget (bl.a. professor **Peter Aronssons** med kollegers forskning under det senaste årtiondet). I våras firades 100-årsminnet av öppningen av Finlands nationalmuseum, men vi är tvungna att vänta på **Hanna Forssells** doktorsavhandling om själva utställningarna och museets verksamhet ännu ett tag. Immonen utelämnade med avsikt Nationalmuseet, men han har kanske själv också sparat en del krut till vetenskapliga artiklar som tangerar detta och andra anknutna teman. ♦

Eva Ahl-WarisFil.dr, fri forskare,
Helsingfors
eva.ahlwaris@gmail.com

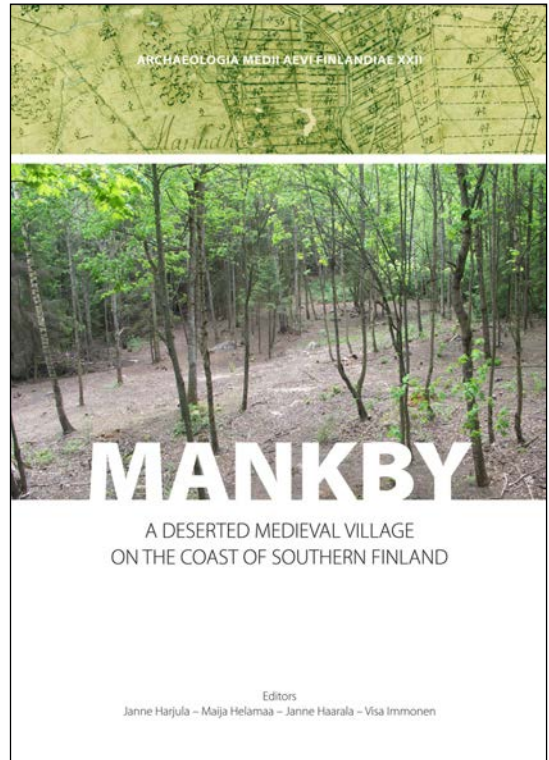
SUOMALAISTA KESKIAJAN MAASEUTUARKEOLOGIAA KANSAINVÄLISELLE YLEISÖLLE – VIHDOINKIN!

Mankby – a Deserted Medieval Village on the Coast of South Finland. Toim. Janne Harjula, Maija Helamaa, Janne Haarala & Visa Immonen. Suomen keskiajan arkeologian seura. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae XXII. Turku 2016. 192 sivua. ISBN 978-952-67329-7-8. ISSN 1236-5882.

Vaikka maaseudun tutkiminen on nousut myös Suomessa viime vuosikymmeninä keskeiseen asemaan historiallisen ajan arkeologiassa, on tutkimusta toistaiseksi julkaistu pääasiassa tämän lehden sivuilla joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta. Etenkin kansainväliselle yleisölle tarkoitettut julkaisut ovat toistaiseksi olleet yksittäisiä, ja suomeksi kirjoitettu tutkimus on kielen ansiosta jäänyt ulkomailla vaikeasti tavoitettavaksi.

Mankby – a Deserted Medieval Village on the Coast of South Finland – julkaisu tarjoaa tilanteeseen muutoksen. Teos käsittää monipuolisen kattauksen tuoretta suomalais-ta keskiajan maaseutuarkeologiaa esitellessään perusteellisesti laajan tutkimusprojektin tuloksia. Projektin tutkimuskohteena ollut Espoon Mankby on tarjonnut hyvän lähtökohdan arkeologisille kaivauksille, sillä kylä autioitui hallinnollisella päätöksellä 1550-luvulla, eikä alueella ole sen jälkeen ollut intensiivistä maankäyttöä. Näin ollen Mankbyn 1500-luvun puolivälin kylämaisema on säilynyt poikkeuksellisen kokonaisuutena.

Teos poikkeaa selvästi Espoon kaupunginmuseon kahdeksan vuoden takaisesta

Kylä – keskiaikaa Itämeren rannalla – teoksesta (Björkman et al. 2008), sillä nyt ilmestynyt kirja on selvästi tarkoitettu vahvemmin akateemiselle yleisölle. Arkeologia on nyt myös huomattavasti keskeisemmässä roolissa kuin Kylä-kirjassa, mikä selittyy varmasti pääosin sillä, että kaivausaineiston määrä on kasvanut huomattavasti vuodesta 2008, jolloin kohteen tutkimukset oli vasta aloitettu. Uuden Mankby-kirjan taustalta taas löytyy

seitsemän kenttäkautta työskentelyä, joten kuva paikan asutuksesta on syventynyt ja monipuolistunut huomattavasti.

Teoksen alkupäässä keskitytään yleisellä tasolla Espoon ja Mankbyn asutushistoriaan ja kylän tutkimuksia taustoittaviin artikkeleihin. Kirjan avaa Mankby-projektia johtaneiden **Georg Haggrénin** ja **Ulrika Rosendahlin** yhdessä kirjoittama katsaus keskiaikaisten kylien tutkimushistoriaan. Kuten jo artikkelin alaotsikko, Wharramista Mankbyhyn kertoo, tarkastelussa ovat niin laajemmat eurooppalaiset kuin suomalaisetkin kehityslinjat.

Artikkeli on hyvä yleiskatsaus etenkin tutkimusalan varhaiseen kehitykseen, mutta viime vuosien osalta se painottuu suomalaisen tutkimuksen osalta vahvasti Uudellemaalle. Vaikka keskiaikaisen maaseutuarkeologian painopiste on tutkimusprojektien osalta viime vuodet ollut vahvasti eteläisessä Suomessa, ovat kylätontit nykyään tavallinen kohde myös toimeksiantokaivauksilla. Olisikin ollut mielenkiintoista nähdä tilastoja siitä, keskittyvätkö kaivaukset nykyään vain tietyille alueille, vai huomioidaanko muinaisjäännöstyyppi tasaisesti ympäri Suomea.

Seuraavassa artikkelissa siirrytään hetkeksi rautakaudelle, kun **Anna Wessman** kirjoittaa Espoon rautakautisista löydöistä. Kyseessä on erittäin tuore aineisto, sillä pääosa siitä koostuu parin viime vuoden aikana metallinilmaisinharrastuksen myötä kertyneistä esineistä. Vaikka jo aiemmat siitepölyanalyysit ovat osoittaneet ajatuksen Uudenmaan rautakautisesta asutustyhjiöstä vanhentuneeksi, on Wessmanin artikkeli tärkeä lisä aihepiiriin, sillä se tarjoaa konkreettista arkeologista aineistoa analyysien tueksi. Vaikka aineisto on toistaiseksi niukka ja koostuu pääasiassa irtolöydöistä, pystyy Wessman sen perusteella tekemään tulkintoja Espoon alueella rautakaudella vallinneesta etnisestä monimuotoisuudesta. Samalla hän osoittaa hyvin, että kontekstien asettamista haasteista huolimatta

myös metallinilmaisinelöydöt voivat tarjota arvokkaan tutkimusmateriaalin.

Ulrika Rosendahl jatkaa Espoon varhaisen asutuksen teemaa omassa artikkelissaan, jossa hän tarkastelee alueelle keskiaikaisen ruotsalaiskolonisaation myötä syntyneitä asutusta ja sen kehitystä. Rosendahl nostaa esiin kiinnostavia näkökulmia etenkin Espoon kaksikieliseen historiaan. Hän korostaa tekstissään sitä, että vaikka pitäjästä voidaan havaita suomen ja ruotsin kielten välinen raja nimistössä, se ei välttämättä ole suoranaisesti kolonisaatiolla selittyvä etninen raja, vaan taustalla saattavat vaikuttaa erilaiset kielen vaihtamiseen ja kaksikielisyyteen liittyvät seikat.

Georg Haggrén käsittelee artikkelissaan Mankbyn autioitumisen kontekstia, eli **Kustaa Vaasan** perustamia kuninkaankartanoita, jollaisen tieltä myös kylän asukkaat joutuivat väistymään. Artikkeli on taulukoineen perusteellinen katsaus aihepiiriin, sillä Uudenmaan lisäksi se käsittää myös muut nykyisen Suomen ja historiallisen Karjalan maakunnan kuninkaankartanot.

Kirjan viidennessä artikkelissa, jonka Rosendahl ja Haggrén ovat kirjoittaneet yhdessä, päästään vihdoinkin itse Mankbyhyn otsikolla *The Life Course of a Medieval Village Site*. Nimensä mukaisesti teksti tarjoaa hyvän katsauksen alueen maankäyttöhistoriaan niin keskiajalla kuin sen jälkeenkin. Artikkelisiin olisi tosin voinut olla hyvä liittää kartta, mihin olisi otettu mukaan laajemmin kaivauksilla havaittuja rakenteita pelkkien rakennusten ja tulisisijojen lisäksi. Tällöin kohteen monimuotoisuus olisi auennut paremmin myös visuaalisesti.

Maija Holappa kirjoittaa artikkelissaan dokumentoinnista ja stratigrafiasta Mankbysä. On erittäin hienoa, että aihepiiri on nostettu mukaan kirjaan, sillä maaseutukohteiden tutkimusmetodeista on kirjoitettu toistaiseksi Suomessa erittäin vähän. Kysymys on kuitenkin

kin oleellinen, kuten Holappa artikkelissaan osoittaa nostaessaan esiin stratigrafisen kaivausmetodin haasteet kylätonteilla. Tekstissä esitelläänkin hyvin Mankbyssä noudatettu kompromissi varsinaisen stratigrafisen kaivauksen ja perinteisen tasokaivauksen välillä, mikä on ainakin tällä kohteella osoittautunut toimivaksi ratkaisuksi.

Seuraavat kaksi artikkelia käsittelevät kaivauksilla havaittuja rakennuksia. **Anna-Maria Salonen** ja Georg Haggrén kirjoittavat maaseutukohteilla harvinaisesta keskiaikaisesta parituvasta, johon liittyy kivikellari ja poikkeuksellista löytöaineistoa. Rakenteen ja löytöjen valossa Salonen ja Haggrén nostavat esiin mahdollisuuden siitä, että kyseessä olisi rälssikartano tavallisen talonpoikaishäkin rakennuksen sijaan. Tulkinta on hyvin perusteltu, ja avaa jännittävän ja huonosti kirjallisissa lähteissä näkyvän näkökulman aatelin maanomistukseen ja asuinpaikkoihin keskiajalla.

Tarja Knuutinen käsittelee artikkelissaan kylätontille tyypillisemmäksi mielletävää yksihuoneista asuinrakennusta. Rakennuksen rakenteelliset yksityiskohdat käydään kattavasti läpi tekstissä, ja huomattavimmat löydöt nostetaan myös esiin. Näiden perusteella Knuutinen esittää kiinnostavia huomioita perinteisen rakennustavan ja 1500-luvun maaseutukontekstissa varakkaaksi mielletävän löytöaineiston yhdistelmästä.

Rakennusten lisäksi Mankbyn kaivausten arkeologisista ilmiöistä nostetaan erikseen esiin kylän keskeltä löytynyt muinaispelto. **Mia Lempiäinen-Avcin**, Tarja Knuutisen ja Maija Holapan yhteisessä artikkelissa käydään läpi sekä peltoon liittyvät kaivaushavainnot että arkeobotanisten analyysien tulokset. Mankbyn peltoa verrataan muilta kohteilta tunnetuihin rautakautisiin ja keskiaikaisiin muinaispeltoihin, joita on toistaiseksi julkaistu melko vähän. Artikkelit tarjoaakin mielenkiintoista tietoa yleisestä, mutta arke-

ologisesti vielä melko niukasti tunnetusta ilmiöstä.

Elina Terävä kirjoittaa artikkelissaan Mankbyn löydöistä. Käsitteily on erittäin monipuolinen, sillä Terävä on ottanut mukaan koko kylän löytöaineiston. Tämä on perusteltua kiinnostavan aineiston kohdalla, mutta asiaa olisi varmasti riittänyt useampaankin erilliseen artikkeliin, jossa olisi voitu keskittyä syvemmin yksittäisiin löytöryhmiin. Vaikka löydöt esitellään nytkin perusteellisesti, olisi aineiston jako mahdollistanut erilaiset kysymyksenasettelut, ja ehkä myös suuremman määrän löytökuvia – laadukkaita värikuvia Suomen keskiajan maaseudun löydöistä ei ole toistaiseksi julkaistu liikaa. Toisaalta laajassakin käsittelyssä on pystytty nostamaan esiin erilaisia erikoisuuksia aineiston joukosta, mikä on positiivista jos artikkelia tahdotaan hyödyntää esimerkiksi vertailuaineistoja etsiessä.

Hanna Kivikero nostaa artikkelissaan esiin oleellisia kysymyksiä kylän osteologiseen aineistoon liittyen. Luuanalyysin tulosten lisäksi Kivikero pohtii etenkin jätteiden käsittelyä keskiajan maaseudulla. Kysymys saa harvoin ansaitsemaansa huomiota historiallisen ajan maaseutukohteilla, vaikka onkin erittäin oleellinen arkeologisen aineiston muodostumisen kannalta.

Kirjan päättää Mia Lempiäinen-Avcin artikkeli Mankbyn arkeobotanisten analyysien tuloksista. Artikkelit on perusteellinen, mutta menee osin päällekkäin kylän muinaispeltoja käsittelevän tekstin kanssa. Nämä olisivat mahdollisesti voineet yhdistyä yhdeksi laajemmaksi kokonaisuudeksi. Olisi myös ollut hyvä nähdä kartta näytekonteakteista, sillä nyt artikkelissa esimerkiksi mainitaan muinaispellon alueelta havaittuja tulisiijoja, joita ei näy teoksen muilla kartoilla.

Kokonaisuutena Mankby-kirjan artikkelit muodostavat toimivan paketin, ja kirjoittajat käyvät sujuvaa vuoropuhelua keskenään.

Kirjan visuaaliset ratkaisut ovat erittäin toimivia: taulukot ovat selkeät, karttojen värit harkittuja ja hyvin toisistaan erottuvia ja kuvat pääasiassa informatiivisia. Teoksen lopun liitteisiin tosin kuuluvat ainoastaan eri löytöryhmien levintäkartat. Olisi voinut olla toimiva ratkaisu siirtää myös osa yleisistä kylää kuvaavista kartoista liitteiden joukkoon. Esimerkiksi tutkimusten yhteydessä syntyneitä rakennusnumerointia käytetään kaikissa artikkeleissa, mutta rakennusten sijainti kylässä löytyy vain yhdeltä tekstin joukossa olevalta kartalta, jonka toistuva etsiskely tekstien seasta vie lukijalta turhaan aikaa. Lisäksi kirjasta jäävät yllättäen täysin puuttumaan kirjoittajaesittelyt, jotka olisi voinut myös koota teoksen loppuun selkeyttämään kirjoittajien ammatillista taustaa sekä rooleja projektissa.

Mankby-kirja on kaikkiaan kiinnostava ja laadukas avaus Suomen historiallisen ajan maaseutuarkeologian kansainväliseen julkaisemiseen, ja vastaavia julkaisuja olisi tulevaisuudessa hienoa nähdä myös muiden kohteiden osalta tai laajempina, useita kohteita käsittävinä kokonaisuuksina. Historiallisen ajan maaseudun arkeologinen tutkimus on toistaiseksi painottunut vahvasti pääkaupunkiseudulle, missä julkaisuja on Espoon

lisäksi ehtinyt kertyä useita myös Vantaan puolelta (Väisänen 2016, Russow 2012, Koivisto et al 2010). Olisikin mielenkiintoista kuulla tulevaisuudessa lisää myös muun Suomen aineistosta – laadukasta julkaistua vertailumateriaalia tällaisiin tutkimuksiin on ainakin ehtinyt kertyä jo runsaasti Etelä-Suomesta. ♦

Tuuli Heinonen

tuuli.t.heinonen@gmail.com

t

KIRJALLISUUS

Björkman, Sten; Gestrin, Tryggve; Rosendahl, Ulrika & Haggrén, Georg (toim.) 2008: *Kylä – Keskiäikaa Itämeren rannalla*. Espoon kaupunginmuseon tutkimuksia 10. Espoo.

Koivisto, Andreas; Koivisto, Riina & Hako, Jukka (toim.) 2010: *Gubbacka. Keskiajan arkea Vantaalla*. Museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 34. Porvoo.

Russow, Erki (toim.) 2012: *Padise ja Vantaa. Keskiajan silta Padisen ja Vantaan välillä*. Padise.

Väisänen, Riikka 2016: *Kolme kylää. Vantaan keskiaikaisten ja uuden ajan alun kyläonttien arkeologiset tutkimukset 2008–2014*. Vantaan kaupunginmuseon julkaisuja nro 33. Vantaa.

SÄÄNTÖMÄÄRÄINEN SYYSKOKOUS

PERJANTAINA 18.11.2016 KLO 11.15 HÄMEEN LINNASSA

KOKOUKSESSA KÄSITELLÄÄN SEURAAVAT ASIAT:

1. Kokouksen avaus
2. Kokouksen päätösvaltaisuuden toteaminen
3. Asialistan hyväksyminen
4. Kokouksen puheenjohtajan, sihteerin ja kahden pöytäkirjan tarkastajan ja kahden äänenlaskijan valinta
5. Vuoden 2017 toimintasuunnitelman vahvistaminen
6. Vuoden 2017 jäsenmaksujen suuruuden päättäminen ja talousarvion vahvistaminen
7. Puheenjohtajan valinta vuodelle 2017
8. Kolmen johtokunnan jäsenen valinta kaudelle 2017–2018
9. Kahden toiminnantarkastajan valinta ja kahden varatoiminnantarkastajan valinta vuodelle 2017
10. Sääntömuutosehdotus
11. Kokouksen päättäminen

KUOPPIA, KERROKSIA JA KAUPPIAITA

TUOREITA TUTKIMUSTULOKSIA HISTORIAALLISEN AJAN MAASEUTUARKEOLOGIAN PARISTA

Suomen keskiajan arkeologian seuran syysseminaari perjantaina 18.11.2016 kello 10.00–15.45 Hämeen linnan luentosalissa (1. krs)

Maaseutu on noussut viime vuosikymmeninä keskeiseksi tutkimuskohteeksi myös Suomessa historiallisen ajan arkeologian piirissä. SKAS ry:n syysseminaari esittelee tänä vuonna tuoreita tutkimustuloksia aiheen parista. Erytishuomion seminaarissa saavat Espoossa sijaitsevan Mankbyn keskiaikaisen kylätontin tutkimukset, joista on julkaistu kirja aiemmin tänä vuonna.

Ohjelma

- 10.00 Aloitussanat
- 10.05 Ulrika Rosendahl: Mitä Mankby opetti meille?
Keskiaikaisen kylän pitkäjänteinen tutkimustyö
- 10.40 Maija Holappa: Mankby – miten se tehtiin.
Kylätontin tutkimuskaivaukset ja dokumentointi
- 11.15 Seuran syyskokous ja lounas
- 12.20 Tiina Mikkonen: Kotien tulisijat keskiajalla ja uuden ajan alussa
- 12.55 Anna-Maria Salonen: Lehmän hampaita ja nauriskuoppia
– keskiaikaiset kyläkalmistot muinaisjäännostyypinä
- 13.30 Kahvi
- 14.00 Sami Raninen: Pirkkalan Tursiannotko
– viikinkiajan asuinpaikasta keskiaikaiseksi kylätontiksi
- 14.35 Tuuli Heinonen: Historialliset lähteet kylätonttikohteella
– mikroarkeologiaa Vantaan Mårtensbyssä
- 15.10 Loppukeskustelu

Seminaari päättyy klo 15.45 mennessä

Osallistumismaksu ja ilmoittautuminen

Ilmoittautumiset seminaariin torstaihin 3.11. mennessä sihteeri Siiri Tuomenojalle, sihteeri@skas.fi tai 040 5828845 (ensisijaisesti sähköpostitse). Ilmoittautumisen yhteydessä kerro myös mahdollisesta ruokavaliostasi tai allergioista, jotka on huomioitava lounaassa.

Seminaarin osallistumismaksu on 25 euroa, opiskelijoilta 20 euroa (sisältää lounaan ja iltapäiväkahvin tai -teen). Osallistumismaksu laskutetaan ilmoittautuneilta ennen seminaaria. Seminaari on avoin kaikille aiheesta kiinnostuneille.

TERVETULOA!

SUOMEN KESKIAJAN ARKEOLOGIAN SEURA
SÄLLSKAPET FÖR MEDELTIDSARKEOLOGI I FINLAND

Suomen keskiajan arkeologian seura – Sällskapet för medeltidsarkeologi i Finland ry. on toiminut keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimuksen edistämiseksi vuodesta 1990 ja on Tieteellisten seurain valtuuskunnan jäsen.

Seuran tarkoituksena on edistää keskiajan ja uuden ajan arkeologian tutkimusta ja korkeakouluopetusta. Seura järjestää seminaareja, vierailuluentoja, opintomatkoja ulkomaille ja kotimaahan, ottaa kantaa ajankohtaisiin arkeologisiin kysymyksiin ja harjoittaa julkaisutoimintaa.

Seuran jäseneksi otetaan keskiajan ja uuden ajan arkeologiasta kiinnostuneita henkilöitä. Jäseneksi voi ilmoittautua kirjallisesti seuran osoitteeseen (SKAS, c/o Arkeologia, 20014 Turun yliopisto.) tai sähköpostilla seuran puheenjohtajalle (yhteystiedot alla).

Jäsenmaksu vuonna 2015 on 24 € vuodessa, opiskelijoilta 18 € ja perheiltä 34 €. Erikseen tilattuna lehden vuosikerta on 22 €.

Osoitteenmuutoksista pyydetään ilmoittamaan seuran sihteerille (yhteystiedot alla).

Seuran kotisivut ovat osoitteessa: www.skas.fi

Puheenjohtaja:

Dos. Janne Harjula
Puh. 050-5233837
puheenjohtaja@skas.fi

Sihteeri:

Siiri Tuomenoja
Puh. 040-5828845
sihteeri@skas.fi

Varapuheenjohtaja:

Visa Immonen
visa.immonen@gmail.com

Taloudenhoitaja:

Janne Haarala
Puh. 050-3288331
taloudenhoitaja@skas.fi

Sähköpostia hallitukselle voi lähettää osoitteeseen skas-hallitus@lists.utu.fi

ISSN 1445-0334

PAINOSALAMA OY 2016